

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI

**PİR SULTAN ABDAL'IN ŞİİRLERİNDE FELSEFİ VE
TASAVVUFİ TEMALAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN

Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN

HAZIRLAYAN

Mehmet Ali ÇETİNKAYA

ONAY SAYFASI
T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM FELSEFESİ BİLİM DALI

**PİR SULTAN ABDAL'IN ŞİİRLERİNDE FELSEFİ VE
TASAVVUFİ TEMALAR**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bu Tez/...../ 2010 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Tarafından Oy Birliği/ Oy
Çokluğu İle Kabul Edilmiştir.

Danışman
Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN

Üye
Doç. Dr. Mehmet ATALAN

Üye
Yrd. Doç. Dr. Enver DEMİRPOLAT

Bu Tezin Kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2010
tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Pir Sultan Abdal’ın Şiirlerinde Felsefi ve Tasavvufi Temalar

Mehmet Ali ÇETİNKAYA

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Felsefesi Bilim Dalı

Elazığ–2010; Sayfa: VIII+95

16.yüzyılda Sivas’ta yaşadığı tahmin edilen, Alevîlerin 7 büyük ozanından biri olarak kabul edilen Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinde felsefi ve tasavvufi temaları irdelemeye gayret ettik. Yapmış olduğumuz bu çalışmada şair ile ilgili kavramsal çerçeve başlığı altında O’nun mensup olduğunu ifade ettiği Alevîlik ile Bektaşîlik kavramlarına ve kendi hayatına kısaca değindik.

Araştırmamızda Pir Sultan Abdal’ın Felsefi görüşlerine genellikle Tanrı, insan ve âlem görüşlerine yer verdik. Bu konularda ortaya atılan fikirleri Şairin bütün eserlerini göz önünde bulundurarak yorumlamaya çalıştık. Ayrıca Dört Kapı Kırk Makam, yol ve manevi şahsiyetler ile Nübüvvet ve velayet gibi tasavvufi görüşlerine de değinmeye gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Pir Sultan Abdal, Bektaşîlik, Alevîlik, Felsefe, Tasavvuf, Velayet.

SUMMARY

Master Thesis

The Philosophical and Sufistic Themes in Pir Sultan Abdal's Poems

Mehmet Ali ÇETİNKAYA

The University of Firat

The Institute of Social Science

Department of Philosophy and Religion Science

Discipline of Islam Philosophy

Elazığ–2010; Page: VIII+95

Pir Sultan Abdal who is estimated that he lived in Sivas in the 16th century is one of the 7 greatest poets and we tried to explicate the philosophical and sufistic themes in his poems. In our work, we shortly touched on Alevîsm and Bektashi concepts, which express his membership, under the title of conceptual framework about the poet.

In our search, we mentioned about his philosophical vision about Tanrı (God), human beings and universe. We tried to interpret all thoughts being proposed about these topics by taking into consideration all works of the poet. Besides Dört Kapı Kırk Makam (Four Doors Four Chair), way and spiritual figures, we also tried to express Nübüvvet and curatorship visions.

Key Words: Pir Sultan Abdal, Bektashi, Alevîsm, Philosophy, Sufism, Curatorship.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	I
ÖZET	II
SUMMARY	III
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE PİR SULTAN ABDAL'IN HAYATI.....	1
A-KAVRAMSAL ÇERÇEVE	1
1-Alevîlik	1
2-Bektaşîlik	2
B-KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	3
C-PİR SULTAN ABDAL'IN HAYATI.....	5
1-Tarihi Hayatı	5
2-Menkıbevi Hayatı	9

BİRİNCİ BÖLÜM

PİR SULTAN ABDAL'IN FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

A-TANRI GÖRÜŞÜ	13
1-Tanrı'nın Varlığı	14
2-Tanrı'nın Sıfatları	15
2a) Tanrı'nın Birliği.....	16
2b) Yaratıcı- Hâlık olması.....	17
2c) Kudret sahibi olması	18
2d) Bilen olması	19
2e)İhtiyaçsız olması.....	20
2f) Ayıpları örten-Settar olması	21
2g) Diğer Sıfatları.....	21
3-Tanrı'nın Bilinmesi Meselesi.....	25
4-Hakk, Muhammed, Ali Meselesi.....	27
5- Ali'nin Tanrılığı-Ulûhiyeti meselesi:	29
B-İNSAN GÖRÜŞÜ	32
1-Yüz-Alın, Kaş ve Kaşların Arası.....	40
2-Gönül-Kalp	42
C-ÂLEM GÖRÜŞÜ	46

İKİNCİ BÖLÜM

PİR SULTAN ABDAL'IN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

A- YOL GÖRÜŞÜ	53
B- DÖRT KAPI KIRK MAKAM GÖRÜŞÜ	58
1- Şeriat Görüşü.....	59
2- Tarikat Görüşü	64
3- Mârifet Görüşü	66
4- Hakikat Görüşü	68
C- YOL'UN MANEVİ ŞAHSİYETLERİ	69
1-Rehber.....	69
2-Pir	71
3-Mürşit.....	72
D-NÜBÜVVET VE VELAYET GÖRÜŞÜ	76
SONUÇ	89
BİBLİYOGRAFYA.....	91
ÖZGEÇMİŞ.....	95

ÖNSÖZ

Türk düşünce ve inanç tarihi boyunca hakkında en fazla yorum yapılmakla birlikte gerçek fikirleri yeterince incelenmemiş olan çok sayıda önemli şahsiyetlerimiz bulunmaktadır. Bu şahsiyetlerimizden birisi de Alevî-Bektaşî kültürünün önemli temsilcilerinin başında gelen Pir Sultan Abdal'dır. Son yıllarda Alevî-Bektaşî kimliğinin irdelenmesine bağlı olarak Pir Sultan Abdal'ın da bu anlamda hayatı, sanatı ve eserleri hakkında çalışmalar gözle görülür biçimde artmaktadır. Genellikle Alevî yazar ve araştırmacılar tarafından yapılan bu çalışmalarda Pir Sultan Abdal'ın hayatı ve siyasi düşünceleri ele alınırken, daha çok onun mücadelecisi, başkaldıran ve devlete karşı çıkan asî denilebilecek kimliği öne çıkartılmaya gayret edilmektedir.

Pir Sultan Abdal her ne kadar bu kimlik ile tanıtılmak istense de o, asıl ününü şiirlerindeki özgün Anadolu Türk üslubundan almaktadır. Anlatımındaki sadeliği, dilinin halk dili, duygularının halkın duyguları olması, konularını günlük yaşamdan alması gibi özellikleri onu bu anlamda farklı kılmaktadır.

Günlük yaşayış ve inancını şiirlerine taşıması, sevgisini ve davasını şiirlerinde işlemesi Pir Sultan Abdal'ın sadece devlete başkaldıran bir asi olmadığını göstermektedir. Şairin şiirleri ve bu şiirlerden çıkarılabilecek düşünceler dururken, kimi araştırmacıların ısrarla şairin hayatı ve onun Osmanlı Devleti ile olan mücadelesini kaleme aldıkları görülmektedir. Bu tür çalışmalar bazı doğru bilgiler barındırsa da tarafsızlık ilkesini ihlal etmeleri bakımından bilimsel olarak değerlendirmeyi hak etmemektedirler.

Kısaca değindiğimiz gerekçelerden dolayı, biz de Pir Sultan Abdal'ın şiirlerindeki felsefî ve tasavvufî temaları bilimsel ve akademik bir tarzda incelemeyi tezimizin konusu yaptık. Her ne kadar çalışmamızda Pir Sultan Abdal'ın şiirlerindeki felsefî ve tasavvufî temaları irdelediyssek de araştırmamızın her safhasında şairin bir filozof ve mutasavvıf olmadığını göz ardı etmedik. Eğer böyle yapmayıp şairimizi bir filozof ve mutasavvıf gibi göstermeye çabalasaydık, bu hem bilimsel hem de etik olarak kabul edilemez büyük bir yanlış olurdu. Hâlbuki biz, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerine aksettirdiği düşüncesi ile onun düşünce ve inanç sistemini bilimsel çerçeve içinde anlamaya ve bu şekilde yorumlamaya gayret ettik.

Çalışmamız esnasında zorlandığımız bazı hususları da belirtmek istiyoruz. Bunların başında Pir Sultan Abdal'ın kendisine atfedilen yazılı bir eserin olmaması,

şiiirlerinin yazıya çok geç aktarılması ve şair ile ilgili daha önce felsefi ve tasavvufi bakış açısıyla bir çalışmanın yapılmamış olması gibi durumların olması gelmektedir.

Çalışmamızı zorlaştıran bir diğer husus birkaç tane Pir Sultan mahlasıyla şiir yazan şairlerin varlığıdır ki, bu durumda hangi şiirlerin gerçek Pir Sultan'a ait olduğu hangilerinin ait olmadığı problemini ortaya çıkarmaktadır. Bu ayrımın objektif bir ölçüsü olmadığından biz de bu çalışmamızda Pir Sultan Abdallar tartışmasına girmeden, hangi şiirin hangi şaire ait olduğu ayrımını yapmadan, günümüze kadar gelen ve Pir Sultan Abdal'a ait olarak bilinen şiirlerde felsefi ve tasavvufi temaların varlığını irdelemeye çalıştık.

Bu çalışmamızın birinci kaynağı Pir Sultan Abdal'a atfedilen şiirlerdir. Şairin Alevî-Bektaşî olması nedeniyle Alevîlik ve Bektaşîlik adına yapılan çalışmalar da tali kaynaklar olarak çalışmamızda kullanılmıştır.

Çalışmamız bir Giriş, iki ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, kavramsal çerçeve, kaynakların değerlendirilmesi ve Pir Sultan Abdal'ın hayatına değindik.

Birinci Bölümde Pir Sultan Abdal'ın felsefi görüşlerini irdelemeye çalıştık. Yani bu bölümde Şairin Tanrı, İnsan ve Âlem görüşlerini ele aldık.

İkinci Bölümde şairin tasavvufi düşüncesine değindik. Bu bölümde de şairin yol, dört kapı kırk makam, pir, mürşit ve rehber gibi tasavvufî görüşlerini açıklamaya çalıştık.

Sonuçta da çalışmamızın kısa bir değerlendirmesini yaptık.

Çalışmam süresince benden hiçbir yardımını esirgemeyen saygıdeğer Hocam Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet Ali ÇETİNKAYA

Elazığ-2010

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.md	: Adı Geçen Madde
a.g.s.	: Adı Geçen Sempozyum
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz .	: Bakınız
Bsk.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
F.Ü.İ.F.	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazret
İ.T.Ü.	: İstanbul Teknik Üniversitesi
K.B.M.K.B.	: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi
Mad.	: Madde
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sad.	: Sadeleştiren
Sos. Bil. Ens.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V.Y.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
T.T.K.B.	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE PİR SULTAN ABDAL'IN HAYATI

A-KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmamızın konusu Pir Sultan Abdal'ın felsefi ve tasavvufi görüşleri olduğundan, şairin sıklıkla kullandığı bir takım kavramları ele almak, düşünce yapısını daha rahat anlamak için bir zorunluluktur. Hz. Ali, Ehl-i Beyt, on iki imam, Kerbela gibi Alevî argümanlarını kullanması, kendisinin Bektaşî olduğunu ifade eden şiirlerinin varlığı ve şiirlerinde Bektaşî edep ve erkânını sıklıkla vurgulaması göz önüne alındığında Alevîlik ve Bektaşîliğin kısa bir tanımını yapmak, Bektaşîliğin Alevîlik ile ilgisini ortaya koymak gerekmektedir.

1-Alevîlik

Alevî kelime olarak Arapçada “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” anlamlarına gelir. Mezhepler tarihinde “Hz Ali’yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak” anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz Ali’yi seven, sayan ve ona bağlı olan kimseye “Alevî” denir.¹ Tasavvufta tarikat silsilesi Hz Ali kanalıyla Hz. Peygamber’e ulaşan tarikatlara Alevî denmektedir. İslam Mezhepleri Tarihinde Alevî kavramı çok genel bir anlamda Şia ile eş anlamlıdır. Buna göre Alevî, Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’den sonra devlet başkanlığına Allah ve Hz. Muhammed tarafından tayin edildiğine inanan imametin kıyamete kadar Fatıma’dan olan soyundan veya Haşimilerde olduğunu savunan toplulukların müşterek adıdır. Alevîlik bulunduğu coğrafya, toplum ve siyasi ortama göre farklı anlamlar kazanmıştır. Türk toplulukları içerisinde Alevî denildiğinde Ali soyundan gelen kimseler kastedilmektedir. Bu terim Emevilerin zulmünden kaçıp türk bölgelerine sığınan Zeyd b. Ali’nin oğlu Yahya’nın neslinden gelenler için kullanılmıştır². Anadolu’da Alevîler XVI. yüzyıla kadar, Kalender, Haydari, Işık, Hurufî, Bektaşî, Abdal gibi isimlerle anılmışlardır³.

¹ Ethem Ruhi Fırlı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2004, s.239.

² Sönmez, Kutlu, **Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları**, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2008, s. 151.

³ Yahya Mustafa, Keskin, **Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sün Köy Örneği**, İlahiyât, Ankara, 2004, s. 39.

Binlerce yıldır süre gelen Alevîliğin halen belli bir tanımı yapılamamıştır. Alevîliğin din olduğunu iddia edenler olduğu gibi, mezhep ve bir tarikat olduğunu iddia edenler de mevcuttur.

Elimizde ki bilgi ve belgeler bizi Alevîliğin tasavvufi bir yapı olduğu kanısına götürmektedir. Yani Alevîlik, Yesevîlik, Mevlevîlik gibi bir tarikatıdır. Kökü Orta Asya'ya Hoca Ahmet Yesevî'ye dayanmaktadır. Başta Hacı Bektaş-ı Veli olmak üzere bu tarikatın ileri gelenleri Anadolu'nun Müslümanlaşmasında önemli roller oynamış Allah Dostlarıdır⁴.

2-Bektaşîlik

Kelime anlamı itibarı ile Bektaşîlik, Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olan onun yolunda giden anlamına gelmektedir.⁵ İslam kültüründe oniki esas tarikattan biri olarak kabul edilen Bektaşîlik, Mürşid olarak Hz Muhammed'i, rehber olarak Hz Ali'yi, Pir olarak da Hacı Bektaş Veli'yi tanır. Bu tarikat Hacı Bektaş'ın ölümünden iki yüzyıl sonra Bektaşî geleneğini yazılı bir temele oturtmak ve Bektaşîliği tarikat haline getirmek gayesi ile Balım Sultan tarafından kurulmuştur.⁶

Alevîlik ve Bektaşîlik birbirlerine çok yakın olmaları dolayısıyla çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Sönmez Kutlu eserinde, Bektaşîliğin Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulan bir tarikat olduğunu ifade ettikten sonra Bektaşîlerin Hz. Ali sevgisi, Ehl-i Beyt inancı, tevella ve teberrâ gibi Alevîliğin temel esaslarına bağlı olmalarından dolayı Bektaşîliğe Alevîlik denilebileceğini söyler. Alevîliğin, Bektaşî kültür ve edebiyatının ağır bastığı İslami inanç ve yaşayış biçimi ile İslam öncesi Türkmen kültürünün ve İslam öncesi Türk inanç ve yaşayışının iç içe girmiş şekli olarak tarif eder⁷.

Bu tariften Alevîliğin daha genel bir kavram, Bektaşîliğin ise daha özel bir anlam ifade ettiğini anlamak mümkündür. Bektaşîlik daha çok İslam inanç ve yaşayışı etrafında toplanan bir tarikatı temsil ederken, Alevîlik Bektaşîliği içine aldığı gibi İslam öncesi Türk kültüründen de beslenen bir yapı arz etmektedir. Bunun içindir ki her Bektaşî'ye Alevî denilebilir fakat her Alevî'ye Bektaşî denilemez.

⁴ Osman Eğri, **Bektâşilikte Tasavvufi Eğitim**, Horasan Yay., İstanbul, 2003, s. 193-94.

⁵ Belkıs Temren, **Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutları**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, s. 5.

⁶ Temren, a.g.e., s.85.

⁷ Kutlu, a.g.e., s. 153.

Kutlu eserinde, Alevîlik ile Bektaşîlik arasındaki farklılaşmanın siyasi temelli kültürel bir farklılaşma olduğunu ifade ettikten sonra Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail arasındaki siyasi anlaşmazlıklar sonucunda, kırsal kesimdeki Bektaşîlik, şehir Bektaşîliğinden kültürel ve siyasal açıdan farklılaşmaya başlamış ve bazı konularda Şia'nın siyasi fikirlerinin etkisinde kaldığını ifade etmektedir⁸.

B-KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızda Pir Sultan Abdal ile ilgili yapılan çalışmalara ulaşmaya, ulaştığımız eserlerin hepsini incelemeye çalıştık. Pir Sultan Abdal'ın Alevî-Bektaşî olması nedeniyle Alevîlik-Bektaşîliğin temel kaynak olarak kabul edilen eserlerini de araştırmaya gayret ettik.

Daha önce yapılan araştırmaların çoğunda şairin hayatı ve şiirleri üzerinde durulmuş fakat şiirlerinden ne tür yorumların çıkarılabileceği üzerinde durulmamıştır. Pir Sultan Abdal'ı ve şiirlerini konu alan eserlerin hepsini sıralamak mümkün olmadığından şairin şiirlerini toplayan ve araştırmamızda kullandığımız birkaç eserden bahsetmek yerinde olur.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Pir Sultan Abdal'ın şiirleri kendi zamanında kaleme alınmadığından dolayı sözlü olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Günümüz araştırmacıları da bu sözlü gelenek ürünlerini kendi kriterlerine göre kaleme almışlardır. Çalışmamızda Pir Sultan'ın şiirlerini farklı farklı eserlerden almamızın ve o eserleri kaynak olarak kullanmamızın sebebi budur.

Pir Sultan Abdal'ın hayatını ve şiirlerini konu alan ve bilimsel bir yol izlediğine inandığımız eserlerin başında Abdülbaki Gölpınarlı ile Pertev N. Boratav'ın beraber hazırladıkları "*Pir Sultan Abdal*" kitabı gelmektedir. Bu eserde Birinci Bölümde Pir Sultan Abdal'ın menkıbevi hayatı ele alınmış, İkinci Bölümde şiirleri, Üçüncü Bölümde ise sonradan yapılan çalışmalarda Pir Sultan Abdal'ın olduğuna inandığı şiirleri yazar ek şiirler başlığı altında işlemiştir. Esere lügatçe diye bir bölüm ilave edilmiş, bu bölümde şiirlerde geçen kavramların kısaca tanımları yapılmıştır.

Yapılan çalışmalarda kayda değer diğer bir çalışma İbrahim Aslanoğlu'nun *Pir Sultan Abdallar* adlı eseridir. Aslanoğlu bu eserinde şiirlerdeki ipuçlarından faydalanarak 6 tane Pir Sultan Abdal'ın varlığını ortaya koyar. Bu ayırmadan yazar kendisi de yüzde yüz bir isabet beklemediğini eserinin takdiminde ifade eder. Aslanoğlu

⁸ Kutlu, a.g.e., s. 154.

eserinin Giriş kısmında XVI. yüzyılda Osmanlı Devletinin ve Sivas'ın o dönemdeki durumu ile 6 tane Pir Sultan'ın varlığını tespit ettiğini söyler ve bu şairlere ait olduğunu düşündüğü şiirleri sıralar. Yazar öncelikle asılan Pir Sultan'ın menkıbevi hayatını sonra da diğer şairlerin hayatlarını ve şiirlerini işler. İkinci Bölümde şairlerin şiirlerini, üçüncü Bölümde ise Pir Sultan'ın olmayan, şüpheli deyişleri, yanlış ve eksik deyişleri konu edinir.

Bu eser Pir Sultan Abdal'ın hayatı ve şiirlerini kritik bir şekilde tekrar gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu yönüyle de Aslanoğlu şairin hayatı ve şiirleri konusunda araştırmacılara yeni bir kapı aralamaktadır.

Şairin hayatı ve şiirleri ile ilgili yapılan ciddi çalışmalardan biri de Cahit Öztelli'nin *Pir Sultan Abdal* adlı eseridir. Öztelli eserinde Pir Sultan Abdal'ın menkıbevi hayatına ve şiirlerine iki ayrı başlık halinde değinir. Öztelli'nin *Pir Sultan'ın Dostları* adlı diğer bir çalışması da aynı zamanda Pir Sultan'ı tanımak ve Şair ile aynı düşüncede olan, Kul Himmet, Kul Hüseyin, Şah Adil, Kul Mazlum, Kul İbrahim gibi şairlerin Pir Sultan ile aynı çizgide olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Asım Bezirci'nin *Pir Sultan* adlı eseri de şairin hayatı ve şiirlerini konu alan bir eserdir. Bezirci diğer yazarlardan farklı olarak Pir Sultan'ın şiirlerinin içeriği ve biçimi üzerinde durur. Diğer yazarlardan farklı yönü ise Bezirci'nin Pir Sultan'dan sonra Pir Sultan'ın adına yazılan şiirleri de bir başlık altında toplamasıdır. Bezirci de diğer yazarlar gibi Pir Sultan'a atfedilen bir takım şiirlerin ona ait olmadığını düşünmüş olmalı ki Kuşku şiirler başlığı altında bu şiirleri ele almıştır.

Pir Sultan Abdal hakkında yapılan çalışmalar arasında kayda değer bir diğer çalışma Ali Haydar Avcı'nın *Pir Sultan Abdal* adlı eseridir. 944 sayfalık olan bu çalışmada Avcı, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik durumu, o dönemde çıkan ayaklanmalar ve Pir Sultan Abdal'ın hayatı ile ilgili bir takım bilgiler verir. Eserinde Pir Sultan Abdal'a ait olduğunu düşündüğü 423 şiirini sıralar. Avcı'nın eserini diğer eserlerden ayıran fark şaire atfedilen şiirleri Anadolu'daki çeşitlenmeler ile beraber vermesidir. Bu yazar da kendince şüpheli deyişlere eserinde yer verir. Faydalandığımız kaynaklar içerisinde şiirler açısından bu eserin en kapsamlı eser olduğunu düşünmekteyiz. Bunun için araştırmamızda şiirlerin çoğunu bu kaynaktan aldık.

İsimlerini verdiğimiz eserlerde yazarlar kendi kriterlerine göre Pir Sultan Abdal'a atfedilen şiirleri kendi eserlerinde toplamaya gayret etmiştir. Bunun için bu eserlerden faydalanmaya çalıştık. Bu anlamda her eserin Pir Sultan'ı tanımada faydalı olduğu

kanısındaız. İsimlerini zikrettiğimiz eserler araştırmamızın temel kaynaklarıdır. Bir eserde geçmeyen şiiri diğer bir yazarın eserinde bulduğumuz için şairin şiirlerini derleyen birden fazla eseri kaynak olarak gösterdik.

Bu eserlerin hepsinden faydalanmakla beraber birkaç yazar dışında yazarların çoğunda gördüğümüz birkaç yanlış da temas etmek yerinde olur.

Bu yanlışlardan ilki, Pir Sultan Abdal'ın menkıbevi hayatının gerçekmiş gibi ele alınmasıdır. Yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan bu hayat hikâyesi ile yazarların Osmanlı yönetimine saldırması ikinci hatayı doğurmaktadır. Yukarıda sıraladığımız bir kısım eserlerde işlenen bir diğer hata ise Osmanlı Devletinin Alevîlere sırf dini nedenlerle baskı yaptığının söylenmesidir ki, Pir Sultan'ın hayatı üzerinden Osmanlı Devletine saldırmak bilimsel ve etik açıdan doğru görünmemektedir.

Kanaatimizce, son zamanlarda şairin şiirlerini yorumlayan araştırmacıların ve bilimsel çalışmaların çoğalması Pir Sultan Abdal'ın bilimsel zemine oturtulmak istendiğinin bir kanıtı niteliğindedir. Bu tür çalışmalara örnek olarak, Figen Çakır Güneş'in *Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Sosyolojik Temler* ile Aziz Erdoğan'ın *Pir Sultan Abdal Mahlaslı Güfteler Üzerinde Edebi ve Musiki Yönünden İncelemeler* adlı çalışmaları ve İlyas Üzümlü'nün *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik* adlı eserinin *Pir Sultan Abdal'ın Tanrı Anlayışı* bölümlerini göstermek mümkündür. Bu çalışmalar ile Pir Sultan Abdal'ın düşüncesini, inancını ve yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal durumunu anlamak mümkün hale gelmektedir.

C-PİR SULTAN ABDAL'IN HAYATI

Pir Sultan Abdal'ın hayatını iki ayrı başlık altında yazmayı uygun gördük. Bunlardan ilki gerçek yaşamı ki, Pir Sultan Abdal'ın kim olduğu sorusuna tarihi kaynaklar ve şiirlerindeki çıkarımlarla cevap bulmaya çalıştık. İkincisi ise kendisinden sonra halk tarafından efsane haline getirilen hayatı ki biz buna Menkıbevi hayatı diyebiliriz. Menkıbevi hayat başlığı altında da şair hakkındaki efsanelerle şairi tanımaya çalıştık.

1-Tarihi Hayatı

Pir Sultan Abdal'ın hayatı ile ilgili bilinenlerin bir kısmı şiirlerinde kendini ifade ettiği dizelerden hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır. Gerçek adının ne olduğu, nerede, ne zaman yaşadığı gibi bir takım sorular onun şiirlerinde geçen kelimelerle cevaplanmaya çalışılmıştır.

Pir Sultan Abdal'ın hayatı hakkında bildiklerimizin tamamı iki kaynaktan elde edilmektedir. Bunlardan birisi kendi şiirleri diğeri de hayatını konu alan rivayetler menkıbeler ve tarihi kaynaklardır. Pir Sultan Abdal hakkında bilinen birçok söylenti olması, bu söylentilerin sözlü olarak aktarılması, onun yaşadığı dönem ile günümüz arasında yüzyılların geçmesi de göz önüne alındığında onun hayatı ve kişiliği hakkında kesinlikten tam olarak söz etmek mümkün olmamaktadır.

Yapılan araştırmalarda Pir Sultan Abdal'ın XVI. Yüzyılın başlarında Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Banaz köyünde doğduğu tahmin edilmektedir⁹, “*Benim aslım Horasan’dan Hoy’dandır*”¹⁰ dizesinde aslının Horasan'ın Hoy kasabasından olduğunu ifade etmektedir. Bunun gibi “*ismim Koca Haydar neslim Yemen’de*”¹¹, “*Bize de Banaz’da Pir Sultan derler*”¹² gibi dizelerde de farklı farklı yerler zikretmektedir. Bu ifadeler çelişki gibi görünmektedir. Atalarının muhtemelen Horasan’dan Hoy’a oradan da Sivas’a göç etmiş¹³ olma ihtimali söylenmekle beraber bir Pir Sultan Abdal değil de birçok Pir Sultan yani Pir Sultan Abdallar tartışması da bu konuda çelişkileri ortadan kaldırmak için yapılan yorumlardır.

Gerçek isminin Haydar olduğu “*ismim Koca Haydar neslim Yemen’de*”¹⁴, “*Pir Sultan’ım Haydar şunda*”¹⁵ gibi dizelerden hareketle söylenmektedir. Ağırlıklı görüş isminin Haydar olduğu yönünde olsa da gerçek ismi üzerinde de farklı dizelerde farklı isimlerin varlığının söz konusu olması, gerçek isminin ne olduğunu tartışmalı hale getirmektedir¹⁶.

Asım Bezirci şairin ismi ile ilgili olarak “*Pir Sultan Abdal’ım benin penahım, ismimi sorarsan Halil İbrahim*” dizelerini zikrederek bu çelişkinin ne ile açıklanabileceğini ve hangisinin Pir Sultan'ın gerçek ismi olduğu sorusunu sorar¹⁷. Şiirlerinden çıkarılan bu tür çelişkiler birden fazla Pir Sultan Abdal'ın varlığını gündeme getirmiştir.

⁹ Nurettin Albayrak, “Pir Sultan Abdal” DİA, C. 34, İstanbul, 2007, s. 277.

¹⁰ Asım, Bezirci, **Pir Sultan Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Etkisi, Bütün Şiirleri**, Evrensel Bas.Yay., 5.Bsk., İstanbul, 2003, s.184.

¹¹ Bezirci, a.g.e., s.25.

¹² Bezirci, a.g.e., s.25.

¹³ Albayrak, a.g.m., s.277.

¹⁴ Abdülbâki Gölpınarlı-Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Der Yay., İstanbul, 1991, s.32

¹⁵ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s.32.

¹⁶ Geniş Bilgi için Bkz. Figen Çakır Güneş, **Pir Sultan Abdal’ın Şiirlerinde Sosyolojik Temler**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Sivas, 1995, s. 80-81.

¹⁷ Bezirci, a.g.e. s. 26.

Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik adlı eserinde Bedri Noyan bu tür çelişkilere dikkat çekerek şöyle demektedir: Pir Sultan Abdal'a ait olduğu söylenen şiirlerde eda, üslup ve içerik açısından önemli farklılıklar hatta çelişkiler görülür. Bu çelişkilerin şairden kaynaklandığı sonucuna varmamak gerekir. Bunun nedeni çeşitli ozanların O'nu taklit etmiş olmasıdır. Pir Sultan adını kullanan ozanlar, O'nun adı ile farklı zaman ve farklı koşullarda şiirler yazmışlardır¹⁸.

Bu durumun Yunus Emre'nin de başına geldiğini ifade eden Noyan, şair hakkında araştırma yapan İbrahim Aslanoğlu'nun da bu yargıyı paylaştığını ifade eder.

Aslanoğlu Pir *Sultan Abdallar* adlı eserinde bu şahsiyetin tek bir kişi değil altı farklı kişi olduğunu ifade eder¹⁹. Eserinin takdiminde bu tespiti yazılı bir belgeden ziyade şairin deyişlerindeki ipuçlarından ulaştığını belirtir²⁰. Altı farklı Pir Sultan konusunu, doğrudur diye onaylayan İsmail Özmen, hepsi aynı sonsuz denizde birleşir, karışır diyerek bunların aynı duygu ve inançla şiirler yazdıklarını bunları birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını vurgular²¹.

Birkaç tane Pir Sultan Abdal'ın varlığından söz edilince bunların hangisinin asılan Pir Sultan Abdal olduğu ve bu şair ile ilgili hiçbir belgenin bulunmaması araştırmacıları, onu astıran Hızır Paşa'nın kim olduğu sorusu üzerinde araştırma yapmaya yöneltmiştir. Fakat yapılan tüm çalışmalara rağmen bu konuda da tatmin edici bilgi yok denecek kadar azdır.

Bu konuda Erdoğan Çınar, Hızır Paşa'nın varlığı tespit edilse bile bu bulgunun ortaya atılan tezlere birinci dereceden delil olamayacağını ifade eder. Pir Sultan Abdal ve onun önderlik ettiği Alevî isyanı ile ilişkilendirilememiş bir Hızır Paşanın XVI. yüzyılda Sivas'ta yaşamış olması Pir Sultan Abdal'ın da o yüzyılda yaşadığına kanıt olmayacağını belirtir²².

Pir Sultan Abdal'ın XVI. yüzyılda yaşayıp yaşamadığı, Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlı olup olmadığı, İran Şahlarına bağlılığı konuları da aynı zamanda tartışmalı konulardır. Adı dahi bu kadar tartışmalı olan şairin şiirlerinden çıkarılacak bir hayat hikâyesi de bize kesin ve tutarlı bir bilgi vermeyecektir kanaatini taşımaktayız.

Gerçek hayatı adına tarihin bize sunduğu veriler yok denecek kadar azdır. Bu konuda yapılan araştırmalarda Pir Sultan Abdal'ın Alevîlerin Osmanlıya

¹⁸ Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik**, C.IV Ardıç Yay., Ankara, s.368.

¹⁹ İbrahim Aslanoğlu, **Pir Sultan Abdallar**, Can Yay., İstanbul, 2000, s. 17.

²⁰ Aslanoğlu, a.g.e., s.17.

²¹ İsmail Özmen, **Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi**, C. 2, T.T.K.B., Ankara, 1998, s.195

²² Erdoğan Çınar, **Kayıp Bir Alevî Efsanesi**, Kalkedon Yay. İstanbul, 2007, s. 127.

başkaldırmasında öncülük ettiği iddiaları²³ yanında Pir Sultan'ın bir halk hareketine katılmadığını ifade eden araştırmacılar da mevcuttur. Örneğin Özmen böyle bir ihtilal ya da ayaklanma olmadığını da söylemektedir²⁴. Osmanlı arşivlerinde böylesi bir başkaldırının olup olmadığı ile ilgili herhangi bir kayıttan tarihçiler tarafından ortaya konulmaması zikredilen olayın tarihi bilgiden yoksun belgesiz bir iddia olduğu anlamına gelebilir.

Çınar'a göre Pir Sultan hakkında kaleme alınan tüm metinlerde, O'nun on altıncı yüzyılda yaşadığı, önemli bir Alevî başkaldırısının öncüsü olduğu, halkı devlete karşı kışkırtarak Osmanlıyı hayli uğraştırdığı öne sürülmüştür. Ancak Osmanlı arşivlerinde, Pir Sultan Abdal ve onun öncüsü olduğu iddia edilen Alevî isyanı ile ilgili dolaylı ve dolaysız en küçük bir kayıt bile yoktur diyen Çınar, XVI. yüzyılda Osmanlılar kurumlaşmış, ileri düzeyde bir arşivleme geleneğine ve tekniğine sahiptiler. Bu yüzyılın arşivleri incelendiğinde Osmanlıların sıradan bir şantiyede çalışan işçilerine dağıttıkları kumanyaları bile titizlikle kayıt altına alıp arşivledikleri görülecektir demektir. Bu konuda Çınar, Mehmet Fuat'ın; "Pir Sultan Abdal'ın yaşamı üzerine yazılı kaynaklarda pek bilgi yoktur. Doğum ve ölüm yılları bile bilinmiyor" sözüne de eserinde yer verir²⁵.

Pir Sultan Abdal ile ilgili Osmanlı arşivlerinden günümüze kadar bir belgenin gelmemesini Osmanlı yönetiminin bilinçli bir şekilde bu belgeleri yaktığı düşüncesi de bazı araştırmacıların ortaya attığı bir iddiadır²⁶. Bununla beraber belgeler ve kayıtlar vardır diyenler de bu belgelerin ne tür belgeler olduğunu açıklamamışlardır. Örneğin Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi adlı eserde, Kilisli Rıfat Bey 'Ali Emiri' kitapları arasında 656 nolu dergide; Pir Sultan'ın Hızır Paşa tarafından asılmış olduğuna dair bir kayıt vardır²⁷ dediği halde bunun ne tür bir kayıt olduğunu yazmamıştır.

Bizim araştırma konumuz Pir Sultan Abdal ile ilgili Osmanlı arşivlerinde bir belgenin varlığı veya yokluğu değildir. Bu konu biyografi yazarlarının ele alacakları ciddi bir konudur.

²³ Çınar, a.g.e., s. 123.

²⁴ Özmen, a.g.e., s.199. Ayrıca Bkz, Figen Çakır Güneş, a.g.e., s. 101.

²⁵ Çınar, a.g.e., s. 123-24.

²⁶ Ali Haydar Avcı, **Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal ve Bütün Değişleri**, NoktaKitap, 3. Bsk., İstanbul, 2008, s. 81.

²⁷ Özmen, a.g.e., s.197.

2-Menkıbevi Hayatı

Tarih boyunca önemli şahsiyetler gerçek hayatlarının yanı sıra bir takım olağanüstü yakıştırma, hikâye ve rivayetler ile insanüstü bir varlık haline getirilmişlerdir. Bu şahsiyetlerden biri de Pir Sultan Abdal'dır. Pir Sultan Abdal'ın şiirleri gibi hayatı da dilden dile nesilden nesile aktarılmış ve efsaneleştirilmiştir. Bu gün Pir Sultan Abdal'ın hayatı ile ilgili bilgilerin büyük bir kısmı halkın söylencelerine dayanmaktadır. Elbette bu öyküler, asla tarihi gerçekleri tam olarak yansıtmaz. Ama özünde de bazı gerçekleri sakladığı unutulmamalıdır²⁸.

Bunun için biz de şairin hayatı hakkında halkın efsanelerini yani dilden dile nesilden nesile aktarılan hayat hikâyelerinden bir kısmına yer vermeyi uygun gördük.

Menkıbeye göre Pir Sultan'ın asıl adı Haydar'dır. Aslı Yemen'dendir. Soyu da Hz Ali'nin torunlarından Zeynel Abidin'e dayanır. Ailesiyle Yıldız Dağı eteklerindeki Banaz Köyü'nde oturmaktadır²⁹.

Haydar yedi yaşına geldiğinde, babası evin koyunlarını önüne katarak köyün diğer çocukları gibi otlatmasını ondan ister, Yıldız Dağı eteklerinde koyunları otlatmaya başlar. Bir gün koşturup iyice yorulunca başını bir taşla koyar ve uyuyakalır. Düşünde bir ışık parıldar. Bir ses duyar. Karşısında aksakallı bir ihtiyar belirir. Bir elinde dolu, diğerinde bir al elma tutuyordu. İhtiyar ilkin Haydar'a doluyu uzattı. Haydar doluyu içti ve tüm bedeni alev gibi yanmaya başlar. Ardından al elmayı uzatır ihtiyar. "Al oğlum" dedi. Haydar, ihtiyarın elindeki al elmaya uzandığında bir parlaklık gözlerini kamaştırdı. Bir yeşil ben vardı avucunun içinde, göz alıyordu parlaklığı. Haydar'ın kafasında anında bir şimşek çaktı. Evet, karşısındaki aksakallı ihtiyar Hünkâr Hacı Bektaş Veli idi. Hemen eline sarılıp öptü. Hünkâr ona " Bundan böyle senin adın Pir Sultan olsun, ünün dört bir yana yayılsın. Sazının üstüne saz, sözünün üstüne söz gelmesin. Al ü evladın hakkını almada yardımcın hak olsun" dedi ve gözden yitip gitti.

Köylüler onu aramalar sonucunda taş üstünde uyur buldular. Erişkinler Haydar'ın hak dolusu içtiğini anladılar. Gönül gözü, can gözü açılan Haydar eline aldığı sazı çalmaya, söylemeğe başladı³⁰.

Halk arasında söylenen bir efsaneye göre Pir Sultan Abdal'ı astıran Hızır Paşa Hafik Sofular Köyü'nden bir Alevî'dir. Pir Sultan Abdal taliplerindendir. Mürşidinden

²⁸ Özmen, a.g.e., s.197.

²⁹ Sabahattin Eyuboğlu, **Pir Sultan Abdal**, Cem/Kültür Yay., İstanbul, 1995, s.11.

³⁰ <http://www.pirsultan.net.14-08-2008>.

okuyup, büyük adam olmak için izin (himmet) istemiştir. Pir Sultan ona; Hızır sen büyük mevkilere geçer vezir olursun ama sonra da gelir beni asarsın diye yanıt vermiştir. Gerçekten de Pir Sultan Abdal'ın bu kehaneti gerçekleşmiş ve o, Hızır Paşa tarafından asılmıştır³¹.

Efsanenin devamını Gölpınarlı, Hasılı Pir Sultan'ın himmetiyle Hızır İstanbula gitmiş, orada terakki etmiş, nihayet paşa olmuş ve Sivas'a Vali gelmiş. İlk işi Pir Sultan'ı Sivas'a huzuruna çağırmak olmuş. Hızır Paşa eski şeyhine hürmette kusur etmemiş. Şeyhine nefis yemekler ikram etmiş. Pir Sultan bunları yemeyince Paşa bunun sebebini sormuş. Pir Sulta, sen zina ettin, haram yedin, yetimlerin ahını aldın, haram para ile yapılmış yemeklerini ben değil köpeklerim bile yemez demiş. Paşa hiddetlenmiş, Pir Sultan Sivas'tan, Paşa'nın Konağı'ndan Banaz'daki iki köpeğine seslenmiş, köpekler gelmiş, Pir Sultan önlerine yemek tepsisini sürmüş köpekler dokunmamışlar bile... Bu harekete Paşa kızmış Pir Sultan'ı Sivas'ın Toprakkale'sine hapsedmiş. Lakin yine ne olsa eski şeyhine kıymak istememiş, ona haber göndermiş huzura çağırtmış. Eğer içinde Şah'ın adı geçmiyen üç deme söylersen seni affedeceğim demiş. Pir Sultan peki demiş³² *açılın kapılar şah'a gidelim* adlı deyişini söylemiş. Söylediği bu deyiş üzerine Hızır Paşa gazaba gelerek Pir Sultan Abdal'ın asılmasını istemiş.

Pir Sultan yeniden zindana atılmış. Bütün gece Şah yoluna dua etmiş. Tanrı'ya yalvarıp yakarmış. Sabahleyin, kuşluk vakti Hızır Paşa'nın adamları gelmişler. Onu alıp Keçibulan'a götürmüşler alana bir darağacı kurmuşlar. Pir Sultan asılırken taşlansın diye Hızır Paşa'dan buyruk çıkmış. Taşlamayanlar cezalandırılacakmış. Bu yüzden herkes eline bir taş alıp atmış. Fakat taşların hiçbirisi Pir Sultan'a dokunmuyormuş. Musahibi, tarikat arkadaşı Ali Baba da oradaymış. Taş atmaya bir türlü eli varmıyormuş. Bir gülü gizlice ona doğru fırlatmış. Pir Sultan onu görmüş pek üzülmüş. *Dostun bir fiskeşi pareler beni* adlı deyişi söylemiş³³. Pir Sultan bunu söyleyince, bu adam hâlâ dilini tutmaz mı? demişler ipi boynuna geçirmişler. Kalabalık çekildikten sonra Ali Baba, Pir Sultan'ın yanına varmış, ayaklarına yüz sürüp ağlamış. Gözlerinden kanlı yaşlar akıtmış.³⁴

³¹ Noyan, a.g.e., C. IV, s.369.

³² Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 42.

³³ Bezirci, a.g.e., s.49.

³⁴ Bezirci, a.g.e., s.50.

Ertesi sabah ahali kahvede toplanmış konuşuyorlarmış. Biri demiş ki: bu gece Pir Sultan'ı Hızır Paşa astırdı. Başka biri atılmış: imkânı yok demiş. Çünkü ben bu sabah onu Koçhisar yolunda Seyfi-Beli'nde gördüm. Diğer bir adam: Senin yanışın var, ben onu Malatya yolunda Kardeşler Gediği'nde gördüm. Bir üçüncüsü de: Ben Tavra Boğazı'nda gördüm, demiş herkes şaşırmış. Darağacının bulunduğu yere gitmişler, bakmışlar ki Pir Sultan hırkasını darağacına asmış kendi kaybolmuş³⁵.

Darağacından inip yola düzülen Pir Sultan'ın peşine kasaslar düşmüş. onu yakalamak istemişler. O sırada Pir Sultan Kızılırmak üstündeki köprü'nün öte başına geçmiş bulunuyormuş; eğil köprü demiş, köprü eğilmiş, suya batmış. Kasaslar köprü'nün beri yanında şaşa kalmışlar ve bu kerameti gördükten sonra da bir yapacakları kalmamış dönmüşler. Pir Sultan çekmiş Horasan'a gitmiş³⁶.

Diğer bir efsaneye göre de; Pir Sultan darağacında iken halk tarafından kendisine bir köpek gönderilmiş. Köpek gelip tam altında durmuş. Pir Sultan onun üstüne basarak ipini çözmüş, yerine köpeği bağlamış. Sabahleyin kalkanlar bakmışlar ki darağacında Pir Sultan'ın yerinde bir köpek asılı duruyor³⁷.

Şairin menkıbevi hayatı hakkında efsaneler ve bu efsanelerin varyantlarının hepsini buraya almak mümkün değildir. Fazla detaya girmeden kısaca ele aldığımız şairin hem gerçek hayatı hem de menkıbevi hayatının buraya aldığımız bilgilerden ibaret olmadığını şairin biyografisi üzerinde çalışan herkes takdir edecektir. Fakat çalışmamızın amacı şairin hayatını araştırmak olmadığından hayatı ile ilgili bu kadar bilgi ile yetinmek durumundayız.

Pir Sultan Abdal kimdir sorusuna verilebilecek tartışmasız kesin bir cevap yoktur. Bunun böyle olduğunu Boratav da eserinin önsözünde şöyle ifade etmektedir: Şair Pir Sultan'ın mufassal ve müspet bir biyografisini veremediğimizi itiraf ederiz. Halk şairleri mevzuu üzerine çalışanlar, bu sahadaki biyografi tetkiklerinin ne kadar verimsiz ve nankör olduğunu takdir ederler³⁸. Hal böyle olunca yüzyıllar boyunca şiirleri dilden dile aktarılan şair ve bu şairin mahlası ile şiir yazan başka şairlerin de varlığı dikkate alındığında asılan Pir Sultan Abdal'dan bahsetmekten ziyade Pir Sultan Abdal geleneğinden bahsetmek kanımızca daha tutarlı görünmektedir.

³⁵ Cahit Öztelli, **Pir Sultan Abdal, Bütün Şiirleri**, Özgür Yay., İstanbul, 2008, s.21.

³⁶ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e, s. 47.

³⁷ Bezirci, a.g.e., s. 51.

³⁸ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 6.

Özmen'e göre, gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki yüzyıllarda izleyicilerinin çıkması aynı adı kullanan ozanların onun bıraktığı şiir kalıtımını, birikimini zenginleştirerek sürdürmesi ve bir Pir Sultan geleneğinin oluşması bunun, bu halkla bütünleşmesinin sonucudur. Bu nedenle gerçek Pir Sultan'ın kim olduğunu araştırmak, hangi şiirin hangi Pir Sultan'a ait olduğunu bulmaya çalışmak çokça önem taşımaz. Önemli olan bu şiirlerin hangi toplumsal koşulların, hangi inanç ve düşüncenin, hangi duygu ve özlemlerin, hayatı, yaşanana, insanı hangi gerçeklikle yansıttığıdır³⁹.

Yukarıda Pir Sultan isimli farklı şairlerin varlığından bahsettik. Bize göre bu şairleri şiirlerinden hareketle kimler olduğunu ve hangi şiirin hangi şaire ait olduğunu araştırmak boş bir çaba gibi görünmektedir. Şiirleri ayırmanın zaten objektif bir yöntemi de mevcut değildir. Gerek bir şair gerekse birçok şaire ait olduğu iddia edilen şiirler bütün olarak incelendiğinde birkaç istisna şiir dışında hepsinin aynı duygu ve inançla yazıldığı fark edilecektir.

Şiirlerin genelinde Hz Ali sevgisi, on iki imam, insan sevgisi, Bektaşîlik ve Bektaşî tarikatının, erkân, edep ve ahlak yapısı gibi konular işlenmektedir. Bu anlamda hepsinin aynı duygularla yazıldığını düşünmekteyiz.

³⁹ Özmen, a.g.e., s.197.

BİRİNCİ BÖLÜM

PİR SULTAN ABDAL'IN FELSEFİ GÖRÜŞLERİ

Kavramsal çerçeve başlığı altında Alevîliğin ve Bektaşîliğin ne olduğunu kısaca açıkladık. İslam dini içerisinde Sünni Müslümanlardan farklı, kendine özgü bir düşünce yapısı ve inanç sistemi olan Alevîlik ve Bektaşîliğin Tanrı düşüncesini sorgulamak başlı başına bir tez konusudur.

Alevî-Bektaşî geleneğinde Allah'ı konu alan müstakil bir eser yoktur. Fakat birçok Alevî-Bektaşî klasiğinde ilk cümle Allah'a şükür ifadeleri ile başlamaktadır. Örneğin Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât'ın giriş cümlesinde Allah'ı, esirgeyen, bağışlayan, Merhamet sahibi, yoktan var eden ve bütün canlılara rızık veren her türlü noksan sıfatlardan münezze olarak ifade eder⁴⁰. Alevî-Bektaşî eserlerinden olan Erkânâme'de de Allah, âlemlerin yaratıcısı olarak ifade edilmektedir⁴¹.

Yukarıda iki örnek vermekle beraber Alevî-Bektaşî geleneğinde herkesin böyle inandığını ve ifade ettiğini söylemek mümkün değildir. Bu konuda Eyuboğlu, orta yolu tutan Bektaşîler olduğu gibi aşırılığa varanların da olduğunu, insanla Tanrı birliğini, hatta daha da ileri giderek insanın Tanrılığını ortaya atanların da var olduğunu ifade ederek bu tür düşüncelerin Alevî-Bektaşîlerin bütününe yüklenemeyeceğini ifade eder.⁴²

Alevîlik-Bektaşîliğin Tanrı inancı ile ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra Pir Sultan Abdal'ın bu konudaki düşüncelerine geçebiliriz.

A-TANRI GÖRÜŞÜ

Pir Sultan Abdal'ın Tanrı Görüşü adlı bu başlıktaki çalışmamızı şairin Tanrı ile ilgili tasavvurlarını ifade ettiği şiirlerinde geçen cümleleri dikkate alarak ortaya koymaya çalıştık. Şairin Tanrı görüşü ile ilgili olarak, Pir Sultan Abdal bir Tanrı'ya inanmakta mıdır? Bir Tanrı'ya inanıyor ise bu Tanrı'nın nitelik ve sıfatları hakkındaki görüşleri nelerdir? Tasavvur ve ifade ettiği bu Tanrı nasıl bir Tanrı'dır? Pir Sultan Abdal Tanrı'nın bilinir-bilinmez-liği hakkında neler düşünmektedir? Bir kaç şiirinde

⁴⁰ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk) T.D.V. Yay., Ankara, 2007, s. 43-44

⁴¹ Yazarı Bilinmiyor, **Erkânâme-1**, (Haz. Doğan Kaplan), T.D.V. Yay., Ankara, 2007, s. 25.

⁴² Eyuboğlu, a.g.e., s. 238.

Hız. Ali'ye Tanrı sıfatları atfeden Pir Sultan Abdal, Hız. Ali'nin gerçekten Tanrı olduğunu düşünmekte midir? gibi sorulara cevap bulmaya çalıştık. Çalışmamızı genelde bu sorulara bağılı olarak başlıklar halinde sıraladık.

1-Tanrı'nın Varlığı

Pir Sultan Abdal'ın şiirleri incelendiğinde Tanrı-Allah inancını anlatan müstakil bir şiirine rastlamamakla birlikte hemen her şiirinde Tanrı'ya olan inancını anlatan veya Tanrı'ya olan inancını ima eden dizelere ve kelimelere rastlamak mümkündür. Pir Sultan Abdal, şiirlerinde Tanrı⁴³ kelimesini kullandığı gibi Allah lafzını da kullanır. Şair Allah'ın sıfatlarını da şiirlerinde sıklıkla kullanır. En çok kullandığı sıfatlar Rahman⁴⁴, Gâni⁴⁵, Süphan, Kâdir (Kadîr)⁴⁶, Yaradan (Hâlık)⁴⁷, Settar⁴⁸, Kerim⁴⁹, Hakk sıfatlarıdır. Özellikle Hakk sıfatını deyişlerinde sıkça kullanır. Bunun yanında Allah'a; Şah, Padişah⁵⁰, Sultan⁵¹, Huda⁵² dediğı gibi Ya ilahi⁵³, Mevla⁵⁴ diye münacatta bulunduğı⁵⁵ deyişleri de mevcuttur.

Şairin şiirlerine bir bütün halinde bakıldığında, Pir Sultan Abdal'ın Tanrı inancına sahip olduğunu görürüz. Bunun aksini söylemek zaten mümkün değildir. Çünkü şiirlerinde sık sık kullandığı Allah'ın sıfatları ve zor anlarında Allah'a sığınması Pir Sultan Abdal'ın şüphesiz Allah'a inandığını ve bu inancın ne kadar sağlam olduğunu göstermektedir. Pir Sultan Abdal'ın Allah'ın varlığını kabul ettiğı ve Allah'ı övdüğü bir şiiri şöyledir:

Kadirsin hey Allah'ım sende Kadirsin

Üstümüze dört direkli çadırısın⁵⁶.

⁴³ "Tanrı'nın arslanı Hız. Ali" bkz. Avcı, a.g.e., s. 769.

⁴⁴ "Ben seni defteri Rahman'a yazdım", bkz. Avcı, a.g.e., s. 632.

⁴⁵ "Allah Allah dedik Gani süphana", bkz. Avcı, a.g.e., s. 519.

⁴⁶ "Kadir Mevlam kaldırmaz mı düşkünü", bkz. Avcı, a.g.e., s. 602

⁴⁷ "Yaradan mevlaya şükür" bkz. Avcı, a.g.e., s. 598.

⁴⁸ "Emanet etmişim Gani Süphana", bkz. Avcı, a.g.e., s. 603.

⁴⁹ "Sığınayın Gani Kerime bari", bkz. Ali Haydar Avcı, a.g.e., s. 589.

⁵⁰ "Müminlerin Gönü padişah tahtı", bkz. Avcı, a.g.e., s. 659.

⁵¹ "Arit kalp evini sultan otursun", bkz. Avcı, a.g.e., s. 796.

⁵² "Aşkın kitabını Huda gönderdi", bkz. Avcı, a.g.e., s. 704.

⁵³ "Ya ilahi kurtar bizi tutsaktan", bkz. Avcı, a.g.e., s. 534.

⁵⁴ "Kadir Mevlam hepimizi kayırsın", bkz. Avcı, a.g.e., s. 524.

⁵⁵ "Kadir Mevlam hepimizi kayırsın", bkz. Avcı, a.g.e., s. 524.

⁵⁶ Avcı, a.g.e., s. 733.

Kur'an-ı Kerim'de Allah: *Bir de Rabbin, Âdemoğullarından, bellerindeki zürriyetlerini alıp da onları kendi nefislerine şahit tutarak: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dediği vakit, " evet Rabbimizsin, şahidiz" dediler. (Bunu) kıyamet günü "Bizim bundan haberimiz yoktu." demeyesiniz diye (yapmıştık)*⁵⁷buyurmaktadır.

İslam kültüründe bu olayın anlatıldığı ayete misak ayeti denir. Bu olay misak, kalu bela, bezm-i elest, gibi kelimelerle ifade edilir.

Şair şiirlerinde sıklıkla bu olaya temas eder. Kalu bela, bezm-i elest, ikrar gibi kelimelerle anlattığı misak olayı da o'nun Tanrı'ya inandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Pir Sultan Abdal kelami bir üsluptan ziyade tartışmalardan uzak bir şekilde Tanrı'nın varlığını kabul etmektedir. Bir kelamcı ve filozof olmayan şairin bu konuda uzun uzadıya fikir belirtmemesi de tabiidir. Şiirlerinden onun bir Tanrı inancına sahip olduğunu anlıyoruz. İnandığı bu Tanrı'nın özelliklerini şairin şiirlerinde Tanrı'yı vasıflandırmak için kullandığı sıfatlardan anlıyoruz.

Pir Sultan Abdal'ın şiirleri incelendiğinde, şairin Tanrı inancına sahip olduğu dikkatlerden kaçmayacak kadar açıktır. Tanrı'ya olan inanç kadar, nasıl bir Tanrı'ya inanıldığı da muhakkak ki önem arz etmektedir. Bu durum şair için de böyledir. Pir Sultan Abdal'ın nasıl bir Tanrı'ya inandığını yine onun şiirlerinde geçen dizelerle ortaya koymaya çalıştık.

2-Tanrı'nın Sıfatları

Pir Sultan Abdal'ın Tanrı'yı vasıflandırdığı birçok sıfat Kur'an-ı Kerim'de geçen Allah'ın sıfatları ile yüzeysel bir benzerlik arz etmektedir. Zaten şair, "*Muhammed dinidir bizim dinimiz, tarikat altında geçer yolumuz*"⁵⁸ "*din Muhammed dini taptığım tapı, yıkılır mı Hakk'ın kurduğu yapı*"⁵⁹ gibi dizlerde din olarak Müslüman olduğunu açıkça ifade etmektedir. Pek tabiidir ki inandığı ve vasıflandırdığı Tanrı da Müslümanların inandığı Allah'tır.

⁵⁷ Âraf Suresi 172. Ayet.

⁵⁸ Bezirci, a.g.e., s. 269.

⁵⁹ Bezirci, a.g.e., s. 267-268.

Pir Sultan Abdal'ın Tanrı'ya atfettiği sıfatların Kur'an'da geçen sıfatlara ve inandığı Tanrı'nın da İslam'daki Allah inancına ne kadar benzediğini araştırmak gibi bir amacımız olmadığından onun kendi şiirlerinde Tanrıyı vasıflandırmak için kullandığı sıfatları Kur'an'da geçen Allah'ın sıfatları ile karşılaştırmadan objektif bir şekilde değerlendirmeye çalıştık. Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinden hareketle inandığı Tanrı'nın sıfatlarını şöyle sıralamak mümkündür:

2a) Tanrı'nın Birliği

Alevî Bektaşî geleneğinde ve Pir Sultan şiirlerinde geçen, Hakk, Muhammed, Ali, şeklindeki terkibi zihinlerde Hristiyanların teslis inancını çağrıştırmaktadır. Fakat İlyas Üzümlü eserinde Bektaşî dedebabası Bedri Noyan'ın bu kavramın Hristiyanlıktaki teslis inancı ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını, bu üçlerin İslam dininde ki ulûhiyet, nübüvvet ve velayet kavramlarıyla ilişkili olduğunu açıklamıştır⁶⁰. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevîlik ile ilgili yapmış olduğu araştırmanın sonucunda da bu kanaate varılmıştır⁶¹. Bu konuyu Hz. Ali'nin Tanrılığı-Ulûhiyeti meselesi adlı başlık altında da ele alacağız.

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde bahsettiği Tanrı tek olan, eşi ve benzeri olmayan bir Tanrıdır. Şairin şiirleri incelendiğinde “*Allah birdir Hakk Muhammed Ali'dir*”⁶² “*Allah bir Muhammed Ali'dir Ali*”⁶³ “*Allah bir Muhammed Ali*”⁶⁴ dizeleri bize bu fikri vermektedir. Bu dizelerin yanında Allah'ın bir olduğunu vurguladığı diğer bir şiiri şöyledir:

Pir Sultan'ım kulhuvallahu ahed

*Can cesetten ayrılmıyor bir saat*⁶⁵.

Kur'an-ı Kerim'in üzerinde ısrarla durduğu Allah'ın sıfatı onun bir, eşsiz ve tek olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de ihlâs suresinde Allah'ın tek olduğu, eşi ve benzerinin olmadığı buyrulmaktadır. Şair, Allah'ın bir olduğunu bu sureye gönderme yaparak dile getirmiştir.

⁶⁰ İlyas Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, İsam Yay., İstanbul, 2008. s. 71-2.

⁶¹ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-Duyuru-128.aspx> 12.05.2009.

⁶² Avcı, a.g.e., s. 606.

⁶³ Bezirci, a.g.e., s. 297.

⁶⁴ Öztelli, a.g.e., s. 89.

⁶⁵ Bezirci, a.g.e., s. 249.

Yine başka bir şiirinde şair:

Bir Allah'tan büyük yoktur

*Hak dedim durdum yalnız*⁶⁶.

Bu şiir ile düşünürün, Bir, tek, eşi ve benzeri olmayan bir Tanrı inancına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında şiirlerinde Allah'ın birliğini sıklıkla tekrarlayan şair:

Melâmet hurkasın giydim eğnime

*Hakk'ın birliğini koydum kalbime*⁶⁷.demektedir.

Asım Bezirci'nin kuşkulu şiirler bağılığı altında kaleme aldığı şu şiiri de Pir Sultan'ın Bir olan Allah'a inandığını ve Allah'ı böyle vasıflandığını ortaya koymaktadır.

Bir Allah'a yalvarırım

*Şah'a padişaha değil*⁶⁸ şiirin devamında da “benim bir tek Allah'ım var”⁶⁹ demek suretiyle bu düşüncesini vurgulamaktadır.

2b) Yaratıcı- Hâlk olması

Pir Sultan Abdal'ın inandığı, tasavvur ettiği Tanrı'nın en belirgin özelliklerinden biri de onu yaratıcı olmasıdır. Allah'ın yaratıcı olması yanında Hz. Ali için de yaratıcı sıfatını kullanan şair “yaratubdur onsekiz bin âlemi, ben Ali'den gayrı ala görmedim”⁷⁰ demektedir. Böyle şiirlerin Pir Sultan Abdal şiirleri arasında muhakkak istisnai bir yeri vardır. Çünkü bu tür şiirleri şairin şiirleri arasında birkaç dördlüğü geçmemektedir. Bu istisnai şiiri de Hz. Ali'nin Tanrı'lığı meselesi altında daha detaylı bir şekilde ele alacağız.

Pir Sultan Abdal Allah'ın her şeyi yarattığını ve bu yaratmanın yoktan yaratma şeklinde olduğunu şiirinde şöyle ifade eder:

Hak bizi yoktan var etti

⁶⁶ Bezirci, a.g.e., s. 241.

⁶⁷ Bezirci, a.g.e., s. 326.

⁶⁸ Bezirci, a.g.e., s. 397.

⁶⁹ Bezirci, a.g.e., s. 397.

⁷⁰ Avcı, a.g.e., s. 638.

Şükür yoktan vara geldim

Yedi kat arşta asılı

Kandildeki nura geldim⁷¹.

Başka bir şiirinde şair, her şeyi Allah'ın yarattığını ifade ederek Allah'a dua edip istekte bulunmaktadır. Bu düşüncesini ve isteğini şöyle ifade eder:

Yeri göğü âlemleri yaradan

Ya bana sabır ver ya nazlı yârim⁷².

Başka bir şiirinde:

Uyuma ki Muhammed'i göresin

Yaradan Allah'tan kısmet alasin⁷³.

Allah'ın yaratıcı olduğunu şiirlerinde sıklıkla ifade eden şair, yaratıcı olduğu için Allah'a ibadet edilmesini de öğütlemektedir.

Şair:

Bağlanalım bir ikrara duralım

Yaradana kul olalım sevdiğim⁷⁴ demek suretiyle Allah'ın yaratıcı olduğuna inandığını dile getirmektedir.

Bir şiirinde de yaratıcı kelimesinin Arapça karşılığı olan Hâlık kelimesini kullanır:

Nefsini bilmeden Hâlık bilinmez

Okuduğum cim'se dal bana yeter⁷⁵.

2c) Kudret sahibi olması

Pir Sultan Abdal'ın Allah'ı vasıflandırdığı ve şiirlerinde sıklıkla kullandığı sıfatlardan biri de O'nun kudret sahibi olmasıdır. Bunun için şair Kadir ismini kullanır. Bu isim de Kur'an'da geçen Allah'ın güzel isimleri arasındadır.

⁷¹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 114.

⁷² Avcı, a.g.e., s. 658.

⁷³ Avcı, a.g.e., s. 719.

⁷⁴ Avcı, a.g.e., s. 645.

⁷⁵ Avcı, a.g.e., s. 748.

Kadir, sözlükte “gücü yetmek”, “ölçü ile yapmak”, “planlamak” anlamlarına gelen kadr (kudret) kökünden sıfat olup her şeye gücü yeten demektir⁷⁶. Pir Sultan Abdal, Allah’ın kadir olduğunu yani her şeye gücünün yettiğini şiirlerinde şöyle ifade eder:

*Kadir Allah kula ihsan ederken*⁷⁷.

Bir başka şiirinde:

“*Kadir Mevlam bilir bunun ötesin*”⁷⁸ demek suretiyle Allah’ın her şeyin ötesindeki bilgiyi bilecek kadar kudret sahibi olduğunu ifade etmiştir.

Bir başka şiirinde Allah’ın Kadir olduğunu şöyle ifade eder:

“*Kadirsin hey ulu şahım kadirsin*”⁷⁹.

Allah’ın her şeye gücü yettiğini sıklıkla ifade eden şair, Allah Kadir olduğu için dileklerini Allah’tan ister:

Mevla üstümüzde her demde kadir

Ağyarın kalbinde ikilik nedir

Dilerim Allah’tan bedduam budur

*Geniş dünya ol başına dar olsun*⁸⁰.

2d) Bilen olması

Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinde Allah’ı vasıflandırdığı sıfatlardan biri de Allah’ın bilen olmasıdır. Tanrı’nın yaratıcı ve kudret sahibi olması O’nun İlim sahibi olmasını da zorunlu kılar. Bunun için şair Allah’ın her şeyi bilmeye kadir olduğuna inanır. Gerçek bilen Allah olduğunu şiirinde şöyle ifade eder:

Ancak sen bilirsin hey kadir Allah

*İbrişimden ala teli var koçun*⁸¹.

⁷⁶ Topaloğlu, Bekir, “Kâdir”, **DiA.**, C. 24, İstanbul, 2001, s. 124.

⁷⁷ Bezirci, a.g.e., s. 314.

⁷⁸ Bezirci, a.g.e., s. 223.

⁷⁹ Bezirci, a.g.e., s. 363.

⁸⁰ Avcı, a.g.e., s. 708.

⁸¹ Avcı, a.g.e., s. 705.

Allah'ın her şeyi bildiğini, ona hiçbir şeyin gizli kalmayacağını şöyle ifade eder:

“Allah’a malumdur her kulun işi”⁸² “Kula dulda ise Allah’a ayan”⁸³ dizelerinde şair böyle söylemekle Allah'ın her şeyi bildiğini ifade ettiği gibi insanların da başıboş olmadığını her şeyi bilen Allah'a karşı sorumlu olunacağını ifade etmiştir. Yazdığımız ikinci dizede de Allah'ın her şeyi bildiğini dile getiren şair, kullara gizli kalsa da Allah'a her şeyin malum olduğunu yani Allah'ın gizli olan her şeyi bildiğini ifade eder. Bu dizelerden hareketle de kimse görmese dahi insanın kötülüklerden uzak durması gibi ahlaki bir prensip çıkmaktadır.

Pir Sultan Abdal Tanrı'nın ilim sıfatıyla bağlantılı diğer sıfatları ile ilgili de bazı dizelerinde ipuçları vermektedir. Bunlardan birisi Tanrı'nın gören olmasıdır.

İslam inancına göre Allah'ın ilim sahibi olması Onun gören olmasını da zorunlu hale getirir. İlim sahibi olan fakat görme özelliği olmayan bir Tanrı düşüncesi eksik bir Tanrı görüşüdür. Pir Sultan Abdal, Allah'ın gören olduğunu bir şiirinde şöyle ifade eder:

Gördüm demek yalan gören ol Hak'tır

Her kişi göremez öz olma ile.

Pir Sultan Abdal'ın bu dizelerini kimi yazarlar Vahdet-i vücud olarak yorumlamaktadır⁸⁴. Ancak bizce bu dizeleri vahdet-i vücud değil, vahdet-i küsud olarak değerlendirilebilir. Çünkü vahdet-i küsud'da irade ve eylem birliği bulunmaktadır⁸⁵.

2e)İhtiyaçsız olması

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde sıklıkla kullandığı sıfatlardan biri de O'nun hiçbir şeye muhtaç olmamasıdır. Bunu ifade etmek için Gâni ismini kullanır. Bu isim de Kur'anda geçen Allah'ın güzel isimleri arasındadır. Arapça, zengin, ihtiyaçsız gibi manaları olan⁸⁶ bu ismi şair şiirlerinde kullanır.

⁸² Bezirci, a.g.e., s. 410.

⁸³ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 285.

⁸⁴ İlyas Üzümlü, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, Horasan Yay., İstanbul, 2004, s. 102.

⁸⁵ Vahdet-i Kusûd ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ethem, Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Rehber Yay., s. 740.

⁸⁶ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 224.

Şair, *Cümlelerin kısmetin Gâni vermiştir*⁸⁷, *Allah Allah dedik Gâni süphana*⁸⁸, *sığınayım Gani Kerime bari*⁸⁹ gibi dizelerde Allah'ın Gâni ismini kullanmıştır. Şaire göre Hakk, Gâni olduğu gibi aynı zaman da cömerttir de. Şiirlerinde *Allah'ım cömertsin cömert ganisin*⁹⁰, *Abdal'ım niyazım Hakk'a, Hakk cömerttir belki çıramız yaka*⁹¹ gibi dizelerinde Allah'ın cömert olduğunu da vurgular. Allah'ın cömert olduğunu dile getirmesi de aynı zamanda Tanrı'ya atfettiği bir sıfattır.

2f) Ayıpları örten-Settar olması

Pir Sultan Abdal'ın Allah'a atfettiği bir diğer sıfat, Allah'ın ayıpları örten olmasıdır. Bunun için Settar ismini kullanır. Settar, ayıpları örten anlamında kullanılan bir isimdir. Bu isim de Allah'ın güzel isimleri arasında geçmektedir. Pir Sultan Abdal bir şiirinde “*şol gani settardır açlar doyuran*”⁹² bir başka şiirinde de:

Bin bir ayıp görüb yüzüne vurmaz

*Binbir adlı bir Allah'ım var benim*⁹³ demek suretiyle Allah'ın insanların ayıplarını gizlediğini insanların yüzüne vurmadığını ifade eder.

Üzüm, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde Allah'a Rahmet, Hidayet, konuşma ve kitap gönderme, ibadete liyakat gibi sıfatlar yüklediğini de ifade eder⁹⁴.

2g) Diğer Sıfatları

Pir Sultan Abdal'ın Tanrı'ya atfettiği ve şiirlerinde en çok kullandığı sıfatlarına kısaca değindik. Şairin aşağıya aldığımız dizelerinde de tasavvur ettiği Tanrı ile ilgili düşüncelerini görmek mümkündür.

“*Yine ihsan senden ola kuluna*”⁹⁵ diyen şair, insana ancak Allah'tan yardım geleceğini söyler. Bunun için şair her türlü istek ve dileğini Allah'tan ister.

⁸⁷ Bezirci, a.g.e., s. 189.

⁸⁸ Avcı, a.g.e., s. 519.

⁸⁹ Avcı, a.g.e., s. 589.

⁹⁰ Bezirci, a.g.e., s. 276.

⁹¹ Avcı, a.g.e., s. 590.

⁹² Avcı, a.g.e., s. 712.

⁹³ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 280.

⁹⁴ Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Horasan Yay. Ankara, 2004., s. 102-07.

⁹⁵ Öztelli, a.g.e., s. 87.

Ya ilahi kurtar bizi tutsaktan

*Bu derdin dermanın isterim haktan*⁹⁶.

Bir başka şiirinde:

Garip düştüm kimse bilmez halimden

*Kadir Mevla'm eyle yardım bu gece*⁹⁷ diyerek her türlü istek ve dileğini Allah'tan dileyen şair herkesin de Allah'tan istemesini öğütler.

Ne dilersen Hak'tan dile dileği

*Muhammed Ali'nin yanar çırağı*⁹⁸.

Pir Sultan Abdal'ın tasavvur ettiği Tanrı, her şeyin kendi emriyle olduğu bir Tanrıdır. Bir şiirinde:

Pir Sultan Abdal'ım can göğe sığmaz

*Haktan emr olmazsa irahmet yağmaz*⁹⁹ demek suretiyle her şeyin Allah'ım emri ile olduğunu ifade eder.

Pir Sultan'ın tasavvur ettiği Tanrı, korkulan, çekinilen, azap eden bir Tanrı değil, aksine sevilen ve kendisine sevgili denilen bir Tanrı'dır. Pir Sultan deyişlerinde Tanrı'yı sevgili ve yar olarak görür.

Pir Sultan Abdalım meydanda merdim

Her nere baktımsa yârimi gördüm

Seherde tespihim evradım virdim

*Garip gönüllere mihman olansın*¹⁰⁰.

Bir başka deyişinde

Sen Hakkı yabanda arama sakın

*Kalbini pak eyle Hakk sana yakın*¹⁰¹ bu deyişle bağlantılı olarak “yârin evi bize yakındır yakın”¹⁰² cümlesi ile “yâr” dan kastın Allah olduğunu anlıyoruz.

⁹⁶ Avcı, a.g.e., s. 534.

⁹⁷ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 244.

⁹⁸ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 259.

⁹⁹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 59.

¹⁰⁰ Avcı, a.g.e., s. 675.

Şaire göre Allah sevgili ve yâr olduğu için onun mekânı insan gönlüdür. Hemen her deyişinde Tanrı'nın mekânı olarak insan gönlünü-kalbini vurgulamıştır.

Erenlerin gönlü arş'ala katı

“Müminlerin gönlü padişah tahtı”¹⁰³, “Gönül Hakk evidir mihman oturur, Mihmanı gözetle görebilirsene”¹⁰⁴ “Vücudun şehrini seyrane edersen, Gönül evinde sultandan haber ver”¹⁰⁵ dizelerinde olduğu gibi şairin tasavvur ettiği Tanrı'nın mekânı insanın gönlüdür. Şair hemen her şiirinde insan gönlünün Allah'ın mekânı olduğunu vurgular.

Hadis literatüründe geçen “ben yere ve göğe sığmadım ancak mümin kulumun kalbine sığdım”¹⁰⁶ Kutsi hadisi İslam kültür tarihi boyunca sık sık eserlerde işlenmiş ve Allah'ın insanın gönlünde olduğu dile getirilmiştir. Pir Sultan Abdal da bu gelenekten etkilenmiş olmalı ki şiirlerinde Allah'ın mekânı olan gönlü şiirlerinde sık sık dile getirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de, “Kullarım Beni sana soracak olursa, muhakkak ki Ben (onlara)pek yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm”¹⁰⁷, “Biz ona sizden daha yakınız; ancak görmezsiniz”¹⁰⁸, “Andolsun, insanı Biz yarattık ve nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu biliriz. Biz ona şahdamarından daha yakınız”¹⁰⁹ gibi ayeti kerimelerde Allah'ın insana yakın ve insanlarla beraber olduğu vurgulanmaktadır

Yukarıda da değindiğimiz gibi şairin tasavvur ettiği Tanrı, insandan uzak, âlemin dışında, âlemden ve insandan bağımsız bir Tanrı değil tam aksine mekânı insan gönlü olan ve insana yakın olan bir Tanrı'dır. Bir şiirinde:

Yine Hakk sendedir sen sana bakın,

*Kalbini pak eyle küfürden sakın*¹¹⁰.

¹⁰¹ Avcı, a.g.e., s. 743.

¹⁰² Avcı, a.g.e., s. 708.

¹⁰³ Avcı, a.g.e., s. 659.

¹⁰⁴ Avcı, a.g.e., s. 671.

¹⁰⁵ Avcı, a.g.e., s. 752.

¹⁰⁶ Keşfü'l Hafâ, s. 2256.

¹⁰⁷ Bakara suresi 186.Ayet.

¹⁰⁸ Vakıa suresi 85. Ayet.

¹⁰⁹ Kaf suresi 16.Ayet.

¹¹⁰ Avcı, a.g.e., s. 535.

Şair bir başka şiirinde:

Sen Hakkı yabanda arama sakın,

Kalbini pak eyle Hakk sana yakın

Âdeme hor bakma sözünü sakın

*Cümle sır Âdemde bildim erenler*¹¹¹ demek suretiyle Tanrı'nın insandan uzak olmadığını ifade eder. Şairin Tanrı ile ilgili bu düşüncesi aynı zamanda insan ve insanın gönlünün ne kadar değerli olduğunu gösterir. Bu konuyu Pir Sultan Abdal'ın insan görüşü başlığı altında daha detaylı açıklayacağız.

Pir Sultan Abdal'ın düşüncesinde Tanrı, insana yakın olduğu gibi âleme de yakındır. Tanrı âlemin dışında değil, bilakis her daim âlemin içinde olan bir Tanrı'dır. Bu düşüncesini şöyle ifade eder:

Kadirsin hey Allah'im sen de kadirsin

Üstümüze dört direkli çadırsın

Her nereye baksam anda hazırsın

*Cümlemiz üstüne yürüyüp gider*¹¹².

Niyazi Öktem Anadolu Alevîlerinin temel felsefesinin yerleşik Tanrı anlayışı olduğunu, bu anlayışta Tanrı'nın sadece bu evrenin yaratıcısı değil aynı zamanda bu evrenin içinde (mekni, immanent) bir Tanrı¹¹³ olduğunu ifade etmektedir.

Pir Sultan'ın düşüncesinde de Allah âlemin içinde olduğu gibi, her nesnede insanların gözüne görünür. Allah kendini bu âlemde nesnelerle izhar eder. Bu düşüncesiyle şair, Niyazi Öktem'in tanımını yaptığı, içkin (mündemiç-immanent) bir Allah inancına yaklaşmaktadır.

Şair Allah'ın her yerde olduğunu, bu âlemde içkin olduğunu ve insana her yerde görüldüğünü şöyle ifade eder.

Gâh bahçeye girer gülden görünür

Gâh mana söyler dilden görünür

¹¹¹ Avcı, a.g.e., s. 743.

¹¹² Avcı, a.g.e., s. 733.

¹¹³ Niyazi Öktem, **Hallac-ı Mansur**, Horasan Yay., İstanbul, 2006, s. 31.

Gâh gönül evinde sultan görünüür

Aşkına türlü türlü fendi var¹¹⁴.

Pir Sultan Abdal’a göre Allah, insanın gönlünde olduğu gibi her nesnede de insana görünmektedir. Allah her ne kadar bu âlemde kendini insana izhar etse de onu tanımak için insanın kendini bilmesi gerekir.

3-Tanrı’nın Bilinmesi Meselesi

Aslında ele almış olduğumuz bu konu insanın bilgisi yani kendisini bilmesi ile ilgilidir. Fakat kendini bilmenin sonucunda Tanrı’nın bilinebilmesi düşüncesi, Tanrı’nın bilinebilirliği-bilinemezliği problemini ortaya koymaktadır. Onun için biz de Pir Sultan Abdal’ın Tanrı ile ilgili düşüncesi altında bu konuyu işlemeyi uygun gördük. Alevî Bektaşî geleneğinde Kendini bilen Rabbini bilir sözünün ne anlama geldiğini açıklamak, Pir Sultan Abdal’ın bu söze yüklediği manayı anlamak açısından önemlidir.

Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât’ta marifet makamlarını açıklarken, marifetin onuncu makamının kendini bilmek olduğunu ifade eder. Bu görüşünü desteklemek için “nefsini bilen rabbini bilir” hadisini zikreder¹¹⁵.

“Kendini bilme” Bektaşîlik erkânında sıkça tekrarlanan bir düsturdur. Erkannamelerde “kendini bilmek” ile ilgili bilgilerden bazıları şunlardır: “işte hadisi kutside buyurur: “men arefe nefsehu fekad arefe rabbehü” pes kendi nefsinden gafil olan Hakk’tan dahi gafildir. Gafil olan tarikin göremez....¹¹⁶.

Yine Alevî-Bektaşî edebiyatında önemli bir yeri olan İlm-i Cavidan adlı eserde “eğer Tanrıyı dilersen özüne nazar eyle, zira kim özünü bilen rabbini bilir. Özünü bilmeyen Hakkı bilmez ve Hakk’ı bilmeyen didara irmez, didara irmeyen hayvandır...”¹¹⁷ İbaresı göze çarpmaktadır.

Alevî-Bektaşîlik’te nefsinin bilen rabbini bilir sözünü ve bu sözde geçen a.r.f kavramını da dikkate alarak şunu söylemek mümkündür.

¹¹⁴ Avcı, a.g.e., s. 725.

¹¹⁵ Hacı Bektaş-ı Veli, **Makâlât**, (Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk) T.D.V. Yay., Ankara, 2007, s. 78.

¹¹⁶ Hüseyin Özcan, **Alevî Bektaşî Şiirinde Âdâb ve Erkân**, Bu çalışma Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I’de bildiri olarak sunulmuştur. SDU, Isparta-Türkiye, Ekim. 2005, s.149.

¹¹⁷ Virani Baba, **İlm-i Câvidân**, (Haz. Osman Eğri), T.D.V. Yay., Ankara, 2008, s. 65.

Alevî Bektaşî geleneğinde sıkça tekrarlanan ve marifet makamlarının onuncusu olan bu düstur ile anlatılmak istenen bilmek ilim ile değil marifet ile bilmektir. Çünkü ilim nakil ve duyu organları ile kazanılan bilgidir. Marifet ise bir şeyin eseri ve izi üzerinde derinliğine düşünerek, tefekkür ederek, o şeyi bilmek, anlamak, tanımak anlamlarına geldiğinden, yukarıdaki sözden kastedilen bilginin duyu organları ile kazanılan bilgi olmadığını, bu bilginin yani Rabbini bilmekten kastedilenin Allah'ı bilmek, anlamak, tanımak olduğunu söylemek mümkündür¹¹⁸. Çünkü Allah duyu organlarının çok ötesinde bir varlık olduğundan, Allah'ı bilmek ancak onun yarattığı varlıkları incelemek ve onlar üzerinde gözlem yaparak ona ulaşmaya çalışmaktır. Bu anlamda insanın nefsi de Allah'ın yarattığı bir varlık olduğundan nefsi incelemek ve tanımak, Allah'ı tanımak olarak açıklanabilir.

Pir Sultan Abdal da Alevî-Bektaşî geleneği içerisinde olduğundan bu meşhur sözü şiirlerinde kullanır.

Kamile varmadan kamil olunmaz

Her mürşit olanda kemal bulunmaz

Nefsini bilmeden halık bilinmez

*Okuduğum cim'se dal bana yeter*¹¹⁹.

Bir başka deyişinde de Pir Sultan Abdal nefsi bilmeye dikkat çeker ve asıl amacın bu olduğunu şöyle ifade eder:

Nefsini bilmektir sözün gayeti

*Bilmeye irfandan rehber isterler*¹²⁰.

Yine başka bir dörtlükte pir sultan hadis-i kutsiye şöyle dikkat çeker.

men arefe sırrını kardaş

bildim sanma bilemedin

ölmeden öl şu dünyada

*öldüm sanma ölemedin*¹²¹.

¹¹⁸ Bkz., Fatih İpek, XVI. Yüzyıl Divan Şairlerinden Fuzuli'nin Felsefi Düşünceleri, (F.Ü. Sos.Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Elazığ, 2008) s. 35.

¹¹⁹ Avcı, a.g.e., s. 748.

¹²⁰ Avcı, a.g.e., s. 746.

4-Hakk, Muhammed, Ali Meselesi

Allah'ın sıfatları başlığı altında Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinden hareketle şairin Allah'ın bir, tek ve eşsiz olduğuna inandığını açıklamıştık. Fakat kimi şiirlerinde kullanmış olduğu Hakk, Muhammed Ali¹²² gibi dizeleri Pir Sultan Abdal'ın Hristiyanların teslis inancına yakın bir Tanrı tasavvur etmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu başlık altında şairin bazı dizelerini ele alıp problemi irdelemeye çalışacağız.

Hakk, Muhammed, Ali gibi dizeleri Alevî-Bektaşî düşünce ve inancı dikkate alınmadan yorumlandığında zikrettiğimiz problem biraz daha girift hale gelmektedir. Bir şiirinde Pir Sultan Abdal:

Hakk Muhammed Ali üçü bir nurdur

Gel on iki imam dergâhına gel

Birisi hak ise üçü de birdir

“*Gel on iki imam dergâhına gel*”¹²³ demektedir. Bu şiir, Alevî-Bektaşî geleneği dikkate alınmadan yorumlanacak olursa, Hristiyanlıktaki teslis inancına yakın bir Tanrı tasavvuru ortaya çıkacağı gibi yaratan ve yaratılanın birliği problemini de akla getirmektedir. Böyle bir sonuç da Pir Sultan Abdal'ın kabul ettiği Bir olan Tanrı görüşü ile çelişecektir.

Alevî Bektaşî geleneğinde “bu üçlünün kimi zaman tek bir hakikatin üç ayrı ifadesi olduğu; kimi zaman Hakk'ın ayrı bir gerçeklik, ancak Muhammed ile Ali'nin aynı hakikat olduğu; kimi zaman da her bir terimin müstakil birer hakikat olduğu düşünülmüştür”¹²⁴.

Bu üçlemenin ayrı şahsiyetler olduğu vurgulanan Alevî-Bektaşî geleneğinde bu üçleme bazen de tek bir hakikat gibi vurgulanmıştır.

¹²¹ Avcı, a.g.e., s. 678.

¹²² Bezirci, a.g.e., s. 288.

¹²³ Avcı, a.g.e., s. 607.

¹²⁴ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 71.

Hakk, Muhammed, Ali kavramıyla ilgili durum temelde böyle olmakla birlikte, Alevîlik, içinden geçtiği tarihi sürece bağlı olarak etkilendiği vahdet-i vücud anlayışı dolayısıyla kimi zaman bu üçleri “tek bir hakikat” olarak değerlendirmiştir¹²⁵.

Şairin birlik ve birlikte olmak temalarını işleyen şiirlerini, kimi araştırmacılar vahdet-i vücud olarak değerlendirilmişlerdir.

Onlar birdir bir oluptur

Sır içinde sır oluptur

Tecellide nur oluptur

*Hak Muhammed Ali Ali*¹²⁶ dizelerini bazı yazarlar Alevî-Bektaşî geleneği ve vahdet-i vücud düşüncesi içinde ele alıp yorumlamışlardır¹²⁷.

Fığlalı 16. yüzyıldan itibaren Alevî-Bektaşî edebiyatında bu üçlemenin heyecanla işlendiğini, buna takılarak kimi yerli ve yabancı yazarların Allah, Muhammed, Ali üçlemesini Hristiyanlıktaki Baba, oğul, Ruhü'l Kudüs üçlemesine benzettiğini dile getirmektedir¹²⁸. Örneğin Sözenil: “*Bektaşîlik Teslis felsefesinden etkilenmiştir. Bu Hristiyanların, Baba-Oğul-Ruhu'l Kudüs üçlemesine benzer bir inanıştır. Bektaşîlerde de Allah-Muhammed-Ali üçlemesi vardır*”¹²⁹, demektedir. Hâlbuki Alevî-Bektaşî edebiyatı incelendiğinde Allah'ın ilah, Muhammed'in peygamber, Ali'nin ise veli olarak ayrı ayrı varlıklar halinde olduğunu görürüz. Örneğin Pir Sultan'ın *Erdebil'de Şah Safi'den Buyruğum* dediği Şeyh Safiüddin Erdebili'ye ait olduğu söylenen *Şeyh Safi Menakıbı*'nde, “her türlü gam ve keder senin azametinle çözülür ya Allah! Senin peygamberliğinle çözülür ya Muhammed! Senin velayetinle çözülür ya Ali! Ya Ali ! Ya Ali !”¹³⁰. Yine aynı eserde “ Allah'ım tövbemi kabul et! Muhammed nebidir, Ali velidir, Allah bu dediklerimize vekildir...”¹³¹ Cümleleri nazarı dikkate alındığı zaman vahdet-i vücud ve teslis inancının bu konuda Alevî-Bektaşî düşüncesini etkilediğini söylemek mümkün değildir.

¹²⁵ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 73.

¹²⁶ Avcı, a.g.e., s. 568.

¹²⁷ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 74.

¹²⁸ Ethem Ruhi Fığlalı, **Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik**, Selçuk Yay. Ankara, 1990, s. 227-28.

¹²⁹ Tark Mümtaz Sözenil, **Tarih Boyunca Alevîlik**, Çözüm Yay., İstanbul, 1991, s. 96.

¹³⁰ **Erkânâme-1**, s. 93.

¹³¹ **Erkânâme-1**, s.102.

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerini incelediğimizde, onun bu isimleri ayrı ayrı, kullandığını da görürüz. Şiirlerinde şeriatı getirmesinden dolayı Hz. Muhammed'in Peygamber (resul)¹³², tarikat yolunu açmasından dolayı da Ali'nin veli olduğunu¹³³ dile getirmesi Pir Sultan Abdal'ın Hristiyanlığın Tanrı düşüncesinden etkilenmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Üzümlerinde Bektaşî dedebabası Bedri Noyan'ın, bu kavramın Hristiyanlıktaki teslis inancı ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını söyler ve bu üçlerin İslam dinindeki ulûhiyet, nübüvvet ve velayet kavramlarıyla ilişkili olduğunu ifade eder¹³⁴. Fırlalı da bu konuda tasavvuf geleneğinde nübüvvet- velayet ve ulûhiyet fikirlerini kabul etmekle üçlemenin Hristiyanlıktaki teslis inancı ile benzerlik arz etmediğini belirtir¹³⁵.

Pir Sultan Abdal'ın “Hakk, Muhammed, Ali” ve “Allah, Muhammed, Ali” şeklindeki kalıbını, Pir Sultan Abdal'ın nübüvvet ve velayet düşüncesi başlığı altında da nübüvvet ve velayetle ilgisinden dolayı ele alıp işleyeceğiz.

5- Ali'nin Tanrılığı-Ulûhiyeti meselesi:

Pir Sultan Abdal'ın sınırlı sayıda da olsa şiirlerinde Hz. Ali'yi Tanrı'ya ait sıfatlarla nitelendirdiğini görürüz. Bu tür şiirleri şairin düşüncesinde bir problem olarak ortaya çıkmaktadır.

Aslında bu konu Pir Sultan Abdal'ın Tanrı ile ilgili değil Hz. Ali ile ilgili tasavvurlarından biridir. Bu konuyu Pir Sultan Abdal'ın Tanrı görüşü altında ele almamızın sebebi, Pir Sultan Abdal'ın olduğu iddia edilen kimi şiirlerde şairin Hz. Ali'ye ulûhiyet atfetmesinden dolayıdır. Onun için biz de bu konuyu Pir Sultan Abdal'ın Tanrı Görüşü başlığında işlemeyi uygun gördük.

Yukarıda Pir Sultan Abdal'ın Tanrı ile ilgili sıfatları ve şairin Tanrı tasavvurunu yine şairin şiirlerini kaynak göstererek açıklamaya çalıştık. Şairin bütün Şiirleri dikkate alındığında kimi şiirlerinde Hz. Ali'nin Tanrı olduğunu düşündüren dörtlükleri mevcuttur. Bu şiirler sayıca azdır. Kanımızca şiirlerin sayıca azlığı bu şiirlerin Pir

¹³² Bezirci, a.g.e., s. 371.

¹³³ Avcı, a.g.e., s. 581.

¹³⁴ Üzümler, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 72.

¹³⁵ Bkz. Fırlalı, **Türkiye'de Alevîlik-Bektaşîlik**, s. 228.

Sultan Abdal'a ait olmadığı yönünde olsa da, eğer şiirler Pir Sultan'a atfediliyor ise bunları değerlendirmek yerinde olur.

Bunlardan biri daha hiçbir şey yok iken Ali'nin var olduğunu ifade ettiği şu dörtlüğüdür:

Dünya yetmiş kere doldu eksildi

*Dolduran Ali'dir dolan Ali'dir*¹³⁶ buna benzer bir şiirinde de şair:

On sekiz bin âlemleri vareden

*Ali'dir ki şah-ı merdan Ali'dir*¹³⁷.

Pir Sultan'ın Hz. Ali'ye açıkça Tanrılık atfettiği ve Hz. Ali'nin Tanrılığı ile ilgili en çok dikkat çeken dörtlüklerinden birisi şöyledir.

Gafil kaldır şu gönlünden gümanı

Şu mülkün sahibi Ali değil mi?

Yaratmıştır on sekiz bin âlemi

*Kismetini veren Ali değil mi?*¹³⁸.

Bu şiirleri dikkate alındığında Ali, mülkün sahibi olmak, on sekiz bin âlemi yaratmak ve kismetini vermek açısından Allah'a benzetilmiştir.

Örnek verdiğimiz son dörtlüğü takip eden dörtlüklerin birinde:

Gelin vazgeçelim böyle gümandan,

*vallahi çıkarız dinden imandan*¹³⁹ diyerek ilk dörtlükteki düşüncenin ve inancın yanlış olduğunu ifade etse de başka bir dörtlüğünde Allah ile Ali'nin bir olduğunu sadece isimlerinin farklı olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Bir ismi Ali'dir bir ismi Allah

Bunda inkâr yoktur hem vallah billâh

Şükür birliğine dedim eyvallah

*Ben Ali'den gayrı âlâ görmedim*¹⁴⁰.

¹³⁶ Avcı, a.g.e., s. 131.

¹³⁷ Bezirci, a.g.e., s. 308.

¹³⁸ Avcı, a.g.e., s. 575.

¹³⁹ Öztelli, a.g.e., s. 94.

Bu şiirin devamında da

Hak Muhammed kendi özüdür Ali

*Ben Ali'den gayri âlâ görmedim*¹⁴¹.

Yukarıda ki deyişleri dikkate alındığında hem bu düşüncenin insanı dinden çıkaracağını ifade eden hem de Ali ile Allah'ın aynı fakat isimlendirilmeleri açısından farklı olduğunu söylemesi Pir Sultan'ın Tanrı tasavvurunu biraz karmaşık hale getirmektedir. Bu aynı zamanda Pir Sultan Abdal'ın Tanrı ile ilgili düşüncesinde bir çelişki olmaktadır. Üzüm de bu konuya dikkat çekmekte, şairin bu tür şiirleri hakkında istisnai karakterde şiirler olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Pir Sultan'ın Ali'ye Tanrılık atfeden şiirleri istisnai bir karakter taşımaktadır; o halde bu şiirlerin ona ait olmayabileceğini söylemek gerekir. Esasen Abdülbaki Gölpınarlı ve Pertev Naili Boratav'ın bazı gerekçelerde de ileri sürdükleri gibi Pir Sultan'a atfedilen bütün şiirlerin ona ait olduğundan hiçbir şekilde emin olmak mümkün değildir. O halde Ali'yi ilahlaştıran şiirler bilahare şaire atfedilmiş olabilir. Zira Alevî geleneğinde birden fazla Pir Sultan Abdal vardır. Halkın pek de birbirinden ayırmaksızın içinde Pir Sultan geçen şiirleri ona nispet ettiği, hatta bilahare başkaları tarafından söylenen deyişlerin de kasten veya dikkatsizlik gereği yahut da şairin nüfuzundan faydalanarak yine meşhur Pir Sultan'a atfettiği bilinmektedir¹⁴².

Aslında Alevîliğin Tahtacılar koluna mensup olanlarından bazıları Hz. Ali'nin Tanrı olduğuna inanmaktadırlar¹⁴³. Bu durumun bütün Alevî kolları için geçerli olmadığı tarihi belge ve sosyolojik gözlemlerle sabittir. Pir Sultan Abdal'ın da şiirlerinde Hz. Ali'ye Tanrılık atfeden birkaç dördlüğün bulunması acaba şair de böyle mi inanıyor? sorusunu akıllara getirse de, onun şiirlerinde Tanrı düşüncesine bir bütün olarak bakıldığında bunun böyle olmadığı görülür.

Konu Hz. Ali'nin Tanrılığı meselesi olunca dikkatlerimizi çeken şu dizelere de değinmek yerinde olur kanaatindeyiz. Bu dizeler “*bir ismi Ali'dir bir ismi Allah*¹⁴⁴”,

¹⁴⁰ Avcı, a.g.e., s. 638.

¹⁴¹ Avcı, a.g.e., s. 639.

¹⁴² Üzüm, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, s. 118-119.

¹⁴³ Bkz. Yusuf Ziya Yörükan, **Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar**, T.T.K.B., Ankara, 1998, s. 249-253., ayrıca Bkz. Ali Selçuk, **Tahtacılar**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004, s. 53-56.

¹⁴⁴ Avcı, a.g.e., s. 638.

“bir ismin Haydar’dır bir ismin Ali”, “binbir adı vardır bir adı Hızır¹⁴⁵”, bir adı Şeyh Safi bir adı Ali¹⁴⁶” dizeleridir. Burada dikkatlerimizi çeken bir varlığın birden fazla isminin olmasıdır. Bu bize Vahdet-i Vücut nazariyesini hatırlatmaktadır ki: *“varlık (vücûd) birdir, birden fazla değildir o da Hakk’ın varlığıdır. O’nun varlığından başka bir şeyin varlığı yoktur¹⁴⁷”*. Böyle düşünüldüğünde yukarıdaki dörtlükler ile *“bir ismin Haydar’dır Bir ismin Ali”* dizeleri daha rahat anlaşılmaktadır. Çünkü görülen Hakk’ın tecellisi olduğundan isimlerin bir anlamı yoktur. Asıl olan Hakk’tır tecelli ise isimlerden ibarettir. Hz. Ali de Hakk’ın tecellisi olduğundan Pir Sultan Abdal vahdet penceresinden, Hz. Ali’ye de Hakk tecellisi nazarıyla bakıp *“bir adın Ali’dir bir adın Allah”* demiş olabilir.

Sonuç olarak Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinden hareketle O’nun Tanrı inancına sahip olduğunu görürüz. İnandığı bu Tanrı’nın Bir, tek, eşsiz bir Tanrı olduğu bunun yanında Tanrı’nın İlim, yaratıcı, kudret sahibi, ihtiyaçsız gibi sıfatlarının olduğu şiirlerinin çeşitli yerlerinde tespit edilmiştir.

Şairin, Hz. Ali’nin Tanrılığı konusunda da birkaç istisna şiiri dışında böyle bir inanca sahip olmadığı şiirlerinin bütünü dikkate alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

B-İNSAN GÖRÜŞÜ

Alevîlik ve Bektaşîlikte insanın değerli olduğu ve inancın insan temeli üzerine kurulduğunu görmek mümkündür. Alevî-Bektaşî geleneğinde en güçlü vurgu insan kavramına yapılmaktadır. Bu konuda Alevî-Bektaşî geleneği zengin bir birikime sahiptir.

Bektaşî tasavvufunda feyz-i akdes ve feyz-i mukaddes denilen iki kavram vardır. Feyz-i akdes güneş sistemini, gezegenler, dünya, atmosfer, hava, su, madenler, bitkiler, hayvanlar âlemdir. Feyz-i Mukaddes ise İnsan-ı kâmilidir. Başka bir deyişle bütün madde âlemi, insan-ı kamil için yaratılmıştır¹⁴⁸

¹⁴⁵ Öztelli, a.g.e.s. 94.

¹⁴⁶ Avcı, a.g.e., s. 656.

¹⁴⁷ İsmail Erdoğan, “Seyyid Seyfullah Kasım Efendi (ö. 1010/1601) ve Miftah-ı Vahdet-i Vücûd Adlı Risalesi” Tasavvuf, sayı 8, Ankara, 2002, s. 48.

¹⁴⁸ Gümüšoğlu, Dursun, **Bektaşîliğe Göre İnsan ve Mürşid Anlayışı**, Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu 1, Isparta, 2005, s. 111

Bektaşîlikte insan Tanrı mazharıdır. Diğer bir deyişle insan, Tanrı halifesidir. Tanrı mazharı olmasının en büyük etkeni olarak insanın Allah'ın Camii sıfatından oluşması gösterilir. Bektaşîler bunu “her ne var ki âlemde örneği var âdemde” diyerek açıklamaktadırlar. Âlem bir makro boyut ise insan, bunun mikro boyutudur. İnsanı her yönü ile tanımaya çalışarak kâinatı da tanıyabileceğimiz düşüncesi hâkimdir. İnsan mikro kozmos kâinat makro kozmostur. Ama her şey insan için oluştuğuna göre diğer bir deyişle feyz-i mukaddes insan olduğu için insana büyük âlem (âlem-i Kübra) de denir¹⁴⁹.

Bektaşîler insanı hatt-ı istiva olarak tanımlarlar. Bu mertebeye de makam-ı insaniye demektirler. Hattı istiva ara kesit anlamında kullanılan bir terimdir. Bu konuda şöyle açıklama yapmaktadırlar:

Hattı istiva zihni bir çizgidir. Evvel ile ahır'ın Batın ile Zahir'in ortasından çekilmiş farazi bir çizgidir. Bunların birleştiği noktalardaki ara kesit insan makamını oluşturur. Bu ara kesitte olan insandır. Buraya makam-ı insaniye denir. İki ucun ara kesiti denge unsurudur.¹⁵⁰

Bu düşüncelerden dolayıdır ki, Alevîlikte “hak âdemdedir” anlayışı insanı yücelten bir anlayıştır. Alevîlikte sevgi özellikle de insan sevgisi o denli yüceltilmiştir ki, Alevî inancının temelini oluşturmuştur¹⁵¹. Alevîlik-Bektaşîlik düşüncesinin ve inancının temelinde insan olduğu için Alevîliğin de Bektaşîliğin de ulaşmak istediği hedef insan-ı kâmilidir yani olgun insandır.

Bu gelenek içinde yetişen düşünce adamlarının insan ile ilgili görüşlerine yer vermek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât adlı eserinde âlem ile insanın ortak özelliklerini sıralamış, insanın âlemin bir kopyası olduğunu ifade etmiştir. Örneğin dünya üzerinde dört türlü suya karşılık, insan vücudunda da dört türlü su olduğunu, yine dünya üzerinde dört türlü rüzgâra karşılık bedende dört türlü rüzgâr olduğunu ve bunun gibi daha birçok yönüyle insan ve âlemi karşılaştırarak insanın, âlemin bir kopyası olduğunu ifade

¹⁴⁹ Temren, a.g.e., s. 152.

¹⁵⁰ Temren, a.g.e., s. 155.

¹⁵¹ Hüseyin Özcan, **Asya Toplamlarını Etkileyen Alevî/Bektaşî Kültüründe İnsanın Değeri**, Bu çalışma, I.Uluslararası Asya Felsefe Derneği Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur. İstanbul, Ekim, 2005

etmeye çalışmıştır¹⁵². Bu karşılaştırma ile insanın âlem gibi her türlü yetiye sahip üstün bir varlık olduğu dile getirilmektedir. Böyle bir düşünce insanın büyük âlem olduğu inancından kaynaklanmaktadır.

Alevî-Bektaşî eserlerinden Erkânnâme adlı eserde de “âlemden kastedilenin âdem”¹⁵³ olduğu diğer bir pasajında ise “âdemin, âlemin secde ettiği varlık”¹⁵⁴ olduğu vurgulanarak insanın ne kadar önemli bir varlık olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.

Alevî-Bektaşî geleneğinde insan, cinsiyet gözetilmeden saygı ve sevgiye layık olan bir varlıktır. Bektaşîler kadın ve erkek ayrımı yapmazlar. Dierl, Bektaşî inancı altında Bektaşîlerin Cinsiyet farkı gözetmediğini şöyle ifade eder:

Kadın ve erkek eşittir. Bu nedenle, ayin-i Cemlerde kadın ve erkeğin birlikte yaptığı semah, Tanrı hizmetinde değerli bir ibadettir¹⁵⁵.

Zeki Eyuboğlu Bektaşîliğin insan görüşü hakkında özet sayılabilecek düşüncesini şöyle ifade eder:

Bektaşîlik insan kavramı üzerine oturmuş bir inanç kurumudur. Böyle olmasına karşılık, onun kurucu, yayıcı ve öncüleri insanla ilgili düzenli bir görüş ortaya atmamıştır. Bu yüzden insan kavramından ne anlaşıldığını, bir Bektaşînin insan denince ne düşündüğünü Bektaşî ozanlarının şiirlerinden öğrenmekteyiz¹⁵⁶.

Pir Sultan Abdal da bir Bektaşî şairidir. O insan ile ilgili müstakil bir şiir yazmamıştır. Şairin insan görüşünü onun şiirlerinde insana yüklediği anlamlardan çıkarmaktayız. Pir Sultan’ın her deyişinde insanın değerli bir varlık olduğu düşüncesini görmek mümkündür. Pir Sultanın deyişlerinden yola çıkarak, onun düşüncesi ve inancını insan görüşü üzerine temellendirdiğini söylemek mümkündür.

Bu düşünce ve inancını kimi zaman tek bir kelime, kimi zaman bir cümle, kimi zaman da bir dörtlülle anlatır.

Âdeme keramet verdi

*Çok okudu hâtim oldu*¹⁵⁷.

¹⁵² Hacı Bektaş-ı Veli, a.g.e., s. 100-01.

¹⁵³ **Erkânnâme-1**, s. 103.

¹⁵⁴ **Erkânnâme-1**, s. 111.

¹⁵⁵ Anton Jozef, Dierl, **Anadolu Alevîliği**, (çev. Fahrettin Yiğit) Ant Yay, 1991, İstanbul. s. 38.

¹⁵⁶ Eyuboğlu, a.g.e., s. 213.

¹⁵⁷ Avcı, a.g.e., s. 558.

Şair bir başka şiirinde:

Pir Sultanım eydur şunda

*Çok keramet var insanda*¹⁵⁸.

Diyerek insanın kendinde kerametler, sırlar, gizler sakladığına ve insanın değerli olduğuna vurgu yapmaktadır. Yine bu dizeye benzer bir dörtlükte şair:

Pir Sultanım eydur erlik

İşin bilmektir serverlik

Allah'a yakışır benlik

*İnsanda da keramet var*¹⁵⁹ demek suretiyle Allah'a benliğin yakıştığını fakat insanın da keramet sahibi olduğunu adeta karşılaştırır gibi insana değer vermektedir.

Yine başka bir deyişinde insanı küçümsememek, hor görmemek gerektiğini insanda mucizenin bulunduğunu şöyle ifade eder:

İnsanı hor görme hem mucizatin

*Cümlesin insanda buldum erenler*¹⁶⁰.

Pir Sultan Abdal düşüncesinde insanın değerli olduğu yaratılışının farklılığından da anlaşılmaktadır. Pir Sultan düşüncesinde insanın yaratılışı ile ilgili görüşleri deyişlerinin çeşitli yerlerine serpiştirilmiş bir haldedir.

Allah'ın insanı niçin yarattığı konusuna değinmeyen şair, kalu bela temalarını şiirlerinde sıklıkla kullanır. Şair şiirlerinin çeşitli yerlerinde ikrar, beli, kalu bela, elestü bezmi¹⁶¹ gibi kavramlarla bu olaya işaret eder. Kur'an-ı Kerim'de Ârâf Suresi 172. ayette bu olay şöyle anlatılmaktadır: *Bir de Rabbin, Âdemoğullarından, bellerindeki zürriyetlerini alıp da onları kendi nefislerine şahit tutarak: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dediği vakit, "pekâlâ Rabbimizsin, şahidiz" dediler. (Bunu) kıyamet günü "Bizim bundan haberimiz yoktu." demeyesiniz diye (yapmıştık) diye ifade edilen bu olaya kalu bela, bezm-i elest olayı denilmektedir.*

¹⁵⁸ Avcı, a.g.e., s. 600.

¹⁵⁹ Avcı, a.g.e., s. 727.

¹⁶⁰ Öztelli, a.g.e., s. 192.

¹⁶¹ Avcı, a.g.e., s. 529.

Yalnız yukarıda zikredilen olay insan yaratıldıktan sonra vuku bulduğu için şairin kalu bela temaları insanın niçin yaratıldığının cevabı niteliğinde değildir. Şiirlerinde yaptığımız incelemede insanın niçin yaratıldığı konusunda şairin somut ve anlaşılır bir fikrine rastlayamadık. İnsanın niçin yaratıldığı konusunda dikkatlerimizden kaçan bir kelime, dize veya dörtlük var ise bunların irdelenmesi, yorumlanması, insanın niçin yaratıldığı konusuna ışık tutacaktır. Böyle bir yorum aynı zamanda insan neden değerlidir sorusunun da cevabı olacaktır.

Pir Sultan Abdal insanda bir sır olduğunu ve bunun için insanın değerli bir varlık olduğunu şöyle ifade eder:

Şair “*İblis anlamadı âdem’de sırrı*”¹⁶² bunun için “*Hak lanet eyledi dergâhtan sürdû*”¹⁶³ cümleleri ile insandaki sırrı şeytanın bilemediği için dergâhtan kovulmuştur demektedir.

Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinde sıkça rastlanan kavramlardan biri de “sır” kavramıdır. Değişlerinin çeşitli yerlerinde, *sırrı Yezdan*¹⁶⁴, *sırrullah*¹⁶⁵, *âdemin sırrı*¹⁶⁶, *sır vardır sır içinde*¹⁶⁷, *Ali sırrı(sırr-ı Ali)*¹⁶⁸, gibi bir takım sırların varlığından bahseder. Bu sırlar içinde dikkatleri en çok çeken *Âdemin sırrı* ve *Ali sırrı* (Sırr-ı Ali)dır.

Pir Sultan Abdal “*Ali Sırrı*”nı, değişlerinde şöyle dile getirmektedir.

*Sır Ali’deki sır idi*¹⁶⁹ bir diğer değişlerinde “*bu bir Ali sırrı açmazam derdim*”¹⁷⁰ başka bir değişlerinde de “*erelim Ali sırrına*”¹⁷¹ diye ifade eder. Bu ifadeler Pir Sultan’ın değişlerinde biraz muğlâk, biraz sır olarak kalsa da, Alevî-Bektaşî geleneğinde bunun elbette bir anlamı vardır. Pir Sultan Abdal da Alevîlik ve Bektaşî kültürü içinde doğup büyüdüğü ve bu kültürle yoğrulduğu için bu anlamda Alevîlik ve Bektaşîliğin argümanlarından beslenmiştir.

¹⁶² Avcı, a.g.e., s. 845.

¹⁶³ Avcı, a.g.e., s. 846.

¹⁶⁴ Avcı, a.g.e., s. 851.

¹⁶⁵ Avcı, a.g.e., s. 499.

¹⁶⁶ Avcı, a.g.e., s. 845.

¹⁶⁷ Avcı, a.g.e., s. 521.

¹⁶⁸ Avcı, a.g.e., s. 578.

¹⁶⁹ Avcı, a.g.e., s. 622.

¹⁷⁰ Avcı, a.g.e., s. 630.

¹⁷¹ Avcı, a.g.e., s. 578.

Ali sırrı, rahmani nitelikleri kendisinde toplamış suret ile mana yaylarının Hakk ile Halk uçlarını birleştiren bir kavşak noktadır. Buna insanlığın son aşaması olan Hakikat-i Muhammediye de denir. Bu Hakk ile halk uçlarını birleştiren kavşak noktası İnsan-ı kâmindir.¹⁷² Yani bu sır, bir ile çokluk, Hakk ile halk dünyası arasında köprü vazifesi gören insandır. Yukarıda bu tanım ile benzerlik arz eden hatt-ı istiva kavramına değinmiştik.

İslam tasavvuf geleneğinde Hakikat-i Muhammediyye'nin ne anlama geldiğini ortaya koymak, Alevî-Bektaşî geleneğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bunun da Pir Sultan Abdal'ın insan görüşünün daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı kanısındayız. Bu kanıya varmamızın sebebi olarak Pir Sultan Abdal'ın kullanmış olduğu argümanların, Hakikat-ı Muhammediyye kavramının argümanlarına yakın olmasıdır. Önce Hakikat-i Muhammediyyenin ne anlama geldiğini sonra Pir Sultan Abdal'ın bu konuyu çağrıştıracak argümanlarına karşılaştırmalı bir göz atalım.

Demirci, Hakikat-i Muhammediyye fikrine ilk olarak Sehl b. Et-Tüsteri'de (ö.283/896) rastlandığını ve Tüsteri'nin bu fikrine göre Allah'ın ilk defa Hz. Muhammed'i kendi nurundan yarattığını ileri sürdüğünü ifade eder¹⁷³. Pir Sultan Abdal da bu fikirden etkilenmiş olmalı ki insanın nurdan yaratıldığını şöyle dile getirir:

Mevla'm çün yarattı Ahmedî nurdan,

*Âdem olan gelir nura çevrilir*¹⁷⁴.

Bir başka deyişlerinde yine insanın nurdan yaratıldığına şöyle vurgu yapar:

Nurdan imiş Muhammed'in yapusu

*Besmelesiz açılmıyor kapusu*¹⁷⁵.

Pir Sultan Abdal Allah'ın insanı kendi nurundan yarattığını dile getirir. Şair bu düşünce ile Tanrı ile insan arasında ontolojik bir bağ kurup insanın değerli bir varlık olduğunu vurgular.

Demirci'ye göre Hakikati Muhammediyye düşüncesinde Hz. Peygamber'in altmış üç senelik sınırlı cismani hayatından ayrı bir varlığı daha mevcuttur. Allah'tan başka

¹⁷² Rıza Yıldırım, **Bektaşî Erkânâmesi**, Horasan Yay., İstanbul, 2006, s. 25.

¹⁷³ Mehmet, Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye" **D.İ.A.**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 179.

¹⁷⁴ Avcı, a.g.e., s. 788.

¹⁷⁵ Avcı, a.g.e., s. 803.

hiçbir şey yokken ilk defa Hakikat-i Muhammediyye var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için halk edilmiştir. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Demirci, tasavvufta sık sık kullanılan ve kutsi olarak da rivayet edilen “ sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım” ifadesiyle bu hususun anlatıldığını ifade eder¹⁷⁶.

Pir Sultan Abdal da bu düşünceden etkilenmiş olmalı ki yukarıda değindiğimiz kutsi hadisi deyişlerinde kullanır.

Dedi ki levlâke levlâk

Birliğine inandım Hakk

Geldi Kur'an mucize hak

*Hakk Mustafa da eğlendi*¹⁷⁷.

Levlake hadisinde muhatap Hz. Muhammed mi yoksa Hz. Muhammed'in şahsında bütün insanlık mı olduğu konusu tartışmalıdır. Bununla beraber bu kelama ister Hz. Muhammed ister onun şahsında bütün insanlık muhatap olsun sonuç itibari ile değişen hiçbir şey yoktur. Âlem insan için yaratılmıştır sonucu çıkmaktadır.

Yukarıdaki şiirlere bakıldığında Pir Sultan Abdal'ın insana neden bu kadar değer verdiği ortaya çıkmaktadır. Zaten Pir Sultan Abdal Allah'ın insanda olduğunu, insana yakın olduğunu, yine insanın Hakk'ın tecellisi olduğunu şöyle ifade eder:

*Yine Hakk sendedir sen sana bakın*¹⁷⁸.

Pir Sultan Abdal'ın Hakikat-i Muhammediyye'yi çağrıştıran ve insanın değerli olduğunu ifade ve ima eden diğer deyişleri şöyledir:

Hakk'ın evinde bir gizli sır idim

*Atamın belinden indirdin felek*¹⁷⁹.

Diğer bir şiirinde:

Lâmekân ilinden misafir geldim

Bu fena mülküne bastım kâdeme

Nerenin selamın getirdin dersen

¹⁷⁶ Demirci a.g.m., s. 180.

¹⁷⁷ Avcı, a.g.e., s. 558.

¹⁷⁸ Avcı, a.g.e., s. 535.

¹⁷⁹ Avcı, a.g.e., s. 602.

*Elestü bezminden geldim bu deme*¹⁸⁰.

Pir Sultan'ın "lâmekân" diye ifade ettiği kavramı Cebecioğlu şöyle tarif eder:

Lâmekân yersiz yurtsuz anlamına gelir. Lâmekân âlemi de yersizlik âlemi demektir. Özellikle vahdet-i vücud düşüncesinde zaman ve mekân hakikatte bulunmayan, iki zihni kavramdan başka bir şey değildir. Gerçek varlık olan Allah, zaman ve mekânın üzerinde ve bunlardan münezzehtir. Ancak o isim ve sıfatlarıyla her yerde görülmektedir. İnsanın hakikati olan ruh Rabb'ın bir emridir. Bu sebeple insanın gerçek yurdu, mekânsızlık âlemidir¹⁸¹.

Bu tariftan sonra Pir Sultan Abdal'ın yukarıdaki deyişlerine bakıldığında insanın Hakk'ın evinde bir gizli sır olduğunu "mekânsızlık âleminden" "elestü bezmine" oradan da fena mülkü dediği bu âleme geldiğini, aynı zamanda fena mülkü dediği bu âlemin de geçici olduğunu bununla insanın lamekândan geldiği gibi yine oraya döneceğini anlıyoruz.

Hakikat-i Muhammediyye'yi insan merkezli kısaca maddeler halinde ele alırsak, bu fikre göre, her şeyin, Allah'tan geldiğini, âlemin insan için var edildiği, insanın nurdan yaratıldığı gibi fikirler belirgin olarak karşımıza çıkar. Hakikat-i Muhammediyye'nin temel cümleleri ile Pir Sultan Abdal'ın deyişlerini karşılaştırdığımızda Pir Sultan Abdal'ın bu düşünceden etkilenmiş olduğunu ve insan görüşünü bu fikir üzerine temellendirdiğini görmek mümkündür.

Pir sultan Abdal'ın insan görüşü ile ilgili olarak şunu da söylemek gerekir ki, Pir Sultan'ın insan dediği varlık, günlük yaşamda karşılaşılan insan olmayıp amaçlanan insan yani insan-ı kâmilidir. Böylece insan kavramı Pir Sultan Abdal'da farklı bir anlam kazanmaktadır. Aziz Erdoğan da; Pir Sultan şiirlerinde ulaşılması gereken bir amaç olarak ele alınan insan kavramı ile birey olarak ele alınan insan kavramının birbirinden farklı olduğunu bir başka deyişle şairin şiirlerinde normal hali ile geçen insanın sadece isim olarak insan olduğunu söyleyerek bu duruma dikkatleri çeker.¹⁸²

Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde dikkatlerimizi çeken, insanın yaratılış itibariyle varlığının değerli olduğudur. Şairin şiirleri incelendiğinde insanın kimi uzuvlarına

¹⁸⁰ Avcı, a.g.e., s. 529.

¹⁸¹ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 391.

¹⁸² Aziz Erdoğan, **Pir Sultan Abdal Mahlaşlı Güfteler Üzerinde Edebi ve Musiki Yönünden İncelemeler**, (İ.T.Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 16-20.

vurguda bulunduğu görülür. Pir Sultan Abdal'ın vurguladığı bu uzuvlar yüz-alın, kaş, kaşların arası ve gönüldür.

1-Yüz-Alın, Kaş ve Kaşların Arası

Pir Sultan Abdal'ın deyişlerinde sıkça tekrar ettiği kavramlardan biri insanın yüzü ve alnıdır. Bu kavramın Alevî-Bektaşî geleneğinde ne anlama geldiğini ortaya koymak, Pir Sultan Abdal'ın düşüncesinde insan yüzünün ve alnının ne manaya geldiğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

İnsanın yüzü ve alnı Alevî-Bektaşî geleneğinde de önemlidir. Bundan dolayıdır ki Alevî-Bektaşî geleneğinde bu kelime sıkça tekrar edilmiştir. Örneğin Alevîlerin yedi büyük ozanından biri olan Virani Baba, ilm-i Cavidan adlı eserde: “*yüz Hakk'ın aynasıdır*”¹⁸³ başka bir pasajda: “*Hakka kavuşmak isteyen kimse! Kur'an-ı Kerim'in Âdem'in yüzünde Allah'ın kudret eli ile yazılmış olduğunu bilmek gerektir*”¹⁸⁴ yine İlm-i Câvidan adlı eserde Bakara suresi 1-2. ayeti kerimeler şöyle yorumlanmaktadır: “*Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: elif, lam, mim. Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren kitaptır. Ayetin anlamı şöyledir. Bu kitapta şüphe olmadığı için doğru yolu göstermektedir. Bu kitap âdemin güzel yüzüdür. “Dosdoğru yol” şeklinde nitelendirilen yol da, Âdemin güzel yüzüdür*”¹⁸⁵. Böyle denilmek suretiyle insanın yüzünün ne kadar değerli olduğu vurgulanmakta ve bunun ispatı olarak Virani Baba batini yorumlar sıralamaktadır. Yine aynı eserde dört kitaba karşılık gelen dört harfin insan yüzünde yazılı olduğu ifade edilmektedir¹⁸⁶.

Alevî-Bektaşîlerde Tanrı, kemâl ve celâl sıfatlarını insan yüzünde göstermiştir. Dolayısıyla Kur'an/Arap alfabesindeki yirmi sekiz harf ile Farsça'da ilâve edilen dört harfle toplam otuz ikiye ulaşan harfi, insan yüzünde görmek mümkündür. Yani insanın yüzünde Allah'ın adı yazılıdır. Burun Arap alfabesindeki “elif”, burnun iki yanı “lâm”, gözler “he” harfi ile sembollenir, bunlar yan yana gelirse Arapça'daki yazılışıyla “Allah” adını oluşturmuş olur.

Alevîlik-Bektaşîlikte de, kemâle ermiş insanın yüzü (cemâli) didâr-ı Hakk'tır. Tıpkı Mihrabî'nin şu dörtlüğünde olduğu gibi:

¹⁸³ Virani Baba, a.g.e., s. 119.

¹⁸⁴ Virani Baba, a.g.e., s. 151.

¹⁸⁵ Virani Baba, a.g.e., s. 155.

¹⁸⁶ Virani Baba, a.g.e., s. 151.

Kur'anîdir sözümüz

*Rahmanîdir yüzümüz*¹⁸⁷.

Pir Sultan Abdal'da da aynı düşünceyi bulmak mümkündür. Pir Sultan Abdal deyişlerinde Mürşidin yüzünün Allah'ın yüzü olduğunu şöyle dile getirir:

*Mürşidin didarı Hakk didarıdır*¹⁸⁸.

Diğer bir deyişlerinde:

Alnının ortası yazılı Kur'an

*Hiç mahrum kalır mı cemalin gören?*¹⁸⁹.

Şair bir başka deyişlerinde “Âdemin yüzünde buldum mushaftı”¹⁹⁰ diyerek insanın yüzünün Kur'an olduğunu vurgulamıştır. Bu cümlelerden hareketle insanın kutsal bir varlık olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.

Yine aynı şekilde alın-yüz ile birlikte iki kaşın arasının da önemli olduğu şair tarafından şöyle dile getirilir:

Kiblem sensin yüzüm sana dönerim,

*Mihrabımdır iki kaşın arası*¹⁹¹. Şair insanın kaşlarının arasının önemli olduğunu ifade ettiği gibi, insanın kaşlarında da “mim duası” denilen bir duanın yazılı olduğunu şöyle ifade eder:

“kaşlarında mim duası yazılı

*Sana medet yola mürvet ya Ali*¹⁹².

Mim duası Kul Himmet tarafından ifade edilen fikre yapılan yollamayı anlatmak için kullanılır. Mutlak birlikten kaynaklanan ilk aşamada Ali ile Muhammed'in ilk harflerinin yazılı olduğu görülür. Bu nedenle mim duası Nur-u Muhammed'in bir tezahürü sayılır¹⁹³.

¹⁸⁷ Ahmet Günşen, “Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezinin 13-14 Nisan 2005 tarihleri arasında düzenlediği uluslararası “Gizli Diller Sempozyumu”nda sunulan yayımlanmamış bildiridir.

¹⁸⁸ Avcı, a.g.e., s. 784.

¹⁸⁹ Avcı, a.g.e., s. 719.

¹⁹⁰ Avcı, a.g.e., s. 629.

¹⁹¹ Avcı, a.g.e., s. 596.

¹⁹² Avcı, a.g.e., s. 563.

¹⁹³ <http://www.cemvakfi.org/blddetay.asp?ID=129>, 19.05.09.

Kul himmetin mim duası ile ilgili deyişı şöyledir:

Yerde insan gökte melek yoğiken

Kudretinden bir nur indi süzüldü

İki isim bir kandilde nur iken

*Ayın Ali mim Muhammed yazıldı*¹⁹⁴.

Bu dizelerde de hem Pir Sultan hem de Kul Himmet insanlığın, nurdan yaratıldığına dikkat çekmekte ve bu nurun insan yüzünde yansıdığını vurgulamaktadırlar.

2-Gönül-Kalp

Pir Sultan Abdal'da olduğu gibi Alevî-Bektaşî geleneğinde sıkça tekrarlanan kavramlardan biri de “insan gönlü-kalbi”, “müminin gönlü-kalbi” ifadeleridir. Çünkü Alevî-Bektaşî düşüncesinde insan akli ile değil gönlü ile insanın kutsallığının bilgisine ve Tanrı'nın varoluşunun bilgisine vakıf olur. Yani Tanrı'nın var olduğu bilgisi gönül kavramı ile ifade edilen insan kalbinin derinliklerinde gizlidir¹⁹⁵ bunun için insan gönlü değerlidir.

Alevî-Bektaşî erkânâmelerinde “müminin kalbi Allah'ın evidir, müminin kalbi Allah'ın arşıdır¹⁹⁶” hadisleri de sıkça tekrarlanmaktadır. Anlaşılan Bektaşîler bu hadisten etkilenererek ve bu hadisi dayanak göstererek insana ve insan gönlüne değer atfetmektedirler. Erkânâme adlı eserde de bu hadise yer verilmektedir¹⁹⁷.

İlm-i Cavidan adlı eserde “Âdemin gönlü saf bir aynadır. O ayna Allah'ın güzelliğinin yansıdığı kalptir”¹⁹⁸ denilmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli de gönlün büyük bir şehir olduğunu ve o şehirde iki Sultanın olduğunu bunlardan birinin Rahmani Sultan diğerrinin Şeytani olduğunu¹⁹⁹ ifade eder. Pir Sultan Abdal da gönlün büyük bir şehir olduğunu ve içinde Sultan olduğunu Hacı Bektaş-ı Veli gibi düşünür ve şöyle ifade eder:

¹⁹⁴ <http://www.aleviforum.com/showthread.php?t=1357>, 19.05.09.

¹⁹⁵ Aziz Erdoğan, a.g.e., s. 21.

¹⁹⁶ Bihaarul envar c.55.s. 39.

¹⁹⁷ **Erkânâme-1**, s. 173.

¹⁹⁸ Virani Baba, a.g.e., s.111.

¹⁹⁹ Hacı Bektaş-ı Veli, s. 85.

“gönül bir ulu şehirdir²⁰⁰”, “arıt kalp evini Sultan otursun²⁰¹”.

Pir Sultan Abdal, “Müminlerin gönlü hakkın evidir²⁰²”, “gönül Hakk evidir mihman oturur²⁰³”, “müminlerin gönlü padişah tahtı²⁰⁴” gibi dizelerde insan gönlünün Allah’ın evi olduğunu şiirlerinde sıklıkla dile getirir. Pir Sultan Abdal insan gönlünün Allah’ın evi olduğunu ifade ettiği gibi gönlün, imanın da yeri olduğunu söyler.

Felek arka vermiş çarhın devine

Arıt kalp evini iman sevine²⁰⁵.

İnsan gönlü hem Allah’ın evi hem de imanın yeri olduğu için gönlü temizlemek gerektiğini şair deyişlerinde şöyle ifade eder:

Yine Hakk sendedir sen sana bakın

Kalbini pak eyle küfürden sakın²⁰⁶.

Başka deyişlerinde

Arıdırsan kalbin evini arıt²⁰⁷.

Pir Sultan Abdal gönlü temizlemek gerektiğini söylediği gibi, bunun öyle kolay olmadığını da yine deyişlerinde şöyle dile getirir:

Dökme bir su ile gönül arınmaz²⁰⁸.

Bektaşî insan gönlünü Allah’ın evi olarak kabul eder, insana yapılan her hizmet, o insanın yaratıcı olan Allah’a saygısından dolayıdır. İnsan gönlünü kırmayı ise Allah’ın binasını yıkmakla eş tutar²⁰⁹. Pir Sultan Abdal da insanın gönlünü kırmanın Allah katında suç olduğunu, bundan uzak durulması gerektiğini de şöyle ifade eder:

²⁰⁰ Avcı, a.g.e., s. 601.

²⁰¹ Avcı, a.g.e., s. 796.

²⁰² Avcı, a.g.e., s. 525.

²⁰³ Avcı, a.g.e., s. 671.

²⁰⁴ Avcı, a.g.e., s. 659.

²⁰⁵ Avcı, a.g.e., s. 711.

²⁰⁶ Avcı, a.g.e., s. 535.

²⁰⁷ Avcı, a.g.e., s. 696.

²⁰⁸ Avcı, a.g.e., s. 609.

²⁰⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 25.

Hakkın nazarında ulu suç imiş

“Benden sana öğüt değme gönüle”²¹⁰, “sakın gönül evi yıkma zarardır”²¹¹, “hatıra değip te gönüller yıkmam”²¹². Bu tür ifadelerle gönüle dokunmanın, hatır kırmanın Allah’ın sevmediği bir davranış olduğunu ifade eder.

Tasavvuf yolunu izleyenler gibi Pir Sultan Abdal da insanın Tanrı’dan geldiğine ve Tanrı nurunun insanda yansıdığına inanır. Bundan dolayı insana büyük değer verir²¹³. Bu durumu Bezirci şöyle ifade eder: Pir Sultan insana önem verir sevgi ve saygı gösterir. Çünkü onda birçok güçler, erdemler, yücelikler bulunur. İnsanı yücelten bu insanca görüşte tasavvuf felsefesi ile Yunus Emre’nin de etkisi olsa gerektir. Tasavvufa göre Tanrı, insanın özünde vardır. İnsan onun bir görüntüsüdür. Dolayısıyla insan kutsal/Tanrısal bir yaratıktır²¹⁴.

Alevî-Bektaşî geleneğinde insan gönlünün değerli olmasının sebeplerinden biri de gönlünün ayna olmasıdır. İlm-i Cavidan adlı eserde Virani Baba “gönül aynasını sil” demektedir.

Pir Sultan Abdal’da gönlün ayna olduğu düşüncesinde olmalı ki “gönül aynasını sildiremedim”²¹⁵ demektedir. Gönül hangi yönüyle aynaya benzetilmiştir? Neye ve kime aynadır?

Pir Sultan Abdal da Allah’ın insan gönlüne tecelli ettiğini düşünmektedir. Bunun için insan gönlünün Allah’a ayna olduğunu düşünmektedir. Yalnız şaire göre tecellinin olabilmesi için insanın gönlünü temizlemesi gerektiğini açıklamıştı. Pir Sultan Abdal’a göre Allah, insan gönlüne tecelli ettiğinden, insan kendi nefesine ve gönlüne bakıp Allah’ı tanıyabilir, bu düşüncesini şöyle dile getirir:

*Nefsini bilmeden halık bilinmez*²¹⁶.

Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinden hareketle şairin insan görüşü hakkında söylememiz gereken hususlardan bir diğeri de şairin kadına insan olması açısında verdiği değerdir. Onun şiirlerinde erkek nasıl değerli ise kadın da aynı şekilde insan

²¹⁰ Avcı, a.g.e., s. 526.

²¹¹ Avcı, a.g.e., s. 760.

²¹² Avcı, a.g.e., s. 741.

²¹³ Bezirci a.g.e., s. 95.

²¹⁴ Bezirci a.g.e., s. 112.

²¹⁵ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 154.

²¹⁶ Avcı, a.g.e., s. 748.

olması açısından değerli bir varlıktır. Aşağıdaki şiiri, şairin insanı erkek ve kadın şeklinde bir ayrıma tabi tutmayıp insana insan olduğu için değer verdiğini göstermektedir. Bir şiirinde:

Anamız Havadır atamız âdem

Anlardan ayrılmaz yüzümüz bir dem

Havva anamıza hor bakan adam

İzzetin hışmından şaşı değildir

Havaya hor bakıp kendini yıkma

Lanet halkasını boynuna takma

Muhammed Ali'nin yediği lokma

*Anı sunanların işi değil mi?*²¹⁷.

Yukarıda Alevî-Bektaşî geleneğinde insana yüklenen anlamı ortaya koyarak Pir Sultan Abdal'ın insan hakkındaki görüşünü açıklamaya çalıştık. Burada altını çizerek vurgulamamız gereken bir konu vardır ki o da Pir Sultan Abdal'ın değer verdiği, yüce bir varlık olduğuna inandığı insan sıradan bir insan olmayıp dört kapıda kendini eğiten, nefisini terbiye eden, insanlığın son aşamasına gelen Hakikat-ı Muhammediyye'ye vakıf olan insan-ı kâmilidir. Pir Sultan Abdal'a göre bütün insanlar insan olması açısından değerli olsalar dahi gönlünü temizlemeyen ve ilahi sıfatların tecelli ettiği bir gönül taşımayan insan değerli değildir.

Böyle düşünmemizin sebebi Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde sıkça tekrar ettiği, yola bağlananların, yani dört kapı kırk makamın gereklerini yerine getirenlerin insan olacağı, bu yoldan uzak olanların ise hayvan kalacaklarını ifade etmesidir. Bir şiirinde:

Hakikatten şeriatten bilmezse

*Hayvanın eşidir ne demek olur*²¹⁸.

Bir başka şiirinde dört kapıda yolun erkânını öğretecek olan rehberi olmayan kişinin hayvan kalacağını şöyle ifade eder:

²¹⁷ Avcı, a.g.e., s. 577.

²¹⁸ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 325.

Rehberin var ise olursun insan

*Rehberin yok ise kalırsın hayvan*²¹⁹.

Pir Sultan Abdal'ın bu dizelerine bakıldığında onun insana sadece insan olması açısından değer vermediğini anlamaktayız. Şaire göre insan gönlünü temizlediği ve fiillerini düzelttiği oranda hayvanlık mertebesinden insanlık mertebesine çıkabilir. Bu düşüncesi ile Pir Sultan Abdal'ın insan görüşü Batı hümanizminden ayrılmaktadır. Çünkü Batı hümanizminde insanların Tanrı'dan ziyade kendilerine güvenmeleri esastır²²⁰.

Pir Sultan Abdal'ın insan görüşü hakkında son söz olarak şunu söyleyebiliriz ki; Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinin ana konusu insandır. Onun düşüncesindeki insandan kastı da son merhalede yukarıda belirttiğimiz gibi hatt-ı istiva olan insan-ı kâmindir.

C-ÂLEM GÖRÜŞÜ

İslam düşüncesinde, âlemin bir tane olmayıp birden fazla âlemlerin varlığına dair görüşler yer almaktadır. Hatta bu rakamlar binlerle ifade edilmektedir. En meşhur olan sayı ise onsekiz bindir. Edebiyat ve tasavvufta çok kullanılan bu rakam, kanaatimizce kesin bir rakam olmayıp çokluk belirtmek için kullanılmaktadır.

Âlem, Arapça'da "âlamet ve nişan koymak" mânâsına gelen "alm" veya "bilmek" anlamındaki "ilm" kökünden türetilmiş olup, yaratıcının varlığına delil teşkil eden, onun mevcudiyetinin bilinmesini sağlayan şey demektir. Âlem kelimesi, insanlar, cinler ve melekler gibi akıl sâhibi varlıkları ifade etmek için "âlemûn-âlemîn", diğer varlıkları belirtmek için de "avâlim" şeklinde çoğul olarak kullanılır²²¹. Ayrıca bir cinsi oluşturan varlıkların her birine de, âlem denir. Meselâ, insanlar, melekler, hayvanlar ve cansız maddeler gibi her bir cins de birer âlem olarak kabul edilmektedir.

İslam Düşüncesi'nde âlem kelimesi ve ihtiva ettiği manâ hakkında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Meşşâî ekole mensup filozofların genel kanaatine göre âlem, Ay sınır kabul edilerek iki kısma ayrılmıştır. Ay'ın altında olan âleme Ay Altı (Tahte'l-Kamer) Âlem ve Ay'ın üstünde olan âleme de Ay Üstü (Fevka'l-Kamer) Âlem denilmiştir. Ay

²¹⁹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 313.

²²⁰ Geniş bilgi için bkz. S. Hayri Bolay, **Felsefe Doktrinleri ve Terimleri sözlüğü**, Ankara, 2004, s. 210-18.

²²¹ S. Hayri Bolay, "Âlem" **D.İ.A.** C. II, İst. 1989, s. 357.

Altı Âlem, oluşan (kevn) ve bozulan (fesad) varlıklardan meydana gelmektedir. Bu varlıklar dört unsur, maden, bitki, hayvan ve insan gibi varlıklardır. Ay Üstü Âlem ise oluş ve bozuluşun bulunmadığı ve sürekli olarak hareket eden varlıkların bulunduğu âlemdir. Bu varlıklar da felekler, gezegenler ve diğer gök cisimleri olarak ifade edilir²²².

Tasavvufta da çeşitli âlemlerden bahsedilmektedir. Onların âlemleri taksim etmesi ise biraz daha farklı olup çoğu zaman bir mutasavvıfın görüşlerini yansıtmaktadır. Meselâ, Mevlânâ âlemi mekân ve mekân olmayan (lâmekan) âlem olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre mekân âlemi, içinde bulunduğumuz bu âlem, mekân olmayan âlem ise idrak ve tahayyül bile edilemeyen ruhlar âlemdir. Âlemlerin hepsi aynı hükme tabidir²²³. Mevlânâ ayrıca Arş ve Ferş (döşenmiş/yatay) âlemi olmak üzere iki âlemden daha bahsetmektedir. Arş âlemi, göklerin en yücesi olan felekler âlemi ve Ferş âlemi ise yayılıp döşenmiş olan yeryüzüdür²²⁴.

Âlemlerle ilgili bu tür görüşlerin İslâm düşünce tarihinde önemli bir yer edindiğini görmekteyiz. Özellikle İslam düşüncesinin iki önemli disiplini olan felsefe ve tasavvuf dünyanın dışında birçok âlemden bahsedilmektedir. Bu âlemler hakkında verilen bilgilere baktığımız zaman, bunlardan bir kısmının bize çok da akılcı gelmediğini görürüz. Bunun yanında akılla izah edilen ya da akla ters gelmeyen görüşlere de rastlamak mümkündür.

Ancak şunu da belirtmemiz gerekir ki, âlem, her ne kadar kısımlara ayrılmış olsa da bu sadece zihinde yapılan bir ayırım olup, gerçekte böyle bir ayırım ve bunların sınırlarından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü meseleye tümel (küllî) bir bakış açısıyla baktığımızda, varlıkları, Allah ve Allah'ın dışındakiler olmak üzere iki kısma ayırmaktayız. Bu ayırım aynı zamanda varlığın zorunluluk ve imkânıyla da ilgilidir. Yani iki tür varlıktan bahsetmekteyiz. Birincisi varlığı kendisinden olan zorunlu varlık, diğeri de varlığı kendisinden olmayıp, yaratıcı tarafından meydana getirilen varlıktır. Bu varlığa genel bir kavram olarak âlem adını vermektedir.

Pir Sultan Abdal direkt olarak âlem ve âlemin nasıl meydana geldiğine dair bilgiler vermemiştir. Ancak onun çeşitli şiirlerindeki görüşlerini bir araya getirdiğimiz zaman âlem ile ilgili bazı ipuçlarını yakalayabiliriz. Bu ipuçları da bizi Alevî-

²²² Farabî, **es-Siyasetü'l-Medeniyye**, çev. M. Aydın ve diğerleri, İstanbul, 1980, s. 1; a.mlf., **el-Medinetü'l-Fazıla**, çev. Nafiz Danışman, İst. 1990, s. 33 vd.

²²³ Mevlânâ Celaleddin, **Mesnevî**, C. II, çev. Veled İzbudak-Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1990, s. 127.

²²⁴ Mevlânâ Celaleddin, **Mesnevî**, C. III, s. 175, 411.

Bektaşîlikteki yaratılış ile ilgili bir olayın anlatıldığı mitolojik bilgilere götürmektedir. Alevî Bektaşî geleneğinde yaratılış efsanevi, mitolojik bir dil ve somut ifadeler ile şöyle dile getirilir:

Evvela Hakk sübhane ve teala kemali kereminden ve lutfu inayetinden bir yeşil derya yarattı, ol deryaya terbiye nazarı saldı, derya mevc urup çüş kıldı. Ol deryadan bir gevher taşra ağ oldu ve ol kandil ki yeşil kubbe misalinde asılı idi, Allah azze ismuhu ol nuru bu yeşil kubbe misalinde asılı olan kandile koydu. Ol yeşil nur Muhammed Mustafa nuru ve ol ağ nur Murtaza Ali nuru idi. Andan Hakk sübhane ve teala bir ferişte yarattı, ona sual etti ki : “ya melek sen kimsin, ben kimim? Ol ferişte eyitti:”sen sensin, ben benim.” Allah teala onu kahreyledi bir od gibi nesne yaktı. Gubar oldu, tütüzdü. Ve bu resme beş ferişte dahi yarattı. Onlara dahi öyle sual eyledi. Öyle dediler helak eyledi. Altı bin yıldan sonra bir melek yarattı. İsmi Cebail koydu. Ona dahi sual etti ki: “sen kimsin ben kimim?” Cebail cevap vermedi. Emrolundu ki “uç”, uçtu; havaya ağdı. Altıbin yıl gezip pervaz eyledi. Yine geldi; eyitti: “sen kimsin, ben kimim?” yine cevap vermedi. Yine emrolundu: “uç!”, uçtu, altı bin yıl seyreyledi. Aciz kalıp düşmeli oldu. Hakk inayet eyledi, batın gözünü açtı. Bes kandili kudreti gördü, onda kondu. Kapısını bulamadı. Niyaza vardı, niyazment oldu. Kapu açıldı içeri girdi, iki nur gördü ki bir vücud olmuş. Biri ağ ve biri yeşil idi. Ağ Nuran avaz geldi ki : “ya Cebail! Bundan hazreti izzete varsan sana sual etse gerek sen cevap ver ki: sen Haliksin ben mahlûkum... Sen Sultansın ben senin abdı mahlûku memlukunum” dedi. Rabbul izzet eyitti: “rahmet üstadına ve Pirine” imdi Pir Muhammed mustafadır, üstad Ali el-murtazadır... “bundan sonra Cebail; Mikail, İsrâfîl, Azrail ve “azazile aynı sual ve cevabı öğretiyor” Azazilden başka hepsi kabul ediyorlar. Sonra da kubbeyi ziyaret edip nuru görüyorlar. Azazil hasedinden nura tükürüyor. Tükürük bir halka oluyor, bilahare azazilin, yani şeytanın boynuna geçen lanet halkası da budur.”²²⁵

Abdülbâki Gölpınarlı’nın, Menakibü’l-Behçetü’l-Ahrar ve Faziletname’de geçtiğini söylediği bu anekdota göre, ilk yaratılan şeyin nur olduğu ve bu nurdan Muhammed ile Ali’nin yaratıldığı ifade edilmektedir. Daha sonra o nurdan meleklerin yaratıldığı anlatılmak suretiyle, nurdan ilk yaratılan şeyin, Muhammed ve Ali olduğuna dikkat çekilmiştir. Diğer bir yönüyle bu yaratılış teorisi tasavvuftaki Hakikat-ı Muhammediyye ile bir benzerlik arz ettiğini düşünmekteyiz.

²²⁵ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 190.

Hakikati Muhammediyye düşüncesine göre Hz. peygamber'in altmış üç senelik zamanla sınırlı cismani hayatından ayrı bir varlığı daha mevcuttur. Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa Hakikat-i Muhammediyye var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için halk edilmiştir. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Tasavvufta sık sık kullanılan ve kutsi hadis olarak da rivayet edilen “sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım” ifadesiyle bu husus anlatılır²²⁶.

Hakikat-ı Muhammediyye düşüncesine göre her şey Hz. Muhammed'in nurundan ve yine her şey Hz. Muhammed için yaratılmıştır. Gölpınarlı'nın Faziletname'de geçtiğini söylediği olay ile Hakikat-ı Muhammediyye arasındaki en belirgin fark yaratılan ilk nurdan Hz. Ali'nin de yaratıldığını söylenmesidir. Bunun aslında ifade açısından Nübüvvet ile velayetin ezeli ve birbirinden ayrılmaz iki hakikat olduğunu ifade ettiğini düşünüyoruz.

Pir Sultan Abdal'ın âlem ve yaratılış ile ilgili müstakil bir şiiri olmamakla beraber şiirlerinde âlemin yaratılmasını konu edinen yukarıdaki olaya temas eder. Pir Sultan Abdal her şeyin ilkesinin nur olduğunu deyişlerinin çeşitli yerlerinde dile getirir. Hatta maddenin de nurdan yaratıldığını şair şöyle ifade eder. *Toprağı sorarsan atası nurdur*²²⁷. İlke olarak Nur'u kabul eden Pir Sultan Abdal, *bir kandil içinde iki nur nedir?* diyerek Faziletname'de geçen kandil içindeki iki nura dikkat çeker.

Manevi şahsiyetleri açısından Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin de bu nurdan yaratıldığını deyişlerinin farklı yerlerinde şöyle dile getirir, “*nurdan imiş Muhammed'in yapusu*”²²⁸, Hz. Ali ile ilgili olarak da;

*Yer yoğiken, gök yoğiken var olan,
Arş yüzünde kandildeki nur olan
Gahi merkez olup gahi yer olan
Alidir ki şahı merdan Ali'dir*²²⁹. demektedir.

Varlığın kendisinden yaratılan şeyin nur olduğunu ifade eden Pir Sultan Abdal'ın insanın da nurdan yaratıldığını ifade etmesi, onun insana verdiği önemi ortaya koymaktadır. Bu düşünce aynı zamanda âlemin nasıl yaratıldığı sorusuna da cevap olacak mahiyettedir.

²²⁶ Demirci, a.g.m., s. 180.

²²⁷ Avcı, a.g.e., s. 633.

²²⁸ Avcı, a.g.e., s. 803.

²²⁹ Avcı, a.g.e., s. 778.

Pir Sultan Abdal yukarıda anlatıldığı gibi öncelikle Hz. Muhammed ve Hz Ali'nin nurunun yaratıldığını düşünmektedir. Yine şair her şeyin Hz. Muhammed için yaratıldığını gösterdiği şiiri şöyledir:

Dedi ki levlake levlak

Birliğine inandım hak

Geldi Kur'an mucizat hak

Hak Mustafa da eğlendi²³⁰.

Bu düşüncesi ile Pir Sultan Abdal âlemin Hz. Muhammed için yaratıldığını ifade etmektedir.

Alevî-Bektaşî geleneği ve Pir Sultan Abdal'ın şiirleri esas alındığında âlemin ve insanın nurdan yaratıldığı düşüncesi baskın bir düşünce olmaktadır. Bu konu ile ilgili daha çok argümana rastlamak mümkündür.

²³⁰ Avcı, a.g.e., s. 558.

İKİNCİ BÖLÜM

PIR SULTAN ABDAL'IN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Pir Sultan Abdal'ın tasavvufi görüşünü ortaya koymak için tasavvufun terim anlamını ve Alevî Bektaşî düşüncesinde tasavvufun yerini belirlemek gerekir. Alevî Bektaşî geleneği içinde yetişen Pir Sultan Abdal'ın bu düşünceden ne kadar etkilendiğini, Alevî-Bektaşî argümanlarını nasıl kullandığını ortaya koymak onun tasavvufi görüşünü anlamakta faydalı olacaktır.

Sufi ve tasavvuf kelimeleri konusunda araştırma yapanlar bu kelimelerin menşei konusunda çeşitli açıklamalarda bulunurlar. Bu kavramların ehl-i suffice'nin nispeti olduğunu söyleyenler olduğu gibi namazda ilk safta bulunanlar anlamında saff-ı evvel'den, temiz olması anlamında safiye'den, yün manasına gelen suf'tan, bir kısım âlim ise bu kavramların Yunanca Hâkim manasına gelen sofos'tan geldiğini iddia etmişlerdir²³¹.

Her mutasavvıf tasavvufu kendi içinde bulunduğu hale göre tarif etmiştir. Bunun için tasavvufun çok sayıda tanımı yapılmıştır²³². Tasavvuf ile ilgili yapılan tanımlardan bir kaçını zikretmek faydalı olacaktır.

Örneğin İbn Haldun tasavvufu, dünyanın terki ile Allaha yönelme ve halkın rağbet gösterdiği her şeyden uzaklaşma olarak tarif ediyor²³³. Bir başka tanımıyla tasavvuf, Kul ile Allah arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim, batini fıkıh olarak tarif edilmiştir²³⁴.

Tasavvufu kısa tanımlarla şöyle tarif etmek de mümkündür. Tasavvuf ahlâktan ibarettir. Tasavvuf nefsi ayıklayıp temizlemek ve ruhu pak ederek lâhut âlemine yükselmek yani insanın akıl yoluyla erişemediği ilahî ve gayb âlemine ait hakikatlere sezgiyle ulaşma yoludur. İslam inancında Allah'a ulaşmanın yollarından biridir.

Yukarıda verdiğimiz tanımlar dikkate alındığında, Tasavvufu İslam dinini anlama, hayata tatbik etme ve nihai amaçta Allah'a ulaşmaya götüren bir ilmi disiplin olarak özetlemek mümkündür.

²³¹ Altıntaş, a.g.e., s. 5.

²³² Altıntaş, a.g.e., s. 630.

²³³ Altıntaş, a.g.e., s. 6.

²³⁴ Cebecioğlu, a.g.e., 629.

Tasavvufun birkaç tanımını verdikten sonra Bektaşîliğin tasavvuf ile ilgisini kısaca ortaya koymak konunun daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır.

Bektaşîlik, Hacı Bektaş-i Veli'nin adına tasavvufi fikirleri etrafında teşekkül etmiş bir tarikatın adıdır²³⁵. Tarikat prensiplerinin odağında "insan" vardır. Amacı, İnsan-ı Kamil olarak tanımlanan, olgun insana ulaşmaktır.

Tasavvufun temel ilkeleri arasında sayılan, şerait, tarikat, hakikat, marifet kavramları Hacı Ahmet Yesevi tarafından kullanılan, Bektaşîlik tarikatının da temel ilkelerinin başında gelen önemli kavramlardır. Bu kavramlar Bektaşîlikte “*dört kapı kırk makam*” şeklinde özetlenmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli bu kavramlara *makâlât* adlı eserinde yer vermiştir²³⁶. Alevîlik ve Bektaşîlikte yolun özeti olan dört kapı, kırk makama burada yer vermek faydalı olacaktır. Çünkü Pir Sultan Abdal da dört kapı kırk makam’a şiirlerinde sıkça yer verir. Dört kapı ve kırk makamın ne olduğunu açıklamak Pir Sultan Abdal’ın tasavvuf hakkındaki görüşlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Hacı Bektaş-ı Veli’ye göre kişi, Tanrı’ya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur. Bu makamlardan On tanesi şeriat, on tanesi tarikat on tanesi hakikat, on tanesi de marifet içindedir.²³⁷ Bu makamlara Dört kapı Kırk Makam başlığı altında da değiniceğiz.

Alevîlik-Bektaşîliğin temeli olan dört kapı kırk makam öğretisinin amacı insanı, insan-ı kâmil yapmak nihai amacı ise Allah’a kavuşturmadır.

“*Özenirsen var bir mürşide özen, kim var Hacı Bektaş Veli’den gayri*”²³⁸ diyen ve kendisinin de Bektaşî olduğunu ifade eden Pir Sultan Abdal, Hacı Bektaş-ı Veli’nin ortaya koyduğu kavramları şiirlerinde sıkça kullanır.

Yukarıda Tasavvufun tanımlarını dikkate aldığımızda Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinde tasavvuf konusunun sıkça işlendiği gözlerden kaçmayacak kadar açıktır. Her şiirinde yol, şeriat, tarikat, marifet, hakikat, edep, erkân, mürşit, gönül temizliği gibi tasavvufa ait kavramlardan birini veya birkaçını görmek mümkündür.

Bu konuda Mahmut Bozçalı da Alevî Bektaşî Nefeslerinde Dini Muhteva adlı eserinde; şairin edebi ve tasavvufi şahsiyetini belirten şiirleri fazladır²³⁹ demektedir.

²³⁵ Kutlu, a.g.e., s. 152.

²³⁶ Bkz, Hacı Bektaş-ı Veli, *Makâlât*, (Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk), T.D.V., Ankara, 2007.

²³⁷ Mehmet Yaman, **Makâlât ve Müslümanlık**, Ayyıldız Yay. Ankara, 1998, s. 25.

²³⁸ Avcı, a.g.e., s. 550.

Biz de Pir Sultan Abdal'ın tasavvufi görüşlerini, kendisine isnat edilen şiirleri göz önünde bulundurarak, tasavvufun temel ilkeleri çerçevesinde açıklamaya ve bu ilkelerin yanında Pir Sultan Abdal'ın Yol, Rehber, Pir, Mürşit hakkındaki görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız.

A- YOL GÖRÜŞÜ

Pir Sultan Abdal şiirlerinde tasavvuf kelimesini kullanmaz fakat sufi-sofu²⁴⁰ kelimesini şiirlerinde birçok yerde kullanır. Daha çok tasavvuf kavramı yerine yol kavramını tercih etmektedir. Pir Sultan Abdal, bu yolu Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin kurduğunu şöyle ifade eder:

Muhammed Ali'nin kurduğu yola

*Kalmamış sıdk ile nazar kılıcı*²⁴¹

Bu yolun şeriat ve tarikat yolu olduğunu şöyle ifade eder:

Şeriat yolunu Muhammed açtı

*Tarikat yolunu Şah Ali seçti*²⁴²

Pir Sultan Abdal şiirlerinde bazen din anlamında kullandığı yol kavramını genelde tarikat anlamında kullanır.

Muhammed Ali'nin güzel yolları

*Yola yana yana gider kalmadı*²⁴³

Bu şiirde Muhammed Ali'nin güzel yolları ifadesinden bunun İslam dini olduğunu anlamak mümkündür. Devam eden şiirde:

Şimdi talip söyler rehberi bakar

Kendini bilmeden odlara yakar

Ne kuldan utanır ne Hak'tan korkar

*Yola yana yana gider kalmadı*²⁴⁴

²³⁹ Mahmut Bozçalı, **Alevî-Bektaşî Nefeslerinde Dini Muhteva**, Horasan Yay., İstanbul, 2006, s. 67.

²⁴⁰ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 344.

²⁴¹ Avcı, a.g.e., s. 541.

²⁴² Avcı, a.g.e., s. 581.

²⁴³ Avcı, a.g.e., s. 543.

İfadelerinde de bu yolun tarikat yolu olduğunu anlıyoruz.

Pir Sultan Abdal’a göre bu yol Muhammed Ali’nin yolu olduğu gibi aynı zamanda evliyanın da yoludur.

Güzel evliyanın yolları battı

*Şimdiki sofular yolu unuttu*²⁴⁵

Şimdiki sofular yolu unuttu cümlesi ile Pir Sultan Abdal’ın tarikatı kastettiği anlaşılmaktadır. Bir başka şiirinde:

Bir kişi özünde ikilik olsa

Hakk’ın didarını görmez billahi

Hor bakarsa evliyanın yoluna

*Eli bir gerçeğe ermez billahi*²⁴⁶.

Diğer bir şiirinde:

Evliya yoluna sen de taş atma

*İblis’e uyup da benliğe gitme*²⁴⁷.

Bir başka şiirinde ise, “*Pir sultan’ım eydur yola bendeyim*”²⁴⁸ diyen şair, bu yola köle olduğunu, bu yola uyanların da yola köle olmalarını, yola uyanlara nefislerini ve gönüllerini temizlemeyi hatta nefislerini öldürmeyi öğütler. Çünkü yol, çile çekenlerin, nefisini temizleyenlerin hatta nefisini öldürenlerin yoludur. Bu yola “*Muhammed Ali dergâhı*” da diyen Pir Sultan Abdal yola uyanın özünü temizlemesi gerektiğini şöyle ifade eder:

Özünü arıtp pak eyler isen

Umman budur bahri olup dalarsan

Hakk’ın didarını görmek dilersen

*Gel Muhammed Ali dergâhına gel*²⁴⁹.

²⁴⁴ Avcı, a.g.e., s. 543.

²⁴⁵ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 337.

²⁴⁶ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 260.

²⁴⁷ Avcı, a.g.e., s. 501.

²⁴⁸ Avcı, a.g.e., s. 722.

²⁴⁹ Avcı, a.g.e., s. 606.

Şair, yola uyanlara nefsinin yani vücudun şehri dediği gönlü temizlemek gerektiğini yoksa abdestin ve ibadetlerin de faydalı olmayacağını şöyle ifade eder:

Vücudun şehrini arıtmayınca

*Yüzünü yumağa suyu neylersin*²⁵⁰.

Şaire göre bu yola giren kişinin yani yola talip olan sofunun özünü temiz tutması gerekir. Bu düşüncesini şöyle ifade eder:

Sofuluk edenin arıdır özü

*Araya mı gider arifin sözü*²⁵¹.

Bektaşî ayinlerinde Tığ-i bent denilen bir uygulama yapılmaktadır. Tığ-i bent Alevîlik-Bektaşîlikte, ikrar verip “yol”a girmek üzere hazırlanan kişinin boynuna veya beline bağlanan beyaz mendil veya kuşaktır. “Ölmeden önce ölünüz”²⁵², Hadisinin gereği, “kefenlenmeyi” sembolize eden bel veya boyundan bağlanma ile kişi ölmeye hazırlanmış, ikrar verme ile de yeni bir hayata başlamış sayılır²⁵³. Pir Sultan Abdal da bu ayine gönderme yaparak yola girenin kuşak kuşandıktan sonra nefsini öldürmesi, toprak gibi alçak gönüllü olması gerektiğini ifade eder. Kuşak kuşanıp kendini toprak gibi görmeyi Pir Sultan Abdal dervişliğin nişanı ve yolun gereği olarak görür.

Pir Sultan’ım kuşak bağlan

Turab ol yerlere döşen

Budur dervişliğe nişan

*Yolu gerek yol ehlinin*²⁵⁴.

Bir başka şiirinde bu yola uyanlara nefislerini öldürmeyi yani erler meydanında nefislerini kurban etmeyi nasihat eder:

Sen nefsini öldür olagör yeksan

*Erler meydanında olagör kurban*²⁵⁵.

²⁵⁰ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 125.

²⁵¹ Avcı, a.g.e., s. 692.

²⁵² Keşfü-l Hafa, C.II, s. 384.

²⁵³ Günşen, a.g.s., s. 341.

²⁵⁴ Avcı, a.g.e., s. 684.

²⁵⁵ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 333.

Pir Sultan Abdal bu yola uyup nefsini öldürdüğü halde kendilerini sağ görenlerin dahi Müslüman olup olmadıklarını sorgular:

Dört kapıyı kırk makamı bilip de

Mürşidinden musahibe erip de

Cesette canını ölü görüp de

Kendini sağ görse Müslüman m'olur²⁵⁶.

Pir Sultan Abdal'a göre canını ölü görüp de kendini sağ görenler Müslüman olamaz çünkü mümin ölmeden önce ölen kişidir. Ölmeden önce ölünüz hadisi ile benzerlik arz eden bu deyişi şöyledir.

Erenler meydana gelir

Müminler ölmeden ölür

Bu sırrı arifler bilir

Coşuben akan seliz biz²⁵⁷.

Pir Sultan Abdal yola uyan kişinin halini yola uydurması ve nefsini öldürmesi gerektiğini şiirinde şöyle dile getirir:

Cehd eyle halini yoluna uydur

Yoluna uymazsa emeğin zaydır

Nefsine cellat ol canına kıydır

Açılsın güllerin hem taze taze²⁵⁸.

Şaire göre nefsin isteklerini yerine getiren Allah'ın isteklerini yerine getirmez. Bunun için de nefsi temizleme ve nefsi öldürme konusunu şiirlerinde oldukça fazla dile getirir. Şair bir şiirinde:

Nefse uyan Hakk'a uymuş değildir

Gaziler namazın kılmış değildir²⁵⁹. demek suretiyle nefsin ve Allah'ın isteklerinin zıtlığına dikkat çekmektedir.

²⁵⁶ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 328.

²⁵⁷ Avcı, a.g.e., s. 860.

²⁵⁸ Avcı, a.g.e., s. 538.

²⁵⁹ Avcı, a.g.e., s. 497.

Pir Sultan Abdal yolda nefisini temizleyenlerin veya öldürenlerin kimi şiirlerinde Muhammed Ali'ye kimi şiirlerinde de Hakk'a ulaşacaklarını şöyle ifade eder.

Pir sultan'ım yola uyabilenler

Vücudun pak edip yuyabilenler

Canına başına kıyabilenler

*Muhammed Ali'ye erer Hu deyu*²⁶⁰.

Bir başka şiirinde:

Arıttım pak ettim gönül sarayın

*İçeri girdim Muhammed Ali'dir*²⁶¹.

Kişi nefisini temizlediği veya nefsin isteklerine karşı çıktığı zaman Allah'ın isteklerine boyun eğdiğinden Hakk'a ulaşır. Böyle davrananların Hakk'a ulaşacaklarını ifade ettiği şiiri şöyledir:

*Öldür hırsı nefsi Hakk'a yetesin*²⁶².

Pir Sultan Abdal yola uyanlara çoğu şiirinde yola hakkıyla uymadıkları için sitemde bulunur. Pir Sultan Abdal'ın sitem dolu şu şiiri onun döneminde yolu ve o yola uyan sofuları tasvir etmesi bakımından önemlidir.

Medet müriüvvet Şah vilayet gel yetiş

Bozuldu şu âlem düzelmez oldu

Kimi öne çeker kimisi geri

Aradan adavet üzülmaz oldu.

Güzel evliyanın yolları battı

Şimdiki sofular yolu unuttu

Talibin rehberden korkusu kalktı

Talibi rehbera görünmez oldu

²⁶⁰ Avcı, a.g.e., s. 839.

²⁶¹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 130.

²⁶² Avcı, a.g.e., s. 555.

Zamaneye öğüt vermek ne çetin

Ne hakikat bilir ne tarikatın

Eyerlemiş binmiş şeytanın atın

Elinden cıdası alınmaz oldu²⁶³.

Şair böylesi bir sitemi bir başka şiirinde şöyle dile getirir:

Bozuldu yolcular yollarda kaldı

Ayin erkân gitti dillerde kaldı²⁶⁴.

B- DÖRT KAPI KIRK MAKAM GÖRÜŞÜ

Pir Sultan Abdal dört kapı kırk makam kavramını şiirlerinde sıklıkla kullanır. Bir şiirinde dört kapı kırk makamı bir kalenin dört kapısına, makamları da kalenin içinde bulunan mücevher satan dükkânlara benzetir, kalenin duvarının da muhabbet olduğunu şöyle ifade eder:

Ol kalenin içi külli mermerdir

Kerpici nurdandır bir azim şardır

İçinde kırk sekiz minare vardır

Muhabbettir duvarının örtüsü

Şiirin devamında,

Dört kapısı vardır kırk da dükkânı

Üçyüz altmış altı gevher madeni²⁶⁵. dizelerinde dört kapı kırk makama vurgu yapmaktadır.

Pir Sultan Abdal Dört kapı da gözü olmayanın lokmasının haram olduğunu şöyle ifade eder:

Dört kapıda bir niyazı yok ise

²⁶³ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 337.

²⁶⁴ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 274.

²⁶⁵ Avcı, a.g.e., s. 552.

*Haramdır lokması el sunup yemen*²⁶⁶.

Bir başka şiirinde Pir Sultan Abdal dört kapı kırk makamı edep, usul ve erkânın yerine kullanmaktadır:

Dört kapı kırk makam kalktı aradan

*Halledip müşkiller seçilmez oldu*²⁶⁷.

Dört kapı kırk makam Alevî-Bektaşî ahlak ve erkanının özetidir. Şair dört kapı kırk makamın insanlar arasında kalkması ile beraber insanların müşkillerini seçemediğini ifade etmektedir.

Pir Sultan Abdal dört kapı kırk makamı bildiği halde bu kapı ve makamların gereklerini yerine getirmeyenlerin Müslüman olamayacaklarını sivri bir dille şöyle ifade eder:

Dört kapıyı kırk makamı bilip de

Mürşidinden müsahibe erip de

Cesetten canını ölü görüp de

*Kendini sağ bilse Müslüman m' olur*²⁶⁸.

Şair, Ahlak kaideleri dediğimiz dört kapı kırk makamın yaşanılması gerektiğini yoksa bunları bilmenin kişiyi Müslüman yapmayacağını ifade etmektedir.

1- Şeriat Görüşü

Şeriat kelimesi ş-r-a kökünden gelmektedir. Suyolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde peygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur²⁶⁹. Yani şeriat dinin insan eylemlerini ait hükümlerin bütünüdür ifade etmektedir. Kısacası şeriat, dinin dışı akseden görüntüsüdür.

²⁶⁶ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 287.

²⁶⁷ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 61.

²⁶⁸ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 328.

²⁶⁹ Dini Kavramlar Sözlüğü, (Haz. Fikret Karaman, İsmail Karagöz), D.İ.B. Yay. Ankara, 2006, s. 617.

Pir Sultan Abdal'da yukarıda ki tanıma uygun olarak peygamberin şeriatı getirdiğini şiirlerinde sık sık kullanır. Bu şiirleri şöyledir.

Şeriat kapısın Muhammed açtı

*Tarikat kapısın ol Ali seçti*²⁷⁰.

Başka bir şiirinde:

Şeriat, tarikat Muhammed Ali

*Gönül Kabesinde açtılar yolu*²⁷¹.

Pir Sultan Abdal'ın bu anlamda kullandığı daha birçok şiiri mevcuttur.

Şair, bir dörtlüğünde:

Gel gönül karardan aşma

Sözüm sana mevedettir

Gafillen bacadan düşme

*Evvel kapı şeriattır*²⁷².

Pir Sultan Abdal Şeriatın yolun ilk merhalesi, ilk kapısı olduğu düşüncesindedir. Şeriatı bilmeden diğer kapıları bilmesi kişiyi Müslüman yapmaz. Yani yol'a uyan dört kapıyı da bilmek ve bu kapıların makamlarının gereklerini yapmak zorundadır. Bir şiirinde:

Şeriat evinde yetip bitmeyen

Tarikata girse Müslüman m'olur

Marifetten güllerini dermeyen

*Hakikate erse Müslüman m'olur*²⁷³.

Bu şiiriyle Pir Sultan Abdal'a göre talibin önce şeriatı bilmesi ve şeriatın gerektirdiği davranışları yapması gerekir. Bundan da şeriatın yolun ilk kapısı olduğu sonucuna varmaktayız. Pir Sultan Abdal, talibin şeriatı bilmeden tarikata giremeyeceği gibi tarikata girse dahi Müslüman olmayacağı düşüncesindedir.

²⁷⁰ Avcı, a.g.e., s. 753.

²⁷¹ Avcı, a.g.e., s. 536.

²⁷² Avcı, a.g.e., s. 765.

²⁷³ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 328.

Pir Sultan Abdal şeriatı bilmeyeni ağır sözlerle zemmeder. Bir şiirinde

Bir kişi pirine belî demezse

Naşidir naşidir ne demek olur

Hakikatten şeriatten bilmezse

*Hayvanın eşidir ne demek olur*²⁷⁴. demek suretiyle şeriatı bilmeyenin hayvan olduğunu açıkca ifade eder.

Hacı Bektaş-ı Veli Şeriatın makamlarını Makalat'ta şöyle sıralamaktadır.

1. iman getirmek.
2. ilim öğrenmek.
3. namaz kılmak.
4. helal kazanmak.
5. nikah kıymak.
6. hayız ve lohusalık hallerine riayet etmek.
7. cemaat sünnetine riayet etmek.
8. şefkatli olmak.
9. temiz yemek ve temiz giyinmek.
10. iyiliği emredip kötülüğü menetmek²⁷⁵.

Pir Sultan Abdal şeriatın makamları hakkındaki düşüncelerini şiirlerinde ifade eder. Şiirlerinde değindiği makamları şöyle sıralamak mümkündür.

Şeriat makamlarından ilki iman etmektir. İman ile aynı anlama gelen itikat²⁷⁶ ve ikrar(tasdik etmek) kavramlarını da kullanır. Pir Sultan Abdal'a göre dört kapıya ikrar veren talibin itikat sahibi olması gerekir, itikat sahibi olmayan talibi boş kovana, imanı bala, itikadı olmayan talibin çabasını da arının vızılıısına benzetir.

İtikadsız talip boş kocan olur

²⁷⁴ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 325.

²⁷⁵ Hacı Bektaş-ı Veli, a.g.e., s. 29-30.

²⁷⁶ Avcı, a.g.e., s.497.

*Vızılar arısı bal olmayınca*²⁷⁷

*Muhammed dinidir bizim dinimiz*²⁷⁸ diyen şair Hz Muhammed ve Hz Ali'ye iman ettiğini de *Muhammed Ali'ye iman getürdük*²⁷⁹ şeklinde ifade eder.

Pir Sultan Abdal, *İkrar nerde ise iman ordadır*²⁸⁰ *İkrar da imanın üstünde durur*²⁸¹ *İkrarın bilmeyen Allah'ın bilmez, Yarın ahrette şefaata bulmaz*²⁸² *Bir ikrara durmayanlar, İmansızca ölse gerek*²⁸³ gibi dizelerle iman ve ikrarın aynı şeyler olması gerektiğini vurgular.

Şeriat makamlarının ikincisi ilim öğrenmektir. Pir Sultan Abdal da şiirlerinde ilim ve ilmin öneminden bahseder. Şair “*Boylar isen ilmin deryasın boyla, Mandanın girdiği gölü n'eylersin*²⁸⁴” dizesiyle ilmin öneminden bahsetmektedir. Bu dizelerde ilmi deryaya, cahilliği ise mandanın girdiği göle benzeten şair deryanın gölden büyük olduğunu ifade ederek ilmin cahillikten üstün olduğunu vurgulamıştır. Onun için şair “*Şeriatan edep öğren, İlimle üstad olur oğlan*²⁸⁵” diyerek ilmin öğrenilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Şeriat makamlarından üçüncüsü ibadet etmektir. Muhammed dinine bağlılığını ifade ve kendisinin de mümin olduğunu dile getiren şair;

“*Gelin zikredelim gani hüdayı, Müminler eyler beş vakit edayı*”²⁸⁶ ve “*Pir Sultan Abdal'ım ölürüm deme, Kıl beş vakit namaz kazaya koma*”²⁸⁷ gibi dizelerle ibadete vurgu yapar.

Pir Sultan Abdal'a göre yolun amacı Allah'a ulaşmaktır. Allah'a ulaşmak için talibin bir takım makamlardan geçmesi gerekir. Bu makamlardan biri de talibin haramlardan uzak durmasıdır. Kişi haramlardan uzak durmak ile ancak hakka varabilir, aksine haram işleyen kişinin Allah ile bir işinin olmadığını şöyle ifade eder:

Helal haram yiyen kişi

²⁷⁷ Avcı, a.g.e., s.497.

²⁷⁸ Bezirci, a.g.e., s.267.

²⁷⁹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s.311.

²⁸⁰ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s.312.

²⁸¹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s.329.

²⁸² Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s.328.

²⁸³ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s.273.

²⁸⁴ Avcı, a.g.e., s.696.

²⁸⁵ Avcı, a.g.e., s.765.

²⁸⁶ Avcı, a.g.e., s.699.

²⁸⁷ <http://www.antoloji.com> 9.4.2004

Hak ile yoktur bir işi

Oturmuş da sallar başı

*Zikrullahım dese gerek*²⁸⁸.

Şaire göre haram işleyen kişinin Allah ile bir ilgisi olmadığı gibi cem ayinlerine de alınmamalı ve sofrasında yemek dahi yenilmemelidir.

Haramzadeleri ceme komazlar

Sofrasında çıkan nanı yemezler

Kimi uğru olmuş kimi gammadazlar

*Her oğul babanın yerin tutar mı ?*²⁸⁹.

Şeriat makamlarından biri de temiz olmaktır. Temiz olmak dışa dönük yani beden ve yaşanan mekânın temiz olması anlaşılacağı gibi, içe dönük gönül, kalp ve nefsin temizliği de anlaşılabilir. Alevî Bektaşî geleneğinde temizlikten kasıt gönül temizliği ve nefis temizliğidir. Bunun yanı sıra şair gönlünü temiz tutmayanın zemzem ile yıkansa dahi temiz olmayacağını ifade etmesi temizlikten kastın manevi temizlik olduğu anlaşılmaktadır.

“İçini dışını temiz tutmayan, Zemzem ile yunsa Müslüman m’olur”²⁹⁰ ve “Vücudun şehrinin arıtmayınca Yüzünü yumağa suyu neylersin”²⁹¹ gibi dizelerle bu düşüncesini ifade eder.

Şeriat makamlarından bir diğeri faydasız işlerden sakınmaktır. Yolun amacı Allah’a ulaşmak olduğundan, yola talip olan kişinin her türlü gereksiz ve faydasız işten elini eteğini çekip Allah’a yarayacak işler yapması gerekir. “Bir amel kazan ki hakka yaraya, Hakka yaramadık yolu neylersin”²⁹² ve “Var bir amel kazan hakka yaraya, Hakka yaramayan huyu neylersin”²⁹³ gibi dizelerle bu düşüncesini ifade eder.

²⁸⁸ Avcı, a.g.e., s.605.

²⁸⁹ Avcı, a.g.e., s.579

²⁹⁰ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s.328

²⁹¹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s.125

²⁹² Avcı, a.g.e., s.696

²⁹³ Avcı, a.g.e., s.696

2- Tarikat Görüşü

Tarikat Arapça yol demektir. Bu kelime bir bakıma metod usûl anlamına gelir. Şeyh denilen bir öğretmen nezaretinde, istekli (mürîd ve talib) nin Allah’a ulaşma yani sürekli Allah tefekkür ve bilincini kazanma konusunda takip ettiği usûle veya metoda tarikat adı verilir²⁹⁴. Alevîlik ve Bektaşîlikte ikinci kapı Tarikattır. Tarikatında Hacı Bektaş-ı Veli’ye göre on makamı vardır.

1. Tövbe etmek.
2. Mürîd olmak
3. Saç kesmek
4. Nefsi olgunlaştırmak.
5. Hizmet etmek.
6. Korkmak.
7. Ümid var olmak
8. Hırka, zenbil, makas, seccade gibi emanetlere sahip olmak.
9. Nasihat ve muhabbet sahibi olmak.
10. Aşk, şevk ve Allah’ın zenginliği karşısında İnsanın kendini fakir hissetmesi.

Dört kapıdan ikincisi olan tarikat konusunda Pir Sultan Abdal da “*gel gönül karardan aşma*”²⁹⁵ adlı şiirinde şeriattan sonra ikinci kapının tarikat olduğunu, “*andan sonra tarikattır*”²⁹⁶ dizesiyle ifade eder. Kendisinin de tarikata ikrar verdiğini²⁹⁷ belirten şair, “*Tarikat bir oddur yakar*”²⁹⁸ dizeleriyle tarikatta kişinin olgunlaşması için çeşitli zorlukların olduğunu dile getirir. Yukarıda sıraladığımız Tarikatın makamlarını Pir Sultan Abdal şiirlerinde sıklıkla kullanır.

Tövbe ile ilgili olarak;

Eli ile komadığını alırsa

²⁹⁴ Cebecioğlu, a.g.e., s. 687.

²⁹⁵ Avcı, a.g.e., s. 765.

²⁹⁶ Avcı, a.g.e., s. 765.

²⁹⁷ Avcı, a.g.e., s. 518.

²⁹⁸ Bezirci, a.g.e., s. 273.

Yalan söyler hakka asi olursa

Tövbe etmez günah gümrah olursa

*Cehennem oduna yanar billahi*²⁹⁹ demek suretiyle gınahtan tövbe etmenin öneminden bahseder.

Şair:

Pir Sultan ulular izini izle

*Kemliği terk eyle eyliği gözle*³⁰⁰ dizesinde olduğu gibi iyilik yapmayı tavsiye etmektedir. Bu dizede ulular dediği yol büyüklerinin yolunun kötülüğü terk etmek, iyilik yapmak olduğunu ifade eder.

Bir başka şiirinde şair tarikatın makamlarından olan Hizmet etmeyi sevmek ile ilgili olarak:

Tarikatta kamil olan

İlmi ile amel olan

Bu yolda mükemmel olan

*Evvel mertebe hizmettir*³⁰¹ demektir.

Bir başka şiirinde:

Hizmet erenler yoludur

*Cümle ilmin evvelidir*³⁰² demek suretiyle Hizmet etmenin bütün ilimlerden önce geldiğini ifade etmektedir.

Tarikatın makamlarından özünü fakir görmek konusunu şiirlerinde sıklıkla ele alan şair,

Uzayan ağaçlar göğe değmedi

İblis benlik ile menzil almadı

Topraktan gayrıya nazar olmadı

*“Gel gönül toprakta alçak olalım”*³⁰³.

²⁹⁹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 260.

³⁰⁰ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 289.

³⁰¹ Avcı, a.g.e., s. 765.

³⁰² Avcı, a.g.e., s. 765.

Özünü fakir görmek ile ilgili olarak şair,

“Şeytan benlik ile yolundan azdı”³⁰⁴ “Güvenme benliğe olursun batıl, Sultan olam dersin kul ol da satıl”³⁰⁵, “Nasihatim dinle sana sakın gururdan”³⁰⁶, “Pir sultanım kuşak kuşan, Turab ol yerlere döşen, Budur dervişliğe nişan, Yolu gerek yol ehlinin”³⁰⁷ gibi dizelerle insanın gururdan uzak durup kendisini fakir görmeyi öğütlemektedir. Bu prensip tarikata giren talibin uyması gereken bir makamdır.

3- Mârifet Görüşü

Hacı Bektaş-ı Veli'nin sıralamış olduğu dört kapıdan üçüncüsü marifet kapısıdır. Marifet, tarikattan sonra gelir. Bu bir yönüyle tarikatta nefsini temizleyen insanın, gönlüne doğan tecellilerdir. Burada bir fikir aydınlanmasından bahsetmek mümkündür. Bu kavramın ne olduğunu ve Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde ne anlama geldiğini daha iyi anlamak için sözlük ve terim anlamını vermekte fayda vardır.

Sözlükte masdar olarak bilmek, tanımak, ikrar etmek, isim olarak bilgi anlamına gelen ma'rifet kelimesi ilimle eş anlamlı gibi kullanılmakla birlikte aralarında bazı farklar vardır. Tasavvuf terimi olarak, Allah ve onun sıfatları, fiilleri, isimleri ve tecellileri hakkında manevi tecrübeyle doğrudan elde edilen bilgi anlamında³⁰⁸ kullanılmaktadır.

Pir sultan Abdal'ın bu kavramı kullandığı şiirlerini yukarıda değinmiştik. Hacı Bektaş-ı Velinin bu kapı ile ilgili makamlarını esas alacak olursak, Pir Sultan Abdal marifet kavramını kullanmakla beraber bu kapının makamları hakkında da fikir belirttiğini görmek mümkündür. Hacı Bektaş-ı Veli'nin, Marifetin makamlarını nasıl sıraladığını göstermek konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Hacı Bektaş-ı Veli'ye göre marifetin makamları şunlardır:

1. Edeb.
2. Korku.

³⁰³ Avcı, a.g.e., s. 634.

³⁰⁴ Avcı, a.g.e., s. 697.

³⁰⁵ Avcı, a.g.e., s. 696.

³⁰⁶ Avcı, a.g.e., s. 665.

³⁰⁷ Avcı, a.g.e., s. 684.

³⁰⁸ Süleyman, Uludağ, “Mârifet”, **DİA.**, C. 28, Ankara, 2003, s.54.

3. Perhizkarlık.
4. Sabır.
5. Utanmak (Haya).
6. Cömertlik.
7. Bilgi sahibi olmak.
8. Miskinlik
9. Marifet sahibi olmak.
10. Kişinin kendisini bilmesi³⁰⁹.

Pir Sultan Abdal da bu makamlardan bazılarını şiirlerinde yer vermektedir.

“Edebi hayayı silkip kaldırma”³¹⁰, “Şeriatan edep öğren”³¹¹ gibi dizelerle edepten bahsederek, yola giren kişinin edepli olması gerektiğini ifade etmektedir.

Bulanık çeşmeden suyu doldurma

Edebi hayayı silkip kaldırma

olura olmaza meylin bildirme

*yedi kat perdeyi soymalı değil*³¹²

yine bir başka şiirinde

ne hakk’tan utanır ne hicap eder

*bir kişide namus ar olmayınca*³¹³ hayadan bahsetmektedir. Haya sahibi olmak da Mârifet’in makamlarından biridir.

Şair “Boylar isen ilmin deryasın boyla, Mandanın girdiği gölü n’eylersin”³¹⁴, “Bizden selam söylen dosta gidene, Yuf yalancıya lanet nadana”³¹⁵ gibi dizelerle ilmin öneminden bahsetmekte cahilliğe de beddua etmektedir. Şaire göre Yola giren talibin marifetin bu prensiplerini yerine getirmesi gerekmektedir.

³⁰⁹ Hacı Bektaş-ı Veli, a.g.e., s. 31.

³¹⁰ Avcı, a.g.e., s. 613.

³¹¹ Avcı, a.g.e., s. 765.

³¹² Avcı, a.g.e., s. 613.

³¹³ Avcı, a.g.e., s. 498.

³¹⁴ Avcı, a.g.e., s. 696.

³¹⁵ Avcı, a.g.e., s. 617.

4- Hakikat Görüşü

Hakikat çeşitli anlamlarda felsefi ve tasavvufi bir terim olarak kullanılmaktadır. Bu kavram sözlükte gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek; bir şeyi gerçekleştirmek gibi anlamlara gelen Hakk kökünden türetilmiştir³¹⁶.

Hacı Bektaş-ı Veli hakikate ait makamları şöyle sıralamaktadır.

1. Toprak gibi mütevazı ve verimli olmak.
2. Bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak.
3. Elinden gelen her iyiliği yapmak.
4. Dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olması.
5. Mülkün mutlak sahibi Allah’a karşı itaatkâr olmak.
6. Sohbet etmek ve hakikat sırlarını söylemek.
7. Seyr-i süluka girmek.
8. Sır saklayabilmek.
9. Allah’a yalvarıp yakarmak.
10. Allah’ın varlığını müşahede etmek.

Pir Sultan Abdal da bu kapıya ait makamları şiirlerinde sıklıkla kullanır. Bu şiirlerini şöyle sıralamak mümkündür.

*“Kara toprak gibi sakın ol otur, Haktan ne gelirse kabul et getir”*³¹⁷, *Ululuk büyüklük hakka yaraşır, Nasihatim sana sakın gururdan*³¹⁸ **ve** *“gel gönül topraktan alçak olalım”*³¹⁹ diyen şair alçak gönüllü olmayı tavsiye eder.

*“Sen seni gör elin ayıbın görme”*³²⁰, *“azıcık noksanın görüp tez başına kakma gönül”*³²¹, dizelerinde ve

Ey sofî özüne bir muradım var

Elin günahını sen mi görürsün

³¹⁶ Mustafa, Çağrı, “Hakikat”, **DiA.**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 177.

³¹⁷ Avcı, a.g.e., s. 619.

³¹⁸ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 288.

³¹⁹ Avcı, a.g.e., s. 633.

³²⁰ Avcı, a.g.e., s. 691.

³²¹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 275.

Yüzün kara bir külhanda yerin var

Ali divanına nasıl durursun ³²² dörtlüklerinden kimsenin ayıbını görmemeyi öğütler.

*“pir sultan ulular yolunu izle, kemliği terk eyle eyliği gözle”*³²³ *“aç doyurup susuz kandıramadım, ben nice varayım hak divanına”*³²⁴ dizelerinde iyilik yapmayı tavsiye eder.

*“Abdal pir sultan’ım yoluna bağlı, Yetmiş iki millet hep hakkın kulu”*³²⁵ diyen şair bütün insanlara aynı gözle bakmayı öğütler.

C- YOL’UN MANEVİ ŞAHSİYETLERİ

Alevî-Bektaşî geleneği içinde yol’un içinde bulunan manevi şahsiyetlerin varlığı göze çarpmaktadır. Bu şahsiyetlerin isim varyantları olmakla beraber bunları Mürşit, Pir ve Rehber olarak sıralamak mümkündür. Bu şahsiyetler yol içinde birbirinden bağımsız olmayıp birbirini tamamlayan manevi şahsiyetlerdir. Osman Eğri bu üç şahsiyetin bir hiyerarşi oluşturduğunu Rehber’in Pir’e, Pir’in Mürşide bağlı olduğunu, Mürşidin en üst başvuru makamı olduğunu ifade eder³²⁶.

Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinde de bu manevi şahsiyetlerin varlığı göze çarpar.

1-Rehber

Pir Sultan Abdal’ın tasavvufi düşüncesinde, tarikatta önemli bir yeri olduğunu düşündüğü manevi şahsiyetlerden biri Rehber’dir.

Alevî Bektaşî tarikat geleneğinde rehber talibi, tarikata girerken mürşide götüren kişi³²⁷ yani tarikat içinde yol gösterici anlamına gelmektedir³²⁸.

Pir Sultan Abdal’ın düşüncesinde önemli bir yeri olan rehber, tarikat kapısından girmek, hakikate ermek ve evliyanın sırrına ulaşmak için bir ön şarttır. Bir şiirinde şair:

³²² Avcı, a.g.e., s. 676.

³²³ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 289.

³²⁴ Avcı, a.g.e., s. 510.

³²⁵ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 316.

³²⁶ Osman, Eğri, **Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektaşîlik**, Horasan Yay., İstanbul, 2003, s. 40-41.

³²⁷ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 206.

³²⁸ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 180.

Tarikat babına girmek dilerse

Hakikat güllerin dermek dilerse

Erenler sırrına ermek dilerse

*Sır ile pinhandan rehber isterler*³²⁹.

Şaire göre tarikata girmek için bir rehberin varlığı nasıl gerekli ise kişinin tarikat içinde mürşide varması içinde bir rehberle bağlanması gerekir. Şair bir şiirinde:

Mürşide varmağa talip olursan

*İbtida insandan rehber isterler*³³⁰ demek suretiyle mürşide varmak isteyen kişinin önce bir rehberle bağlanması gerektiğini ifade eder.

Şair rehberle öyle bir anlam yükler ki şairin düşüncesinde rehberden kaçmak, imansız olmak ile aynı anlamdadır.

*Rehberden kaçıp imansız olman*³³¹.

Şaire göre Rehberin bu kadar önemli olmasının sebebi rehberin, talibe tarikatın usul ve erkânını öğretip onun cehaletini yok etmesidir. Bir şiirinde rehberi olan kişinin insan olacağını rehberi olmayanın da hayvan kalacağını şöyle ifade eder:

Rehberin var ise olursun insan

*Rehberin yok ise kalırsın hayvan*³³².

Talip yola uyduğu zaman bu yolun erkân ve usulü hakkında fazla bir bilgisi olmadığından şair, böylesi bir talibin çiğ olduğunu ve onu pişirmek için bir rehberle ihtiyaç bulunduğunu bir benzetme ile şöyle dile getirir:

İrehber pişirir talibin çiğ

*Ahiri bu imiş pişmeye geldim*³³³.

Şairin “*nefsini bilmeden hâlûk bilinmez*”³³⁴ sözünü açıklamıştık. Şaire göre bir kişi kendini bilmeden Allah’ı bilemez. Talibin kendini bilmesi için de rehberinin olması gerekir. Şair Allah’ı bilmek için kişinin kendisini bilmesi gerektiğini nasıl ifade ediyor

³²⁹ Bezirci, a.g.e, s. 336.

³³⁰ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 313.

³³¹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 288.

³³² Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 313.

³³³ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 49.

³³⁴ Avcı, a.g.e., s. 748.

ise kişinin kendini bilmesi içinde bir rehberin gerekliliğini ifade etmesi, rehberin yol içindeki manevi otoritesini anlamak açısından önemlidir. Şair bu düşüncesini şöyle ifade eder:

Nefsini bilmektir söziün gayeti

*Bilmeye irfandan rehber isterler*³³⁵.

Rehber, tarikata girmek için bir ön şart olduğu gibi talibin Allah'ı bilmesi için de gerekli olan manevi bir şahsiyet olarak Pir Sultan Abdal'ın düşüncesinde yerini alıyor.

Bir şiirinde şair Hz. Muhammed'in rehber olduğunu şöyle ifade etmektedir:

*Rehber Muhammet'tir mürşit Ali'dir*³³⁶.

Aslında şairin şiirleri incelendiğinde bu kavramları birbirinin yerine kullandığını görmek de mümkündür.

2-Pir

Pir Sultan Abdal'ın tasavvufi düşüncesinde önemli bir yeri olan manevi şahsiyetlerden biri de pir'dir. Şairin kendi şiirlerinde pir'in bulunduğu makam, tarikat içindeki işlevi ve önemi anlaşılsa da alevî-Bektaşî geleneğinde pir, bir tarikatı kuran³³⁷ manevi şahsiyettir. Bu gelenek içinde pir'e serçeşme ve vaktin kutbu da denir³³⁸.

Serçeşme, çeşmenin başı demektir, tarikat silsilesinde kurucu durumundaki ilk pir efendiye Serçeşme veya pir-i tarikat denir³³⁹. Örneğin Hacı Bektaş, Babailerin serçeşmesi olmuş ve etrafına toplananlar, Bektaşî adını alarak yeni bir zümre meydana getirmişlerdir³⁴⁰.

Pir Sultan Abdal da şiirlerinde pir ve serçeşme kavramlarını kullanır. Kullandığı bu kavramlar yukarıdaki tanımlara uymaktadır. Pir Sultan Abdal bazı şiirlerinde kendi piri olarak Hz. Ali'yi gösterir. Bir şiirinde “*pirimi sorarsan Ali'dir Ali*”³⁴¹ demek suretiyle Hz. Ali'yi kendine pir kabul etmektedir.

³³⁵ Avcı, a.g.e., s. 746.

³³⁶ Avcı, a.g.e., s. 292.

³³⁷ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 205.

³³⁸ Bkz Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 205.

³³⁹ Etem Cebecioğlu, a.g.e., s. 559.

³⁴⁰ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 207.

³⁴¹ Avcı, a.g.e., s. 692.

Pir Sultan Abdal, “*pire kurban olsun bu tatlı canım*”³⁴², “*ben pirimi gördüm tatlıdır dili*”³⁴³ “*pirim var neyleyim dünya malını*”³⁴⁴ “*Ölsem terk eylemem piri billahi*”³⁴⁵ “*dönen dönsün ben dönmezem pirimden*”³⁴⁶ dizelerinde olduğu gibi birçok şiirinde pir’e olan sevgi ve olan bağlılığını dile getirir. Şair pire olan sevgisini ve bağlılığını daha ileri götürerek şöyle bir benzetme ile ifade eder:

Pir eşiği Kâbe Muhammed mihrap

*Özün turap eyle dört kapını yap*³⁴⁷.

Yukarıdaki dizelerde pir eşiğini Kâbe’ye benzeten şair pire bağlanmayanların da imansızca öleceklerini şöyle dile getirir:

*Pir cemalin görmeyenler imansızca ölse gerek*³⁴⁸

Şair serçeşme kavramını şiirlerinde sözlük anlamıyla kullanmaktadır. Bu kelime ile Pir’i kastettiğini düşünmekteyiz çünkü,

Eğer dört ırmağın gözün ararsan

*Serçeşmeden gelir suyun durusu*³⁴⁹ dizesinde kastedilen su ve serçeşme temel anlamıyla kullanılmamıştır. bir başka dizesinde,

Serçeşmeden gelir suyun durusu

*Nasibimiz verir pirin birisi*³⁵⁰ bu ifadelerden de serçeşmeden kastın pir olduğunu anlamaktayız.

3-Mürşit

Mürşit, doğru yolu gösteren, uyaran, irşat eden demektir. Tasavvuf geleneğinde gerçek mürşit Hz. Muhammed’dir. Diğer mürşitler, O’nun manevi mirasını elde etmeye muvaffak olmuş kişilerdir³⁵¹. Bir diğer anlamıyla mürşit, insan-ı kâmil³⁵².

³⁴² Avcı, a.g.e., s. 512.

³⁴³ Avcı, a.g.e., s. 769.

³⁴⁴ Avcı, a.g.e., s. 548.

³⁴⁵ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 82.

³⁴⁶ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 289.

³⁴⁷ Avcı, a.g.e., s. 538.

³⁴⁸ Avcı, a.g.e., s. 273.

³⁴⁹ Avcı, a.g.e., s. 551.

³⁵⁰ Avcı, a.g.e., s. 671.

³⁵¹ Cebecioğlu, a.g.e., s. 455.

Bektaşîlikte tasavvufî bakımdan yolun en ileri noktası mürşitliktir. Mürşit, Tanrı'nın tecelli ettiği kişidir. Onu "Hakk" yani yegâne gerçeklik olarak görmek bir Bektaşî'nin uyması gereken ilk prensiplerdendir. Batın denilen öze ulaşmanın bilgisi kâmil bir mürşide bağlanmakla elde edilir. Mürşide bağlanmadan bu ilim anlaşılamaz³⁵³.

Pir Sultan Abdal'ın mürşit görüşüne değinmişken, şairin şiirlerinde sıklıkla kullandığı kavramın onun düşüncesinde ne ifade ettiğini açıklamakta fayda vardır.

Pir sultanın deyişlerinde sıkça kullandığı bu kavram "sır" kavramıdır. Deyişlerinin çeşitli yerlerinde, "*sırrı Yezdan*"³⁵⁴, "*sırrullah*"³⁵⁵, "*âdemin sırrı*"³⁵⁶, "*sır vardır sır içinde*"³⁵⁷, "*Ali sırrı*"(*sırr-ı Ali*)³⁵⁸, gibi bir takım sırların varlığından bahseder. Bu sırlar içinde dikkatleri en çok çeken "*Âdemin sırrı*" ve "*Ali sırrı*" (Sırr-ı Ali)dır.

Ali sırrı, rahmani nitelikleri kendisinde toplamış suret ile mana yaylarının Hakk ile Halk uçlarını yani Tanrı ile âlemi birleştiren bir kavşak noktası konumundadır. Buna insanlığın son aşaması olan Hakikat-i Muhammediye de denir. Bu Hakk ile halk uçlarını birleştiren kavşak noktası İnsan-ı kâmilidir³⁵⁹. Yani bu sır, bir ile çokluk, Hakk ile halk dünyası arasında köprü vazifesi gören insandır.

Pir Sultan Abdal'ın düşüncesinde insan-ı kâmil olan varlık bir mürşittir. Bunun için şaire göre yolu yani dört kapı kırk makamı bilebilmek için kişinin manevi bir şahsiyetten erkân öğrenmesi gerekir. Bu manevi şahsiyet şairin düşünce yapısında yukarıda belirttiğimiz gibi bir mürşittir ve bu mürşide bağlanmak şaire göre bir zorunluluktur.

Şaire göre mürşitsiz yol'a giren talip yolu aşamaz. Bu düşüncesini şöyle ifade eder:

Mürşitsiz rehbersiz yollar aşılmaz.

*Mürşit eteğinde elin var mıdır?*³⁶⁰.

³⁵² Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, İnsan Yay., İstanbul, 2008, s. 1033.

³⁵³ <http://www.kizildelisultan.com/index.php> 21.05.2009., daha geniş bilgi için bkz. Gümüsoğlu, a.g.s., s. 114-121.

³⁵⁴ Avcı, a.g.e., s. 851.

³⁵⁵ Avcı, a.g.e., s. 499.

³⁵⁶ Avcı, a.g.e., s. 845.

³⁵⁷ Avcı, a.g.e., s. 521.

³⁵⁸ Avcı, a.g.e., s. 578.

³⁵⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 25.

³⁶⁰ Bezirci, a.g.e., s. 182.

Böyle düşünen şaire göre bu yola giren kimsenin bir mürşide teslim olması gerekir. Mürşide teslim olmayan yolda kalır. Bu düşüncesini şöyle ifade eder.

Pir Sultan'ım senin yolun vuslattır

*Mürşide teslim ol yolda kalırsın*³⁶¹

Şairin yine bir mürşide varmadan olmaz³⁶² redifli şiirinde Hz. Muhammed'e dahi Cebraîl'in mürşit olduğunu söylemesi, mürşidin herkesin hayatında olması gerektiğini ifade etmesi açısından önemlidir. Beş kıtalık bu şiirinde şair bu düşüncesini şöyle ifade eder:

Muhammet'e rehber oldu Cebraîl

*Yine bir mürşide varmadan olmaz*³⁶³.

Mürşidi, yola uyan için bir zorunluluk olarak gören şair mürşidi iyi ve kötü huyları birbirinden ayıran bir eleğe benzetir. Bu elekten elenmek gerektiğini şöyle ifade eder:

Mürşit bir ince elektir

*Ondan elenmek gerektir*³⁶⁴.

Pir Sultan'a göre mürşit kalpleri temizlemektedir. Bunun için bir mürşide bağlanmak gerekir. Bir şiirinde

Tabii ol nutku Kur'an'da bula

*Mürşit gelip bizim kalbimiz yuya*³⁶⁵.

Şaire göre mürşit olmadan yola talip olan kişi bu yolda bazı zorlukların üstesinden gelemeyebilir. Bu yolda çekilmesi gereken sıkıntıları aşmak için talibin bir mürşide teslim olması gerekir.

Serseriye sır kapısı açılmaz

Mürşit olmayınca müşkül seçilmez

Klavuzsuz yedi derya geçilmez

³⁶¹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 294.

³⁶² Bezirci, a.g.e., s. 275.

³⁶³ Bezirci, a.g.e., s. 275.

³⁶⁴ Avcı, a.g.e., s. 678.

³⁶⁵ Bezirci, a.g.e., s. 312.

*Gel Muhammed Ali katarına gel*³⁶⁶.

Şair yukarıdaki şiirin devamında ise Mürşit bilinmeden Allah'ın bilinmeyeceğini söyler. Şair, kaplumbağanın uçamayacağı gibi mürşitsiz kişinin de Allah'ı bilemeyeceğini çarpıcı bir benzetme ile şöyle dile getirir:

Pir Sultan'ım münkir yola gelir mi?

Kaplumbağa uçup menzil alır mı?

Hiç mürşitsiz kişi Hakk'ı bilir mi?

*Gel Muhammed Ali katarına gel*³⁶⁷.

Böyle bir benzetme ile mürşitsiz yola devam etmenin mümkün olmadığını ifade eden şair, birkaç şiirinde “biz müminiz, mürşidimiz Ali'dir”³⁶⁸, “biz müminiz mürşidimiz Ali var”³⁶⁹, “Rehber Muhammet'tir mürşit Ali'dir”³⁷⁰ demek suretiyle Hz. Ali'nin müminlere mürşit olduğunu ifade eder. Bunun yanında başka şahısları da mürşit olarak gören şair, bir şiirinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin de mürşit olduğunu şöyle dile getirir:

Özenirsen var bir mürşide özen

*Kim var Hacı Bektaş Veli'den gayri*³⁷¹.

Bir mürşide bağlılığı gerekli gören ve kendine Hz. Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli'yi mürşit olarak kabul eden Pir Sultan Abdal mürşide olan sevgisini bir şiirinde şöyle ifade etmektedir:

Mürşidin gönlünde var ise yerin

*Beytullah değil mi ol bana yeter*³⁷².

Pir Sultan Abdal'a göre mürşidin yüzü Hakkın yüzüdür. Bu düşüncesini şiirinde şöyle ifade eder:

*Mürşidin didarı Hakk didarıdır*³⁷³.

³⁶⁶ Avcı, a.g.e., s. 608.

³⁶⁷ Avcı, a.g.e., s. 609.

³⁶⁸ Avcı, a.g.e., s. 779.

³⁶⁹ Avcı, a.g.e., s. 725.

³⁷⁰ Avcı, a.g.e., s. 292.

³⁷¹ Avcı, a.g.e., s. 550.

³⁷² Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 314.

³⁷³ Avcı, a.g.e., s. 784.

Pir Sultan Abdal Pir, Rehber ve Mürşit kavramlarına yüklediği anlamı açıklamaya çalıştık. Bu kavram birbirinden ayırlamayacak kadar iç içe geçmiş kavramlar olup Pir Sultan Abdal çoğu zaman bunları birbirinin yerine de kullanır. Örneğin Hz. Ali’yi bazen Pir, bazen Rehber bazen de Mürşit olarak gördüğünü ve böyle ifade ettiğini yukarıda belirttik.

Pir Sultan Abdal’ın yol, dört kapı kırk makam ve manevi şahsiyetleri ele aldığımız bu başlık altında Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinde tasavvufi temaları irdeledik. Şiirlerinde bu kavramları nasıl kullandığını incelemeye çalıştık. Bu düşüncelerle Pir Sultan Abdal’ın bir mutasavvıf gibi düşündüğü, Alevî-Bektaşî geleneğini çok iyi bildiği ve bu kavramları şiirlerine yalın ve anlaşılır bir dille yansıttığını düşünmekteyiz.

D-NÜBÜVVET VE VELAYET GÖRÜŞÜ

Alevî-Bektaşî kültüründe Veliliğin önemli bir yeri vardır. Gerek Alevî gerekse Bektaşî eserlerinde Nübüvvetten çok velilik makamına vurguda bulunulması Veliliğin de tasavvuf ile ilgisinin olmasından dolayı bu konuyu bu bölüm altında ele almayı uygun gördük.

Pir Sultan Abdal’ın şiirlerinde kullandığı nübüvvet (peygamberlik) ve velayet (velilik) görüşünün daha iyi anlaşılması için nübüvvet ve velayet kavramlarının sözlük ve ıstılahı anlamlarını açıklamak faydalı olacaktır.

Nebi, Allah’ın dinini tebliğ görevini yerine getiren kimselere denilmektedir. Dilimizde çoğunlukla haber getiren anlamında farsça “peygamber” kelimesi kullanılmaktadır. Arapça’da peygamberi ifade eden kelimeler nebi ve rasuldür. Peygamberlik kurumunu ifade etmek için de nübüvvet ve risalet masterları kullanılmaktadır³⁷⁴.

İslam inancına göre nübüvvet yani peygamberlik kurumu ilk insan Hz. Âdem ile beraber başlayan bir kurumdur. Bu kurum Hz. Muhammed ile beraber son bulmuştur, Hz. Muhammed’den sonra peygamber gelmeyecektir. Bütün peygamberler gibi Hz. Muhammed de Allah’ın vahyini insanlara bildirmekle görevlendirilmiştir. Yine Allah’ın peygamberlerine ayırım yapmadan inanmak İslam inancının esaslarından birisidir.

³⁷⁴ Erdinç Ahatlı, **Peygamberlik ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği**, D.İ.B.Y., Ankara, 2007, s. 25.

Velayet ise Arapça'da *v-l-y* kökünden türemiştir. *V-l-y*, kökünün yakın olma, yanında olma, bitişik olma gibi temel anlamları vardır. Bu temel anlamlarının yanı sıra kelime ayrıca; dostluk-arkadaşlık, komşuluk, yönetmek, yardım etmek, sorumluluk almak, otorite sahibi gibi anlamlara da gelmektedir. Bunun gibi birçok anlamı olan kelime, sûfîlerin ,velâyet anlayışları dikkate alınarak genelde iki temel anlamda mütalaa edilmektedir:

1. Dost, sevilen yakın arkadaş, refik. 2. Hamî, koruyucu, yönetici, başka birisi adına işleri yöneten, sorumluluk sahibi. Diğer taraftan *v.l.y.* kökünden türeyen *veli* kelimesi, Arapça'da hem aktif (fâil) hem de pasif (mef'ûl) anlamda kullanıldığı için tasavvufî bir ıstılah olarak; Allah'a yakın, dost olan, bazı işleri uhdesine alan, sorumluluk sahibi, yönetici anlamına gelmekle birlikte, Allah(c)'ın, Velî (Bakara 2/257) isminin bir tezahürü olarak sevilen, işleri Allah(c)'ın uhdesinde olan, ilâhî yardım gören, görüp-gözetilen kişi anlamında çok genel bir çerçevede kullanılmaktadır³⁷⁵.

Nübüvvet ve velayet konusu yani bunların birbirinden farkı, birbirleri ile olan benzerlikleri, ilişkileri vb konular İslam tarihi boyunca tartışılmıştır. Alevî-Bektaşî geleneği de bu tartışmalardan nasibini almıştır. Alevî-Bektaşî geleneğinde bu konu çok farklı yönlerle çekilmiş velayet kavramına farklı anlamlar yüklenmiştir.

Bektaşî Erkannamelerinde velilik devamlı zikredilir. Velilik makamını Hz. Ali'nin temsil ettiği ifade edilir. Örneğin Erkânnâme adlı eserde : “*Allah'ım tövbemi kabul et, Muhammed nebidir, Ali velidir, Allah dediklerimize vekildir*”³⁷⁶. Hz. Muhammed'in yanında Hz. Ali'den de bahsedilmesi suretiyle Hz. Ali'nin veliliğine vurgu yapılmaktadır. Yine Alevî-Bektaşîlerce velayet konusu çok önemsenmektedir. Çünkü onlara göre “*nübüvvet batını velayettir, velayet zahiri nübüvvettir*”³⁷⁷.Durum böyle olunca Hz. Ali'de tarihi şahsiyet olarak önem kazanmaktadır. Çünkü Hz. Ali peygamberliğin batini yönünü temsil etmektedir.

Zaten Alevî-Bektaşî edebiyatına bir bütün olarak bakıldığında Hz. Ali'nin veli olduğu üzerinde ısrarla durulur. Örneğin Demir Baba Velayetnamesinde Hz. Hamza ile

³⁷⁵ M. Mustafa, Çakmaklıoğlu, “İbnü'l- Arabî'nin Nübüvvet -Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiye'nin Bu Husustaki Eleştirileri”, Tasavvuf (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), sayı 21, Ankara, 2008, s. 222-23; Veli için ayrıca bkz, Schimmel, Annemarie, **İslamın Mistik Boyutları**, Kabcı Yay., İstanbul, 2001, s. 199-200.

³⁷⁶ **Erkânnâme-1**, s. 102.

³⁷⁷ **Erkânnâme-1**, s. 125.

Hız. Ali'den söz edilen pasajda Hamza'nın yiğitliğine Ali'nin de velayetine temas edilmektedir.

İlyas Üzüm, Buyruk'ta Ali'nin velayetine dair dikkate değer bir takım kayıtlar yer aldığını, bunların ilkinde Hız. Muhammed'in Hız. Ali'ye kuşak bağladıktan sonra “*la ilahe illallah Muhammedun Resulullah Aliyyün veliyullah*” dediğini söylemektedir. Ali'nin velayetinin bizzat Hız. Muhammed'in ağzından aktarıldığını ifade etmektedir. İkinci kayıttın tarikatla ilgili olarak gündeme getirildiğini, eserde tarikattan söz edilen pasajda tarikat sahibinin Ali olduğu belirtildikten sonra “*Ali veliler şahıdır*” denilerek onun velayeti dile getirilmektedir demektir³⁷⁸.

Alevî Bektaşî eserlerinde Hız. Ali'ye velayetin atfedilmesi bazı İslam mezheplerinde olduğu gibi siyasi velayet olmayıp tamamen tasavvufî velayettir. Bektaşî eserlerinde bu velayet dünya işleri ve devlet yönetimi ile ilgili değildir. İncelediğimiz Bektaşî klasiklerinde Hız. Ali'nin devlet yönetimi ile ilgili velayetini çağrıştıracak söylemlere rastlayamadık. Bunun yanında Hız. Ali'nin tarikatı temsil ettiği ve velayetin şahı olduğu söylemleri yukarıda da belirttiğimiz gibi sıkça dile getirilmiştir.

Hakk, Muhammed, Ali veya Allah, Muhammed, Ali şeklinde ifade edilen cümlelerde Muhammed Ali ikilisi Alevî-Bektaşî geleneğinde sıkça kullanılır. Bu iki kavram Alevî Bektaşî geleneğinde olduğu gibi Pir Sultan Abdal düşüncesinde de bir birinden ayrılmaz adeta birer kelime gibidir. Bu gelenek içinde bu iki ismin her ne kadar ayrı şahsiyetler olduğu bilinse de tek bir şahsiyetmiş gibi ifade edilir.

Alevî Bektaşî geleneğinde Allah Muhammed Ali üçlemesi akıllara Hristiyanlıktaki teslis inancını getirse de bunun böyle olmadığını tam aksine Allah'ın yaratıcı, Muhammed'in nübüvveti temsil ettiği ve peygamber olduğu, Ali'nin de veli olduğunu yani velayeti temsil ettiğini daha önceki bölümlerimizde ifade ettiğimiz için burada tekrara düşmek istemiyoruz. Zaten bu üçleme ile ilgili olarak yapılan yorumlar da böyledir. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığı da bu üçlemenin böyle anlaşılması gerektiğini şöyle beyan etmiştir:

Alevîlik ve Bektaşîliğin esası olarak kabul edilen ve orijinal olarak “Üçler” şeklinde isimlendirilen “Hak, Muhammed, Ali” kalıbı, İslam tasavvuf ekollerinin temel

³⁷⁸ Üzüm, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 95.

kabullerinden biri olan “Ulûhiyet, Nübüvvet, Velayet” prensibinin ifade şekli olarak görülmektedir.³⁷⁹

Alev-Bektaşî geleneğinde velayete kısaca değindikten sonra Pir Sultan Abdal’ın nübüvvet ve velayet ile ilgili düşüncelerine geçebiliriz. Diğer konularda olduğu gibi nübüvvet ve velayet konusunda da Pir Sultan Abdal müstakil bir şiir yazmamıştır. Onun nübüvvet ve velayetle ilgili düşüncelerini Muhammed-Ali şeklinde formüle edip kullandığı deyişlerinden anlıyoruz.

Pir Sultan Abdal peygamberlik kurumunu kabul ettiği gibi bütün peygamberlerin de hak olduğunu şöyle ifade eder:

Cümle peygamber hakidi

*onlar hakk’a müştak idi*³⁸⁰.

Pir Sultan Abdal bütün peygamberlerin hak olduğunu ifade eder ve şiirlerinde bazı peygamber isimlerini de zikreder. Hz. Âdem³⁸¹, Hz. Davut³⁸², Hz. Eyyub, Hz. Musa³⁸³, Hz. İsa, Hz. Yunus³⁸⁴, Hz. İbrahim³⁸⁵ gibi peygamberlere şiirlerinde yer vermiştir.

Şiirlerinde dört büyük kitabın hangi peygamberlere indirildiğini şöyle ifade eder:

Gökten indi derler idi İsa’ya

Zebur’u Davut’a Tevrat Musa’ya

Üçüncü İncil indi İsa’ya

*Dördüncü resule Furkan dediler*³⁸⁶ diye ifade eden şair Kur’an-ı Kerim’in Hz. Muhammed’e indirildiğini ifade eder.

“Muhammed dinidir bizim dinimiz”³⁸⁷ diyen Pir Sultan Abdal’a göre Hz. Muhammed son peygamberdir. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Bu düşüncesini deyişlerinde şöyle dile getirir:

³⁷⁹ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-Duyuru-128.aspx>, 13.04.09

³⁸⁰ Avcı, a.g.e., s. 558.

³⁸¹ Avcı, a.g.e., s. 640.

³⁸² Avcı, a.g.e., s. 558.

³⁸³ Avcı, a.g.e., s. 643.

³⁸⁴ Avcı, a.g.e., s. 640.

³⁸⁵ Avcı, a.g.e., s. 657.

³⁸⁶ Bezirci, a.g.e., s. 371.

Âdem safiyullah atam hakkiçün

*Muhammed Mustafa hatem hakkiçün*³⁸⁸.

Bu ifadelerde Allah’a yapılan bir niyazda Hz. Muhammed Mustafa’nın hatırı ve hakkı aracı kılınmakta ve onun son peygamber oluşu vurgulanmaktadır.

Şair Hz. Muhammed’in son peygamber olduğunu ifade ederek âlemin Hz. Muhammed için yaratıldığını da kabul eder. O levlak ismi ile meşhur olan “sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” kutsi hadisine³⁸⁹ şöyle atıfta bulunur.

Dediki levlake levlak

Birliğine inandım hak

Geldi Kur’an mucizat hak

*Hak Mustafa da eğlendi*³⁹⁰.

Âlemin Hz. Muhammed için yaratıldığını düşünen şair aynı zamanda sevgi ve muhabbetin de Hz. Muhammed olduğunu bir şiirinde şöyle dile getirir:

Muhabbet nedir Muhammet

*Müminin arzusu cennet*³⁹¹.

Şair bu şiiri ile Hz. Muhammed’e olan sevgisini dile getirmektedir. Bu şiir, Tasavvuf edebiyatında önemli bir yeri olan “Muhammed’den muhabbet oldu hasıl, Muhammed’siz muhabbetten ne hasıl” sözü ile benzerlik arz etmektedir ki bu söz ve şairin yukarıdaki dizeleri peygambere olan bağlılıkla beraber sevgi ve muhabbeti göstermesi açısından da önemlidir.

Pir Sultan Abdal, Hz. Muhammed’in peygamberliğini onaylar ve O’na salâvat getirmenin gerekliliğinden söz eder ve “Ya Muhammed sana imdada geldim” redifli şiirinde şöyle der:

Muhammed’dir gönlümüzün aynası

³⁸⁷ Bezirci, a.g.e., s. 267.

³⁸⁸ Avcı, a.g.e., s. 501.

³⁸⁹ Cebecioğlu, a.g.e., s. 399.

³⁹⁰ Avcı, a.g.e., s. 558.

³⁹¹ Bezirci, a.g.e., s. 344.

Salâvat verenin nur olsun sesi

On sekiz bin âlemin Mustafa'sı

*Ya Muhammed sana imdada geldim*³⁹².

Önce Hz. Muhammed'e salâvat getiren sonra İslam'ın yüce bir din olduğunu ifade ettiği şu şiiri de Pir Sultan Abdal'ın nübüvvet ile ilgili düşüncesini ortaya koyması açısından önemlidir:

Evvel baştan Muhammed'e salâvat

*Bizim dinden ulu din bulunur mu?*³⁹³.

Başka bir şiirinde de:

Pir Sultan'ım Haydar Kur'an da budur

*Oku Muhammed'i salâvat getir*³⁹⁴.

Pir Sultan Abdal yukarıdaki şiirlerinde olduğu gibi birçok şiirinde Hz. Muhammed'e olan sevgi ve bağlılığını dile getirmiştir. Hz. Muhammed'e olan sevgi ve bağlılığını konu alan bu şiirlerini Hüseyin Tuğcu eserinde bir başlık altında sıralamıştır³⁹⁵.

İslam tasavvuf geleneğinde bir nurun Hz. Âdem'den itibaren sonraki peygambere geçtiği, böylece bir silsile halinde Hz. Muhammed'e kadar geldiği ve bu nurun nübüvvet nuru olduğu ifade edilmektedir³⁹⁶.

Pir Sultan Abdal nübüvvetin Hz. Muhammed'de son bulduğunu kabul etmekle beraber onun peygamberlik nurunun kendisinden sonra da devam ettiğini şöyle ifade eder:

Muhammed Mustafa göçtü dünyadan

*Muhammed'in nuru kimdedir aşık?*³⁹⁷. Hz. Ali'yi Hz. Muhammed'e varis gören şair Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye hırkasını verdiğini de dile getirir. Yukarıdaki şiirin çeşitlenmesinde şöyle ifade edilmektedir:

³⁹² <http://www.koprudergisi.com/index.asp>. 13.08.2009.

³⁹³ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 338.

³⁹⁴ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 278.

³⁹⁵ Hüseyin Tuğcu, **Alevî-Bektaşî Kültüründe Şiirlerle Hz. Muhammed**, Ankara, Genç Erenler Yay., 1996, 17-30.

³⁹⁶ Muinuddin Muhammed Emin Hirevi, **Peygamberler Tarihi**, Osm. Çev. Muhammed bin Muhammed Efendi (Altıparmak), sad., A.Faruk Meyan, İstanbul, Berekat, Yay., 1977.s. 139-217.

Muhammed Mustafa göçtü dünyadan

Tac ile hırkası kimdedir aşık³⁹⁸.

Pir Sultan Abdal tac ile hırkanın Hz. Ali'ye verilmesini ifade ederken İmamet hakkının da Hz. Ali'ye verildiğini ifade etmiş olabilir.

Şairin şiirleri bir bütün olarak ele alındığında Hz. Muhammed'in nuru yani nübüvvet nuru Hz. Ali'ye geçmiştir. Fakat bu nurun Hz. Ali'ye geçmesi nübüvvetin Hz. Ali'ye geçtiği anlamına gelmiyor. Çünkü Pir Sultan Abdal Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu yukarıdaki şiirinde belirtmektedir.

Pir Sultan Abdal birçok şiirinde Hz. Aliye velayet izafe eder. Hz. Muhammed nübüvveti temsil ettiği gibi Hz. Ali de velayeti temsil eder. Alevî-Bektaşîlerin ve Pir Sultan Abdal'ın Hz. Muhammed'in yanında Hz. Ali'ye de gönül vermesinin altında yatan sebep Hz. Ali'nin veli olması ve velayeti temsil etmesidir. Alevî-Bektaşîlerin ve Pir Sultan Abdal'ın da Muhammed ve Ali ismini yan yana ve sık kullanmalarının sebebi bu olabilir.

Çünkü Muhammed'in velayetine Ali mazhardır. Bundan dolayı Ali'ye velayet (velilik) padişahı manasına “şah-ı velayet” denir. Bektaşî-Kızılbaşlar bu şah-ı vilayet terkinini kısaltarak Ali'ye yalnızca şah derler³⁹⁹. Pir Sultan Abdal da şiirlerinde Hz. Ali için Şah ve Şah-ı velayet kelimelerini kullanır.

Hz. Ali'ye şah diyen Pir Sultan Abdal, Hz. Ali'nin Allah'ın dostu olduğunu şöyle ifade eder:

Şahım Ali Hakk'ın dostu⁴⁰⁰.

Pir Sultan Abdal Şah kelimesini bir çok şahısa izafe ettiği gibi genellikle Şah kelimesini Hz. Ali için kullanır. Allah'ın dostu diye bahsettiği Hz. Ali'nin kerametinden bahsederken O'na peygamberlere ait özellik olan mucizevî olayları da atfetmektedir.

Mucizati çok Hazreti Ali'nin

Kerameti vardır gerçek velinin⁴⁰¹.

³⁹⁷ Avcı, a.g.e., s. 605.

³⁹⁸ Bezirci, a.g.e., s.345.

³⁹⁹ Gölpınarlı-Boratav, a.g.e., s. 210.

⁴⁰⁰ Avcı, a.g.e., s. 553.

⁴⁰¹ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 97.

Pir Sultan Abdal'a göre Hz. Ali kendisi veli olduğu gibi velayet mülkünün de sultanıdır. Pir Sultan Abdal Hz. Ali'ye “Ya Veli” diye hitap eder.

Bir ismin Haydar'dır bir ismin Ali

Hak Murtaza dedi sana ya veli

Cihanın ahiri hem de evveli

*Velayet mülküne sultan olansın*⁴⁰².

Hz. Ali'yi velayet mülkünün sultanı olarak gören şair Bir diğerk şiirinde Hz. Ali için Şah-ı Velayet terkiğini de kullanır:

Pir Sultan Abdal'ım sürerim yolu

*Şah-ı velayetin olmuşuz kulu*⁴⁰³.

Pir Sultan Abdal'a göre velayeti temsil eden Hz. Ali velilerin ilki ve velilerin kendisinden geldiğı soyun başlangıcıdır. Pir Sultan Abdal velilerin Hz. Ali'nin soyundan geldiğini şiirlerinde şöyle dile getirir:

Pir Sultan Abdal'ım erenler nesli

*Erenler neslidir Ali'nin aslı*⁴⁰⁴.

Yine başka bir şiirinde şair, evliyaların Piri olarak Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'i göstermesi evliya soyunun Hz. Ali'nin neslinden devam ettiğini ifade etmesi açısından önemlidir.

Cümle evliyalar dediler belî

*Evliyalar piri imam Hüseyin*⁴⁰⁵.

Alevî-Bektaşî eserlerinde de pirlerin Muhammed Ali soyundan gelmesi gerektiğı belirtilir⁴⁰⁶. Pir Sultan Abdal da yukarıdaki dizelerde bu yolun Hz. Hüseyin'den devam ettiğini ifade etmiştir.

⁴⁰² Avcı, a.g.e., s. 675.

⁴⁰³ Avcı, a.g.e., s. 511.

⁴⁰⁴ Avcı, a.g.e., s. 764.

⁴⁰⁵ Avcı, a.g.e., s. 702.

⁴⁰⁶ Üzümler, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 85.

Pir Sultan Abdal'a göre Hz. Ali veli olmasından, nübüvvete ortak olmasından dolayı Hz. Muhammed'in miracını dahi görmüştür. Alevî-Bektaşîlerde Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in miracını gördüğüne dair bir inanış vardır.⁴⁰⁷

Alevî-Bektaşîlerce inanılan ve mitolojik bir dille ifade edilen miraç olayına şiirlerinde yer veren Pir Sultan Abdal da Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'i miraçta gördüğüne inanır.

Şiirlerinde Hz. Ali'nin miracı gördüğünü şöyle ifade eder:

Ali çeker kılıcını

Düldül taşıyor gücünü

Muhammed'in miracını

*Gören Murtaza Ali'dir*⁴⁰⁸.

Şair, Bektaşîlerce inanılan, miraçta aslana yüzük atma olayına da şöyle bir göndermede bulunarak Hz. Ali'nin miracı gördüğüne işaret eder:

Yolda Muhammed'in hatemin alan

Peygamber vasisi musahip yaran

Teri katre ile zırama eren

*Ali'dir ki Şah-ı Merdan Ali'dir*⁴⁰⁹.

Bir başka şiirinde

Server Muhammed'e mirac gecesi

*Dördüncü felekte aslan olan şah*⁴¹⁰.

Bir başka şiirinde de Bektaşîler tarafından kabul edilen kırklar meclisi olayına şöyle bir göndermede bulunur.

Muhammed, Ali'nin cemine vardı

*Kırklar yeşil giydi kıyama durdu*⁴¹¹.

⁴⁰⁷Bkz. Cemal Sofuoğlu, **Alevîlik-Bektaşîlik Tartışmaları**, T.D.V.Y., Ankara, 1997, s. 111.

⁴⁰⁸ Avcı, a.g.e., s. 775.

⁴⁰⁹ Bezirci, a.g.e., s. 308.

⁴¹⁰ Gölpinarlı-Boratav, a.g.e., s. 149.

⁴¹¹ Avcı, a.g.e., s. 509.

Bir şiirinde de yine Kırklar meclisine göndermede bulunan Pir Sultan Abdal, Hz. Ali'nin kırklara üzüm(engür) ezdiğini ifade eder:

Ali'm engür ezdi Kırklar da içti

*Kırkı da mest oldu kendinden geçti*⁴¹².

Muhammed'in miracını görenin Ali olduğu belirtildikten sonra Alevî Bektaşî edebiyatında mirac dönüşünde Hz. Muhammed'in Hz. Ali'nin elinden tutup kaldırarak onun veli, mürşit olduğunu dile getirdiği pasajlar çok önemlidir. Bu olay Alevî-Bektaşî kaynaklarında şöyle ifade edilmektedir:

Hz. Muhammed miraç dönüşünde insanlara bir mürşide teslim olmaları gerektiği konusunda öğüt vermiş ardından minbere çıkmış Ali'yi de yanına çağırarak elinden tutup kaldırmış ve bağrına basmıştır. Çok geçmeden ikisi bir gömleğin yakasından baş vermiş aynı gömlekte iki baş bir gövde gözükmüştür. Sonra da Hz. peygamber vücudunun, kanının ve ruhunun Ali ile aynı olduğunu bildirmiştir⁴¹³.

Yukarıdaki bu rivayette anlatılan olayın olduğuna dair İslam tarihi kaynaklarında bir bilgi yoktur. Böyle bir olayın efsane olduğunu düşünmekteyiz. Fakat efsane olsa bile bu rivayet, nübüvvet ile velayetin bir gömlekten beliren iki baş bir gövde gibi birbirinden ayrılamaz olduğunu somut ifadelerle anlatması açısından önemlidir.

Pir Sultan Abdal'ın Hz. Ali'nin, peygamberin köşkünde oturduğunu dile getirmesi, velayetin nübüvvet ile bağlantısını ifade etmesi açısından önemlidir. O bu düşüncesini şiirlerinde şöyle dile getirir:

Peygamberin köşkünde de oturan

*Mümine meydanı açan Ali'dir*⁴¹⁴.

Velilik makamının, peygamberlik makamına yakın olduğunu düşünen ve dile getiren Pir Sultan Abdal bu yakınlığın nasıl olduğunu,

Şeriat kapısın Muhammed açtı

*Tarikat kapısın ol Ali seçti*⁴¹⁵.

Bir başka şiirinde

⁴¹² Avcı, a.g.e., s. 552.

⁴¹³ Üzümlü, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 84-85.

⁴¹⁴ Avcı, a.g.e., s. 781.

⁴¹⁵ Avcı, a.g.e., s. 753.

Şeriat yolunu Muhammed açtı

*Tarikat yolunu Şah Ali seçti*⁴¹⁶. dizeleri ile ifade eder..

Pir Sultan Abdal'a göre peygamber olmasından dolayı şeriatı getiren Hz. Muhammed'dir. Hz. Ali ise veli olmasından dolayı tarikatı temsil etmektedir. Zaten Alevî-Bektaşî edebiyatında bu düşünceyi doğrulayan birçok kanıt bulmak mümkündür. Örneğin Üzüm Alevî-Bektaşî eserlerinden olan Buyruk'ta bu düşüncenin varlığının şöyle ifade edildiğini söyler:

Hz. Muhammed'in şeriatı, Hz. Ali'nin ise tarikatı temsil ettiğine atıf yapılarak şeriatın Muhammed'in şanına; tarikat, marifet, hakikatin ise Ali'nin şanına geldiği ifade olunmuştur⁴¹⁷.

Alevî-Bektaşîlere göre bir kişi Hz. Ali'yi bilmeden ve onu sevmeden Hz. Muhammed'i sevmeyen hatta Hz. Ali'yi bilmeyen ve sevmeyen Hakk'ı bilemez. İlm-i Cavidan adlı eserde “*ben ilmin şehriyim Ali de onun kapısıdır*” sözüne yer verildikten sonra, “*o halde bir kimse Ali'yi bilmezse Muhammedi de bilemez*”⁴¹⁸ denilmektedir. Yine aynı eserde “*Hakk'ı bilmek dilerse bil Ali'yi oku ilmin kapısı Murtazadır*”⁴¹⁹, “*Aliyi bilmeyen Hakkı bilmemiş olur*”⁴²⁰ gibi cümlelere sık sık rastlanmaktadır. Alevî Bektaşîlere göre Ali hem veliyullah'tır hem de Allah'ın mazharıdır. Yedi büyük ozandan biri olan Nesimi bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir.

Ali'dir ol veliyullah

*Ali'dir mazharı Allah*⁴²¹.

Pir Sultan Abdal da Hz. Ali ile ilgili olarak aynı düşünce ile şöyle söylemektedir:

Ali'yi sevmeyen Hakk'ın nesidir

*Seversen Ali'yi değme yarama*⁴²².

Hakikat-ı Muhammediyye düşüncesinde ilk yaratılan şey Hz. Muhammed'in nurudur. Bu düşünce ile benzerlik arz eden Alevî Bektaşî düşüncesinde iki nurun

⁴¹⁶ Avcı, a.g.e., s. 581.

⁴¹⁷ Üzüm, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 85.

⁴¹⁸ Virani Baba, a.g.e., s.107.

⁴¹⁹ Virani Baba, a.g.e., s.70.

⁴²⁰ Virani Baba, a.g.e., s. 107.

⁴²¹ Üzüm, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, s. 92.

⁴²² Avcı, a.g.e., s. 505.

yaratıldığı bu iki nurdan birinin Hz. Ali'nin nuru olduğu Alevî-Bektaşî eserlerinde şöyle geçmektedir:

On sekiz bin âlemden iz belirti yokken evrenin yaratıcısı ulu gücünü göstermek istemiş âlemi yaratmaya karar vermiş bu esnada yeşil deryayı halk etmiştir. Sonra o deryaya bakmış ve coşup dalgalanan deryaya bir cevher atmıştır. Bu suretle biri yeşil biri ak iki nur oluşmuş orada bulunan yeşil kubbe gibi bir kandile bu nurlar konulmuştur. Yeşil nur Muhammed'in nübüvvet nuru, ak nur ise Ali'nin velayet nuru olarak telakki edilebilir.

Pir Sultan Abdal da hiçbir şey yaratılmadan önce bir kandilde iki nurun yaratıldığını bu iki nurdan birinin Hz. Ali'nin nuru olduğunu ifade eder. Bu düşünce ile nübüvvet nuru gibi velayet nurunun da ezeli olduğu vurgulanmaktadır.

Yer yoğiken gök yoğiken var olan

Arş yüzünde kandildeki nur olan

Gahi merkez olup, gahi yer olan

Ali'dir ki şahı merdan Ali'dir⁴²³.

Şairin nübüvvet ve velayet ile ilgili görüşlerini özetle belirtmek gerekirse, şair Muhammed Ali sözünden aynı şahsiyetten ziyade iki farklı şahsiyetin olduğunu düşünür. Fakat bunların bir birinden ayrılamaz olduğunu, birbirlerinin aynı olduğunu vurgulaması bu iki şahsiyetin temsil ettiği nübüvvet ve velayetin de aynı şekilde birbirinden ayrılamayacağının ifadesidir. Zaten yukarıda da belirttiğimiz gibi Bektaşîlerce “Nübüvvet zahiri velayet velayette batını nübüvettir” düşüncesi Pir Sultan Abdal'ın da bu konudaki düşüncesinin bir özeti gibidir. Şairin bu konuda şiirlerinde daha pek çok malzemeye rastlamak mümkündür.

Pir Sultan Abdal'ın tasavvufi görüşlerini kısaca özetlemek gerekirse şairin yol diye şiirlerinde işlediği kavram tarikattır daha geniş anlamıyla tasavvuftur. Yani şairin yol dediği tasavvuf yoludur. Bu yolu Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin kurduğunu düşünen şair yolun amacının talibi Allah'a ulaştırmak olduğunu ifade eder. Şair Allah'a ulaşmak isteyen talibin nefsinin temizlemesini, özünü topraktan alçak bilip yolun gereklerini yerine getirmesini öğütler.

⁴²³ Avcı, a.g.e., s. 778.

Bu nefis temizleme sürecinde talibe yol gösterecek manevi şahsiyetlerin var olduğuna inanan şair bunların rehber, pir ve mürşit olduğunu ifade eder.

Hz Ali'yi kendisine hem rehber hem pir hem de mürşit kabul eden şair Hz Ali'nin velayeti ile ilgili olarak velayetin nübüvvet gibi ezeli olduğunu ifade eder. Hz. Ali'yi Hz. Muhammed'den ayırmak nasıl mümkün değil ise şairin şiirlerinde velayeti de nübüvvetten ayırmak da o kadar zordur.

SONUÇ

Yapmış olduğumuz bu çalışmada Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde felsefi ve tasavvufi temaların varlığını irdeledik. Çalışmamızda şairin şiirlerinden hareketle O'nun düşünce ve inanç dünyasını bilimsel bir metotla yorumlamayı amaçladık. Bu anlamda öncelikle şairin mensubu olduğunu söylediği, Alevîlik-Bektaşîlik kavramlarının kısaca ne anlama geldiğini ve bu iki kavramın birbirleri ile olan münasebetlerini açıklayarak şair ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturmaya çalıştık.

Pir Sultan Abdal'ın hayatı, yaşadığı dönem, dönemin siyasi ve politik durumunu şairin düşüncelerini daha iyi anlamak için kısaca zikrettik. Çalışmamız esnasında şairin hayatı ile ilgili bir çok hikayenin gerçek hayat hikayesiymiş gibi ele alındığını ve bu hikayeler ile şairin düşünce ve inanç dünyasında farklı yorumların yapıldığına şahit olduk.

Tezimizi hazırlarken Pir Sultan Abdal'ın hayatını, yaşadığı dönemi, dönemin siyasi ve dini ortamını araştırarak ve doğru bilgiyi ortaya koyacak çalışmaların yapılmasının gerekliliğini fark ettik. Bu konunun bilimsel bir şekilde araştırılması gerektiğini gördük.

Sultan Abdal'ın şiirlerinde felsefi temalar ile ilgili yapmış olduğumuz çalışmada, Tanrı, insan ve âlem konularını şiirlerinde sıklıkla kullanmasına rağmen siyaset, ruh, sanat ve estetik gibi konularda şairin fikirlerini ortaya koyacak şiirlerinin varlığına rastlayamadık. Zaten Pir Sultan Abdal filozof olmadığı için şairin bir filozof gibi bütün felsefi kavramları ele alıp incelemesini beklemek de doğru olmayacaktı.

Şiirleri incelendiğinde, Pir Sultan Abdal'ın Tanrı'ya iman meselesinde en küçük bir şüpheye sebep olacak ifadelerine rastlanmadığı görülmektedir. Şairin Tanrı'yı nitelerken müspet sıfatlar kullandığı görülmüştür. Yüklediği bu sıfatlar Kur'an'da geçen sıfatlarla örtüşmektedir. Bu anlamda şairin genel yapı itibarıyla İslam inancından farklı bir düşünce ve inanç sistemini savunduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun yanında Tanrı ile ilgili ifadelerinde bir takım farklı görüşleri savunduğunu söylemek mümkündür.

Tanrı'nın bilinmesi meselesinde şair, "*Nefsini bilen rabbini bilir*" kutsi hadisine sık sık atıfta bulunur. Nefsini temizleyen Rabbini tanıyacağını ifade eder. Bu bilginin nefsi temizledikten sonra ortaya çıkacak olan "O'nu tanımak" şeklinde bir bilgi olduğunu ifade etmeye gayret ettik.

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde teslisi çağrıştıran Hakk-Muhammed-Ali gibi kalıpların, Alevî-Bektaşî geleneğinde ulûhiyet, nübüvvet ve velayet olarak da ifade edildiğini belirtmiştik. Bu bakımdan Hakk-Muhammed-Ali kalıbının mahiyet olarak değil de sadece şekil bakımından teslise benzediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun aksini söylemek Alevî-Bektaşî tarihini, inanç ve düşünce yapısını görmemezlikten gelmektir. Zira Alevîler ve Bektaşîler tarihin hiçbir döneminde üçlü bir Tanrı anlayışının savunucuları olmamıştır.

İnsan görüşü ile ilgili olarak şairin, Alevî-Bektaşî geleneğinde olduğu gibi insana büyük bir değer atfettiği gözlerden kaçmamaktadır. Pir Sultan Abdal'ın insan ve insan sevgisini konu alan şiirleri bir bütün olarak incelendiğinde O'nun değer verdiği insanın, nefsini temizleyen, yolun gereklerine uyan insan olduğu görülür. İnsandan kastı ise nihai amaçta ulaşılması gereken bir hedef olan insan-ı kâmilidir.

Alevî-Bektaşî olması nedeniyle Pir Sultan'ın, âlem ile ilgili görüşünde ortaya attığı yeni bir fikre rastlayamadık. Sadece Alevî-Bektaşî görüşündeki âlem anlayışı tekrar edilmektedir.

Tasavvuf görüşünde Şair, Hacı Bektaş-ı Veli'nin ortaya attığı dört kapı kırk makam prensibini şiirlerinde sıklıkla kullanır. Bu anlamda şair dört kapı kırk makam prensibini adeta şiirselleştirmiştir. Bu yönüyle de şair her ne kadar yeni bir düşünce ortaya koymamışsa da, geçmiş kültürü şiirsel bir dille çok güzel bir şekilde ifade etmiştir.

Şairin Yol kavramı ile ifade ettiği tasavvufu çok iyi bildiği ve bu bilgiyi şiirlerinde ahenkli bir şekilde kullandığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Nübüvvet ve velayet görüşünde şairin nübüvvet kurumunu inkâr etmediği, hafife almadığı bilakis Hz. Muhammed'i kabul ettiğini ve ona sevgi ile bağlı olduğunu şiirlerinin çeşitli yerlerinde tespit ettik. Gelenek içerisinde olduğu gibi Pir Sultan Abdal da velayet konusuna sık sık vurguda bulunur. Bunun sebebinin Hz. Ali'ye duyulan sevgiden kaynaklandığı söylenebilir.

Son söz olarak şunu söylemek gerekir ki, şiirleri belli zümreler tarafından ideolojik bir takım maksatlarla kullanılan şairin bu kimliğinden ziyade düşünce ve inanç insanı kimliğinin dillendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bizi bu kanaate şiirlerinden çıkardığımız sonuç götürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'AN-I KERİM

- AHATLI, Erdinç, **Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği**, D.İ.B.Y., Ankara, 2007.
- ALBAYRAK, Nurettin, "Pir Sultan Abdal" **D.İ.A.**, C. 34, İstanbul, 2007.
- ASLANOĞLU, İbrahim, **Pir Sultan Abdallar**, Can Yay., İstanbul, 2000.
- ALTINTAŞ, Hayrani, **Tasavvuf Tarihi**, A.Ü.İ.F.Yay., Ankara, 1991.
- AVCI, Ali Haydar, **Osmanlı Gizli Tarihinde Pir Sultan Abdal ve Bütün Deyişleri**, Noktakitap, 3. Bsk., İstanbul, 2008.
- AYDIN, Mahmut, **Yaşayan Dünya Dinleri**, D.İ.B.Y., Ankara, 2007.
- BEZİRCİ, Asım, **Pir Sultan Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Etkisi, Bütün Şiirleri**, Evrensel Bas.Yay., 5.Bsk., İstanbul, 2003.
- BOLAY, S. Hayri, "Âlem" **D.İ.A.**, C. 2, İstanbul, 1989.
- BOLAY, S. Hayri, **Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 2004.
- BOZÇALI, Mahmut, **Alevî-Bektaşî Nefeslerinde Dini Muhteva**, Horasan Yay., İstanbul, 2006.
- CEBECİOĞLU, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yay, 3.Bsk., İstanbul, 2005.
- COŞAN, Esad, **Makâlât Hacı Bektaş Veli**, (sad. Hüseyin Özbay) K.B.M.K.B. Yay., Ankara, 1996.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Hakikat", **D.İ.A.**, C. 15, İstanbul, 1997.
- ÇAKMAKLIOĞLU, M. Mustafa, "İbnü'l- Arabî'nin Nübüvvet –Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiye'nin Bu Husustaki Eleştirileri", **Tasavvuf** (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), sayı 21, Ankara, 2008.
- ÇINAR, Erdoğan, **Kayıp Bir Alevî Efsanesi**, Kalkedon Yay. İstanbul, 2007.
- DEMİRCİ, Mehmet, "Hakikat-i Muhammediyye" **D.İ.A.**, C. 15, İstanbul, 1997.
- DIERL, Anton Jozef, **Anadolu Alevîliği**, Çev.(Fahrettin Yiğit) İstanbul, Ant Yay, 1991.
- EĞRİ, Osman, **Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektaşîlik**, Horasan Yay., İstanbul, 2003.
- EĞRİ, Osman, **Bektâşilikte Tasavvufi Eğitim**, Horasan Yay., İstanbul, 2003

- ERDOĞAN, Aziz, **Pir Sultan Abdal Mahlashı Güfteler Üzerinde Edebi ve Musiki Yönünden İncelemeler**, (İ.T.Ü. Sos. Bil. Ens., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.
- ERDOĞAN, İsmail, “**Seyyid Seyfullah Kasım Efendi(ö. 1010/1601) ve Miftah-ı Vahdet-i Vücûd Adlı Risalesi**” Tasavvuf, Özgür Yay., sayı 3, 2002.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki, **Bütün Yönleriyle Bektaşîlik**, Der Yay., İstanbul, 2000.
- EYUBOĞLU, Sabahattin, **Pir Sultan Abdal**, Cem/Kültür Yay., İstanbul, 1995.
- FARABÎ, **es-Siyasetü'l-Medeniyye**, çev. M. Aydın ve diğerleri, İstanbul, 1980.
- FARABÎ, **el-Medinetü'l-Fazla**, çev. Nafiz Danışman, İstanbul, 1990.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 2004.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, **Türkiye’de Alevîlik Bektaşîlik**, Selçuk Yay., Ankara, 1990.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki-BORATAV, Pertev Naili, **Pir Sultan Abdal**, Der Yay., İstanbul, 1991.
- GÜMÜŞOĞLU, Dursun, **Bektaşîliğe Göre İnsan ve Mürşid Anlayışı**, Bu çalışma Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I’de bildiri olarak sunulmuştur. SDU, Isparta-Türkiye, Ekim. 2005.
- GÜNEŞ, Figen Çakır, **Pir Sultan Abdal’ın Şiirlerinde Sosyolojik Temler**, (C.Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 1995.
- GÜNŞEN, Ahmet, “**Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış**”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezinin 13-14 Nisan 2005 tarihleri arasında düzenlediği uluslararası “Gizli Diller Sempozyumu”nda sunulan yayımlanmamış bildiridir.
- HACI BEKTAŞ-I VELÎ, **Makâlât**, (Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk) T.D.V. Y., Ankara, 2007.
- HİREVÎ, Muinuddin Muhammed Emin, **Peygamberler Tarihi**, (Osm. Çev. Muhammed bin Muhammed Efendi (Altıparmak), sad., A.Faruk Meyan), İstanbul, Berekat, Yay., 1977.
- İPEK, Fatih, **XVI. Yüzyıl Divan Şairlerinden Fuzuli’nin Felsefi Düşünceleri**, (F.Ü. Sos.Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Elazığ, 2008.
- KAM, Ömer Ferit, **Vahdet-i Vücûd**, (Sad.Ethem Cebecioğlu) D.İ.B.Y., Ankara, 2003.
- KARAMAN, Fikret, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, **Dini kavramlar sözlüğü**, D.İ.B. Yay. Ankara, 2006.

- KESKİN, Yahya Mustafa, **Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sün Köy Örneği**, İlahiyât, Ankara, 2004.
- KILIÇ, Sami, **İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler**, Elazığ, 2008.
- KUTLU, Sönmez, **Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2008,
- KÜÇÜK, Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay., 1997.
- MEVLÂNÂ, **Mesnevî**, C. II, çev. Veled İzbudak-Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1990.
- NOYAN, Bedri, **Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik**, C.IV, Ardıç Yay. Ankara. (b.y.)
- ÖKTEM, Niyazi, **Hallac-ı Mansur**, Horasan Yay., İstanbul, 2006.
- ÖZCAN, Hüseyin, “**Alevî Bektaşî Şiirinde Âdâb ve Erkân**”, Bu çalışma Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I’de bildiri olarak sunulmuştur. SDU, Isparta-Türkiye, Ekim. 2005.
- ÖZCAN, Hüseyin, “**Asya Toplumlarını Etkileyen Alevî/Bektaşî Kültüründe İnsanın Değeri**”, Bu çalışma, I.Uluslararası Asya Felsefe Derneği Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur. İstanbul, Ekim, 2005.
- ÖZMEN, İsmail, **Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 16. Yüzyıl**, C.2, T.T.K.B., Ankara, 1998.
- ÖZTELLİ, Cahit, **Pir Sultan Abdal, Bütün Şiirleri**, Özgür Yay., İstanbul, 2008.
- ÖZTELLİ, Cahit, **Pir Sultan’ın Dostları**, Özgür Yay., İstanbul, 1996.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.
- SCHİMMEL, Annemarie, **İslamın Mistik Boyutları**, Kabalcı Yay., İstanbul, 2001.
- SELÇUK, Ali, **Tahtacılar**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004.
- SEYYİD MUSATAFA RASİM EFENDİ, **Tasavvuf Sözlüğü**, İnsan Yay., İstanbul, 2008.
- SOFUOĞLU, Cemal - İLHAN, Avni, **Alevîlik-Bektaşîlik Tartışmaları**, T.D.V.Y., Ankara, 1997
- SÖZENGİL, Tarık Mümtaz, **Tarih Boyunca Alevîlik**, Çözüm Yay., İstanbul, 1991.
- ŞEYH SAFİ, **Erkânâme**, Haz. Doğan Kaplan, T.D.V.Y., Ankara, 2007.
- TEMREN, Belkıs, **Bektaşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutları**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Kâdir”, **D.İ.A.**, C. 24, İstanbul, 2001.

- TUĞCU, Hüseyin, **Alevî-Bektaşî Kültüründe Şiirlerle Hz. Muhammed**, Ankara, Genç Erenler Yay., 1996.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Mârifet”, **D.İ.A.**, C. 28, Ankara, 2003.
- ÜZÜM, İlyas, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik**, Horasan Yay., İstanbul, 2004.
- ÜZÜM, İlyas, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevîlik**, İsam Yay., İstanbul, 2008.
- VİRANİ BABA, **İlm-i Câvidân**, (Haz. Osman Eğri), T.D.V.Y., Ankara, 2008.
- YAMAN, Mehmet, **Makalât ve Müslümanlık**, Ayyıldız Yay. Ankara, 1998.
- Yazarı Bilinmiyor, **Erkânnâme-1**, (Haz. Doğan Kaplan), T.D.V.Y., Ankara, 2007.
- YILDIRIM, Rıza, **Bektaşî Erkânnâmesi**, Horasan Yay., İstanbul, 2006.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, **Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar**, T.T.K.B., Ankara, 1998.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.Aleviform.com/showthread.php?t=1357> 19.05.09.
- <http://www.cemvakfi.org/blddetay.asp?ID=129>, 19.05.09.
- <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-Duyuru-128.aspx>, 13.04.09
- <http://www.kizildelisultan.com/index.php> 21.05.2009.
- <http://www.koprudergisi.com/index.asp> 13.08.2009.
- <http://www.pirsultan.net>.14-08-2008.
- <http://www.tasavvufdergisi.net/indir.php> 17.07.2009.

ÖZGEÇMİŞ

Adıyaman'ın Samsat ilçesinde 1980 yılında doğdu. İlkokul eğitimini Samsat Merkez İlkokulunda tamamladı. Ortaokul ve Lise eğitimini Adıyaman İmam-Hatip Lisesine devam ederek 1997 yılında tamamladı.

1998 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kayıt yaptırdı. 2003 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı.

2006 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına Din Görevlisi olarak atandı. Halen Adıyaman'ın Samsat ilçesinde bu görevi yapmaktadır. Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Mehmet Ali ÇETİNKAYA

Tel: 0 530 326 31 09